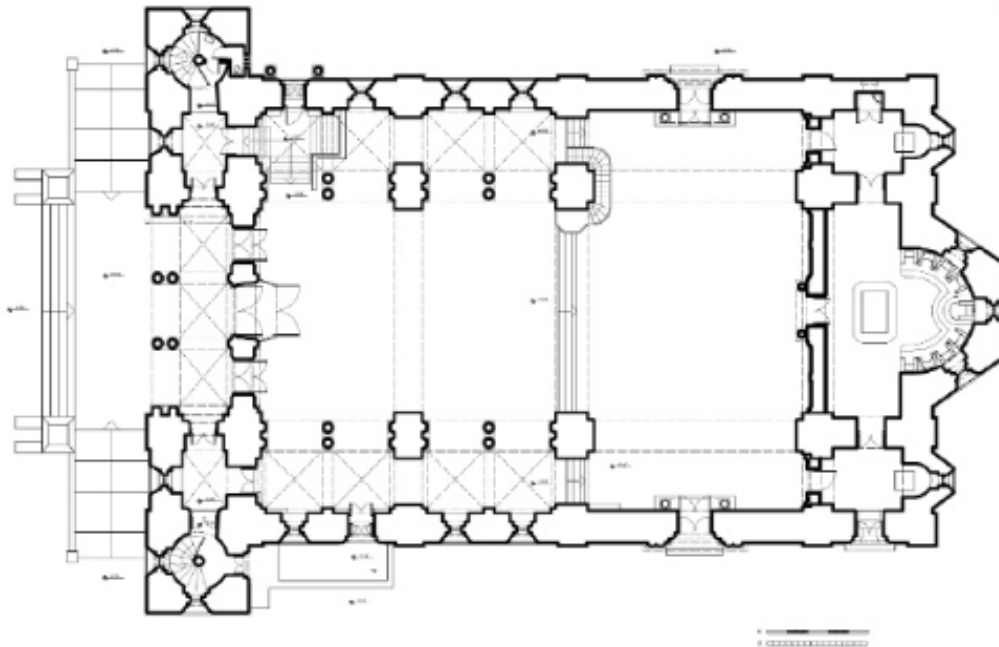

ΑΝΩΤΑΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ Τ.Ε.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

με θέμα

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΝΑΩΝ ΜΕ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΣ ΤΟΥ
ΚΑΘΟΛΙΚΙΣΜΟΥ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗ
ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΑ ΚΑΘΕ ΔΟΓΜΑΤΟΣ

ΜΕΛΕΤΗ

ΣΟΥΝΔΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ 44849

ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ 44848

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

Dr. ΒΑΡΕΛΙΔΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΟΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή μελέτη θα επιχειρήσει να συγκρίνει τα ορθόδοξα θρησκευτικά κτίρια με τα αντίστοιχα καθολικά και να εξάγει ορισμένα συμπεράσματα, σχετικά με τις δύο φιλοσοφίες που ανεπτύχθησαν από την εκάστοτε ερμηνεία της χριστιανοσύνης, σε επίπεδο αρχιτεκτονικής.

Η πτυχιακή εργασία στοχεύει να συσχετίσει τα χριστιανικά θρησκευτικά κτίρια με τα αντίστοιχα καθολικά και να οδηγηθεί σε ορισμένα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, απώτερος στόχος της είναι να αποδώσει τα κύρια γνωρίσματα των ορθόδοξων ναών. Να αποδώσει τα βασικά χαρακτηριστικά των καθολικών εκκλησιών. Να αποδώσει την ύπαρξη ναών στον ελλαδικό χώρο, από την Αττική, τη Νησιωτική και Βόρεια Ελλάδα

Η μελέτη αναπτύσσεται σε τρία κυρίως κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η κτιριακή δομή των ορθόδοξων ναών, ενώ αντίστοιχα στο δεύτερο κεφάλαιο η κτιριακή δομή των καθολικών ναών. Στα δύο κεφάλαια παρουσιάζονται κατόψεις, πληροφορίες σχετικά με τα υλικά δόμησης και τις τεχνοτροπίες που ακολουθούνται στις δύο κατηγορίες ναών. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ναοί και των δύο θρησκειών που συναντώνται στον Ελλαδικό χώρο. Στην παρουσίαση δίνεται έμφαση στα εξωτερικά και εσωτερικά χαρακτηριστικά των ναών. Οι ναοί που αναλύονται βρίσκονται στην Νησιώτική Ελλάδα, την Βόρεια και την Αττική.

ABSTRACT

This thesis study will attempt to compare the orthodox religious buildings with the corresponding ledgers and draw some conclusions about the two philosophies were developed by interpretation of Christianity in architecture level.

The thesis aims to relate the Christian religious buildings with the corresponding ledgers and lead to certain conclusions. In particular, the ultimate aim is to give the main features of Orthodox temples. To give the basic characteristics of Catholic churches. To yield the existence of temples in Greece, from Attica, Island and North Greece

The study was developed in three main chapters. The first chapter deals with the building structure of the Orthodox churches, while respectively the second chapter, the building structure of Catholic churches. In chapter two plans, information about the building materials and techniques followed in the two temples categories. In the third chapter temples of both religions encountered in Greece. It focuses on the external and internal features of the temples. The temples are detailed in the island Greece, North and Attica.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	11
1. ΚΤΙΡΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ.....	13
Εισαγωγή	13
1.1 Ιστορική Εξέλιξη Χριστιανικής Ναοδομίας.....	13
1.2 Αρχιτεκτονική Ορθόδοξων Ναών.....	16
1.2.1 Βασιλική.....	17
1.2.2 Βασιλική με Τρούλο.....	18
1.2.2.1 Η Αγία Σοφία.....	20
1.2.3 Εγγεγραμμένος Σταυροειδής Ναός με Τρούλο	22
1.2.3.1 Η Μητρόπολη των Αθηνών	23
1.2.4 Εγγεγραμμένος Οκτάγωνος Ναός.....	41
1.2.5 Περίκεντροι Ναοί ή Ροτόντες.....	43
1.2.5.1 Ο Ναός του Ροτόντα	44
1.3 Δομικά Υλικά.....	48
1.4 Εσωτερική Διακόσμηση	54
1.4.1 Γλυπτική.....	55
1.4.2 Ζωγραφική.....	56
1.4.3 Ψηφιδωτά.....	57
1.5 Η Εικονογράφηση του Ναού.....	58
1.6 Εσωτερική Διαρρύθμιση του Ναού	60
1.6.1 Ιερό Βήμα	60
1.6.2 Κυρίως Ναός.....	61

2.	ΚΤΙΡΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΝΑΩΝ.....	64
	Εισαγωγή	64
2.1	Ιστορική Εξέλιξη.....	64
2.2	Αρχιτεκτονική Καθολικών Ναών	66
2.3	Δομικά Υλικά.....	69
2.4	Εσωτερική Διακόσμηση.....	70
3.	ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΝΑΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ	73
3.1	Ορθόδοξοι Ναοί στην Νησιωτική Ελλάδα.....	73
3.1.1	Κέρκυρα	73
3.1.1.1	Αγ. Αικατερίνη	76
3.1.1.2	Αγ. Σπυρίδων	77
3.1.1.3	Αγ. Ιωάννης ο Πρόδρομος.....	78
3.1.1.4	Μητροπολιτικός Ναός της Κέρκυρας.....	79
3.1.1.5	Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου των Γερόντων.....	80
3.1.2	Λευκάδα	81
3.1.2.1	Ιερός Ναός Αγίου Μηνά.....	81
3.1.2.2	Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας (Μητρόπολη).....	82
3.1.2.3	Ιερός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου	83
3.1.2.4	Ιερός Ναός Αγίας Μαύρας	84
3.1.2.5	Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων	85
3.1.2.6	Ιερός Ναός Παντοκράτορος	86
3.1.2.7	Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης	86
3.2	Καθολικοί Ναοί στην Νησιωτική Ελλάδα	88
3.2.1	Κέρκυρα	88
3.2.1.1	Καθεδρικός Ναός Αγίου Χριστοφόρου και Ιακώβου	88
3.2.1.2	Ιερός ναός Καρδίας του Ιησού	89
3.2.1.3	Ιερός Ναός Παναγίας της Καρμήλου (Τένεδος).....	90

3.2.1.4	Ιερός ναός του Αγίου Φραγκίσκου της Ασσίζης.....	91
3.3	Ορθόδοξοι Ναοί στην Αττική.....	93
3.3.1	Ιερός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Έρυθραίας.....	93
3.3.2	Ιερός Ναός Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης Γλυφάδας.....	94
3.3.3	Ιερός Ναός Αγίου Παντελεήμονος Αθήνας.....	95
3.4	Καθολικοί Ναοί στην Αττική.....	96
3.4.1	Καθεδρικός Ναός Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου των Καθολικών.....	96
3.4.2	Ναός Αγίου Παύλου.....	98
3.4.3	Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής Μελισσίων.....	99
3.5	Ορθόδοξοι Ναοί στη Βόρεια Ελλάδα.....	100
3.5.1	Ναός Αγίου Γεωργίου.....	100
3.5.2	Άγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης.....	105
3.5.3	Άγιος Νικόλαος Κοζάνης.....	107
3.5.4	Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κομοτηνής.....	109
3.6	Καθολικοί Ναοί στη Βόρεια Ελλάδα.....	111
3.6.1	Ιερός Ναός Αμώμου Συλλήψεως της Θεοτόκου.....	111
3.6.2	Άγιος Ιωσήφ Αλεξανδρούπολης.....	112
	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	114
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	116

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1 Βασιλική, ο πιο φημισμένος αρχιτεκτονικός τύπος	17
Εικόνα 2 Τομή Αγίας Σοφίας κατά Α. Μ. Schneider. Διαστάσεις 76X71. Διάμετρος τρούλου 31,87μ. Ύψος από το επίπεδο του δαπέδου 55,6 μ.....	18
Εικόνα 3 Η στεφάνη παραλαβής των ωθήσεων από τον κεντρικό τρούλο	19
Εικόνα 4 Κάτοψη της Αγία Σοφίας. Από δεξιά προς αριστερά: το αίθριο, ο έξω και έσω νάρθηκας, ως κάθετοι διάδρομοι, με την άνω ΝΔ. πύλη, όπου το Προπύλαιο του Νάρθηκα και δεξιά το αποδυτήριο και την κάτω ΒΑ. πύλη και ο κυρίως Ναός.....	20
Εικόνα 5 Ο τρούλος του ναού.....	21
Εικόνα 6 Εσωτερικά του ναού, σε σημερινή μορφή.....	21
Εικόνα 7 Εκκλησία της Παναγίας Καπνικαρέας 11ος αι.....	23
Εικόνα 8 Ελαιογραφία που απεικονίζει την Μητρόπολη Αθηνών	23
Εικόνα 9 Σχέδιο του δανού αρχιτέκτονα Theophil Hansen. Μια σύνθεση ρωμανογοτθικής έμπνευσης, αναμεμιγμένης με αναγεννησιακά και βυζαντινά στοιχεία.....	24
Εικόνα 10 Η νέα Μητρόπολη Αθηνών, έργο του Δημ. Ζέζου, δίπλα από την παλιά μητρόπολη, την Παναγία Γοργοεπήκοο (1842-1862).....	25
Εικόνα 11 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών, άποψη από τα βορειοδυτικά, στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα.....	26
Εικόνα 12 Ζωοδόχος πηγή Στεμνίτσας.....	27
Εικόνα 13 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Κάτοψη στη στάθμη του ισογείου.....	27
Εικόνα 14 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Τομή κατά μήκος.....	28
Εικόνα 15 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Κάτοψη στεγών	29
Εικόνα 16 Ο τρούλος, που έχει διάμετρο 10,50μ. στηρίζεται μέσω των σφαιρικών τριγώνων σε τέσσερις ισχυρούς πεσσούς σταυροειδούς διατομής.....	29
Εικόνα 17 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Τομή κατά πλάτος ΑΑ.....	31
Εικόνα 18 Πάνω από τα πλάγια κλίτη διαμορφώνεται υπερώο, γυναικωνίτης που συνεχίζεται ισοπλατής και στο τελευταίο στενότερο τμήμα του κεντρικού κλιτούς σχηματίζοντας ένα Π σε κάτοψη.	32

Εικόνα 19 Άποψη του νότιου κλίτους.....	34
Εικόνα 20 Τα παράθυρα των τυμπάνων.....	35
Εικόνα 21 Ανατολική όψη.....	37
Εικόνα 22 Βόρεια όψη.....	37
Εικόνα 23 Δυτική όψη.....	38
Εικόνα 24 Νότια όψη.....	38
Εικόνα 25 Τα παράθυρα του τρούλλου.....	40
Εικόνα 26 Καθολικό Μονής Οσίου Λουκά Φωκίδας.....	42
Εικόνα 27 Άγιος Γεώργιος ή Ροτόντα 304 μ.Χ.....	44
Εικόνα 28 Προοπτικό του ναού.....	45
Εικόνα 29 Λεπτομέρεια ψηφιδωτού στο ναό.....	45
Εικόνα 30 Στο εσωτερικό του ναού.....	46
Εικόνα 31 Το Πάνθεον στη Ρώμη.....	47
Εικόνα 32 Ο ναός στο κέντρο της πόλης	47
Εικόνα 33 Βέροια, Μπαρμπούτα, τμήμα κατοικίας στο ισόγειο της οποίας χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα δύο φέροντες οργανισμοί, ένας λίθινος και ένας ξύλινος.....	50
Εικόνα 34 Διακοσμητικά σε μάρμαρο.....	55
Εικόνα 35 Τοιχογραφίες με την Παναγία το Θείο Βρέφος και τους Αγίους.....	56
Εικόνα 36 Ψηφιδωτά από θόλους ορθόδοξων χριστιανικών ναών.....	57
Εικόνα 37 Το Ιερό βήμα.....	61
Εικόνα 38 Ο Κυρίως Ναός.....	63
Εικόνα 39 Καθεδρικός ναός των Παρισίων, Notre Dame, «Η Δέσποινά μας» 1190 μ.Χ.....	65
Εικόνα 40 Σαιντ Σαπέλ, στο Παρίσι του 13 ^{ου} αιώνα.....	67
Εικόνα 41 Η στοά του ναού του Canterbrury, Αγγλία, με τα τόξα που στηρίζουν το βάρος του οικοδομήματος.....	68
Εικόνα 42 Εξωτερικά οι ναοί είναι καταστόλιστοι και κυριαρχεί γλυπτικός διάκοσμος.....	69
Εικόνα 43 Στο εσωτερικό καθεδρικών ναών.....	70
Εικόνα 44 Το παράθυρο του Ρόδου 1220 μ.Χ.....	71
Εικόνα 45 Το παλάτι του Δόγη.....	72
Εικόνα 46 Οι εκκλησίες συνοδεύονται από ψηλά κωδωνοστάσια πυργοειδή ή μορφής διάτρητου τοιχώματος με ελικοτά πτερύγια.....	74

Εικόνα 47 Η Αγία Αικατερίνη χτίστηκε το 1690.....	76
Εικόνα 48 Ο Άγιος Σπυρίδων χτίστηκε το 1589 στο νησί και είναι η πιο γνωστή εκκλησία του νησιού με μεγάλη απήχηση από τους πιστούς.....	77
Εικόνα 49 Η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Πρόδρομου με απλή εξωτερική όψη και βαθμωτή διάταξη των στεγών και το κωδωνοστάσιο που υψώνεται πάνω από το ιερό.	78
Εικόνα 50 Ο Μητροπολιτικός Ναός Κέρκυρας είναι αφιερωμένος στην Παναγία Σπηλαιώτισσα	79
Εικόνα 51 Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου των Γερόντων χτίστηκε στις αρχές του 16ου αιώνα στην συνοικία Καμπιέλο της παλιάς πόλης της Κέρκυρας	80
Εικόνα 52 Ο Ιερός Ναός Αγίου Μηνά διακρίνεται για το ξυλόγλυπτο τέμπελό του .	81
Εικόνα 53 Ο Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας (Μητρόπολη) χτίστηκε το 1689 και υπέστη αλλεπάλληλες καταστροφές	82
Εικόνα 54 Η όψη του Ιερού Ναού Εισόδων Θεοτόκου βασίζεται σε έργα Λευκαδίων αγιογράφων.....	83
Εικόνα 55 Ο Ιερός Ναός Αγίας Μαύρας καταστράφηκε από τους Άγγλους το 1810	84
Εικόνα 56 Ο Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων είναι αφιερωμένος στους Αγίους Αναργύρους Κοσμά και Δαμιανό	85
Εικόνα 57 Ο Ιερός Ναός Παντοκράτορος πρώτη φορά οικοδομήθηκε το 1700.....	86
Εικόνα 58 Η Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης.....	87
Εικόνα 59 Καθεδρικός Ναός Αγίου Χριστοφόρου και Ιακώβου ήταν αφιερωμένος στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο	88
Εικόνα 60 Ο ιερός ναός της Ιεράς Καρδίας του Ιησού λειτουργεί στην περιοχή Κωτσέλα και χτίστηκε το 1924.....	89
Εικόνα 61 Ο Ιερός Ναός Παναγίας της Καρμήλου χτίστηκε με σκοπό να φιλοξενήσει το ιεροσπουδαστήριο των καθολικών.....	90
Εικόνα 62 Ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης αποτελεί μια από τις ιστορικότερες εκκλησίες του νησιού.....	91
Εικόνα 63 Ο Ιερός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου ολοκληρώθηκε το 1992 και βρίσκεται στην Ερυθραία, στον Δήμο Κηφισιάς.....	93
Εικόνα 64 Ο Ιερός Ναός Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης άρχισε να χτίζεται το 1935 στη Γλυφάδα.....	94
Εικόνα 65 Ο Άγιος Παντελεήμονας είναι Ιερός Ναός των Αθηνών στην 6η δημοτική ενότητα της πόλης.....	95

Εικόνα 66 Ο Καθολικός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη αποτελεί έδρα του Καθολικού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και είναι αφιερωμένος στον Άγιο Διονύσιο Αρεοπαγίτη.....	96
Εικόνα 67 Ο Καθολικός Ναός του Αγίου Παύλου στον Πειραιά αποτελεί σχέδιο του σπουδαίου αρχιτέκτονα Εδουάρδου Σάουμπερτ.....	98
Εικόνα 68 Ο Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής στα Μελίσια λειτούργησε πρώτη φορά το 1904.....	99
Εικόνα 69 Κάτοψη του ναού	102
Εικόνα 70 Κάτοψη του γυναικωνίτη του ναού.....	103
Εικόνα 71 Η Νότια όψη του ναού.....	103
Εικόνα 72.....	104
Εικόνα 73 Λεπτομέρεια της κλίμακας του ναού.....	104
Εικόνα 74 Ο Ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη.....	105
Εικόνα 75 Σχέδιο του ναού.....	106
Εικόνα 77 Η βόρεια κιονοστοιχία πριν την πυρκαγιά του 1917.....	106
Εικόνα 76 Η κάτοψη του ναού	107
Εικόνα 78 Ο Άγιος Νικόλαος Κοζάνης αποτελεί ιστορικό ναό, καθώς το 1912 έγινε η πανηγυρική δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους	108
Εικόνα 79 Ο Ναός Κοιμήσεως της Παναγίας είναι μια ορθόδοξη εκκλησία μέσα στα ερείπια του Φρούριου Κομοτηνής η οποία χρονολογείται από το 1800.....	110
Εικόνα 80 Ο Ναός της Αμιάντου Συλλήψεως δημιουργήθηκε το 1899 και στο εσωτερικό του εντοπίζονται κιοοστοιχίες κορινθιακού ρυθμού.....	111
Εικόνα 81 Ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ είναι η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης και κατασκευάστηκε το 1901 από την καθολική κοινότητα της πόλης	113

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ύπαρξη λατρευτικών χώρων είναι αναγκαία για τον πιστό διότι σε αυτόν το χώρο λατρείας νιώθει πιο κοντά στο Θεό και απομακρύνεται από την υλική αναγκαιότητα και τη βιοτική μέριμνα. Έτσι νιώθει ότι μπορεί να Τον πλησιάσει, να ενωθεί μαζί του και να φτάσει στη λύτρωση. Η παρουσία του ορθόδοξου ναού στη ζωή της Εκκλησίας είναι στενά δεμένη με την όλη λυτρωτική διαδικασία. Ο χώρος του ναού είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη σύγκληση της Εκκλησίας.

Γνωρίζουμε ότι η Ορθόδοξη Εκκλησία ήταν ενωμένη με τους Καθολική μέχρι το 1504, οπότε και επήλθε οριστικά ο χωρισμός της από εκείνους.

Το Σχίσμα του 1054 είχε ως αποτέλεσμα τη διάσπαση της κοινωνίας μεταξύ της Δυτικής και της Ανατολικής Εκκλησίας όταν επικεφαλής τους ήταν ο Πάπας Ρώμης Λέων Θ' και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουάριος, ύστερα από τους αμοιβαίους αναθεματισμούς που εξαπολύθηκαν τον Ιούλιο του ίδιου έτους. Αν και μοιάζει να προέκυψε ξαφνικά, στην πραγματικότητα επισημοποίησε μια ήδη προϋπάρχουσα κατάσταση καθώς με το πέρασμα των χρόνων ο ανατολικός και ο δυτικός Χριστιανισμός διαμόρφωσαν διαφορετικές παραδόσεις, αν και εξελίχθηκαν παράλληλα, καθώς το χάσμα μεταξύ τους διευρυνόταν σε επίπεδο δογματικό, λειτουργικό και διοικητικό. (Γκούμας, 2011)

Η παρούσα πτυχιακή μελέτη θα επιχειρήσει να συγκρίνει τα ορθόδοξα θρησκευτικά κτίρια με τα αντίστοιχα καθολικά και να εξάγει ορισμένα συμπεράσματα, σχετικά με τις δύο φιλοσοφίες που ανεπτύχθησαν από την εκάστοτε ερμηνεία της χριστιανοσύνης, σε επίπεδο αρχιτεκτονικής.

Οι πρώτοι χριστιανικοί ναοί εμφανίζονται κατά τον 3^ο αιώνα και μετά, σημείο αναφοράς για την εποχή, καθώς αποτέλεσαν χώρους ειδικά διαμορφωμένους στην λατρεία. Ήταν οικήματα πλούσιων χριστιανών, όπου υπήρχε η δυνατότητα να γίνονται οι συναθροίσεις των πιστών. Οι χώροι αυτοί ονομαστήκαν εκκλησίες από τον αρχαίο ελληνικό όρο. Η εσωτερική διακόσμησή τους αρχικά ήταν ταυτόσημη με τη διακόσμηση των ελληνιστικών ή ρωμαϊκών οικιών. Από τα τέλη του 2ου αι. μ.Χ. φαίνεται ότι σταδιακά τα οικήματα αυτά προσαρμόστηκαν στις ανάγκες της χριστιανικής λατρείας, δηλαδή ένα δωμάτιο διαμορφώθηκε σε βαπτιστήριο και οι επιφάνειες των τοίχων διακοσμήθηκαν με θέματα σχετικά με τη χριστιανική πίστη.

Η αρχιτεκτονική των ναών ήταν μοναδική και υψηλού περιεχομένου, ενώ οι τέχνες άσκησαν έντονη επιρροή στην εσωτερική διακόσμηση και στην απόδοση των συμβολισμών των ναών.

Η πτυχιακή εργασία στοχεύει να συσχετίσει τα χριστιανικά θρησκευτικά κτίρια με τα αντίστοιχα καθολικά και να οδηγηθεί σε ορισμένα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, απώτερος στόχος της είναι :

- Να αποδώσει τα κύρια γνωρίσματα των ορθόδοξων ναών
- Να αποδώσει τα βασικά χαρακτηριστικά των καθολικών εκκλησιών
- Να αποδώσει την ύπαρξη ναών στον ελλαδικό χώρο, από την Αττική, τη Νησιωτική και Βόρεια Ελλάδα

Η μελέτη αναπτύσσεται σε τρία κυρίως κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύεται η κτιριακή δομή των ορθόδοξων ναών, ενώ αντίστοιχα στο δεύτερο κεφάλαιο η κτιριακή δομή των καθολικών ναών. Στα δύο κεφάλαια παρουσιάζονται κατόψεις, πληροφορίες σχετικά με τα υλικά δόμησης και τις τεχνοτροπίες που ακολουθούνται στις δύο κατηγορίες ναών.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται ναοί και των δύο θρησκειών που συναντώνται στον Ελλαδικό χώρο. Στην παρουσίαση δίνεται έμφαση στα εξωτερικά και εσωτερικά χαρακτηριστικά των ναών. Οι ναοί που αναλύονται βρίσκονται στην Νησιώτική Ελλάδα, την Βόρεια και την Αττική.

1. ΚΤΙΡΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΝΑΩΝ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Εισαγωγή

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρεται στην κτιριακή δομή των ορθόδοξων ναών. Αρχικά, γίνεται αναδρομή στην χριστιανή ναοδομία από την ίδρυση της Εκκλησίας και έπειτα, και αναλύεται εκτενώς η τυπολογία των χριστιανικών ναών με χαρακτηριστικά παραδείγματα για το καθένα. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στα δομικά υλικά και στην επιρροή των τεχνών στο εσωτερικό των ναών, καθώς και η διαρρύθμισή τους.

1.1 Ιστορική Εξέλιξη Χριστιανικής Ναοδομίας

Η Εκκλησία από τις πρώτες ημέρες της ίδρυσής Της αντιμετώπισε την ανάγκη εξευρέσεως καταλλήλου χώρου για τις συνάξεις των πιστών, την κοινή προσευχή και ιδιαίτερα την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας. Στην αρχή, οι χριστιανοί της Ιερουσαλήμ μετέβαιναν στον ναό του Σολομώντος σε τακτές ώρες για να προσευχηθούν. Οι ευρύχωρες στοές του ναού εξυπηρετούσαν την ανάγκη της ομαδικής προσευχής τους, χωρίς ωστόσο να προσφέρονται για την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας. Η ευρύχωρη οικία της μητέρας του Μάρκου αποτελεί την πρώτη κατ' οίκον εκκλησία και πρόκειται για τον ίδιο χώρο στον οποίο τελέσθηκε ο Μυστικός Δείπνος από τον Κύριο.

Έχει λεχθεί ότι έπειτα από τον διωγμό της πρώτης εκκλησίας από τους Ιουδαίους και την εκδίωξή τους από το ναό του Σολομώντος, αναζητήθηκαν πιο ευρύχωρες οικίες για τις λατρευτικές συνάξεις της κοινότητας της Ιερουσαλήμ. Πλούσιοι χριστιανοί παραχωρούσαν τις ευρύχωρες οικίες τους για να συνάζεται η Εκκλησία και ανάλογα συμπεριφέρονταν και οι χριστιανικές κοινότητες άλλων περιοχών. Παραδείγματος χάρη, αναφέρεται η σχολή κάποιου πλουσίου χριστιανού φιλοσόφου, ονόματι Τυράννου στην Έφεσο, η οποία στέγαζε την πολυπληθή εκκλησία της πόλεως στους άνετους χώρους της. Τους χώρους αυτούς τους ονόμαζαν «αγάπες», διότι εκεί τελούνταν οι κοινές συνεστιάσεις των πρώτων χριστιανών. (Κόρακα)

Κατά την εποχή των διωγμών, οι χριστιανικές συνάξεις διαδραματίζονταν μυστικά τη νύχτα σε απόμερες οικίες, στην ύπαιθρο, σε σπήλαια και κυρίως στις κατακόμβες. Αυτές ήταν υπόγειες βαθιές δαιδαλώδεις στοές, στις οποίες θάπτονταν οι νεκροί την

εποχή εκείνη, για εξοικονόμηση χώρου. Συνήθως, οι κατακόμβες αποτελούσαν ιδιωτικά κοιμητήρια ευπόρων χριστιανών, όπως για παράδειγμα η κατακόμβη της αγίας Δομιτίλης στη Ρώμη στις αρχές του Β΄ αιώνα, το ίδιο και οι κατακόμβες του αγίου Καλλίστου, του Πραιτεξτάτου, του αγίου Σεβαστιανού, της Μήλου, κ.α. Οι κατακόμβες δεν προσφέρονταν βεβαίως για τακτικές λατρευτικές συνάξεις, λόγω της αποπνικτικής ατμόσφαιρας του υπογείου τάφου και της στενότητας του χώρου. Αυτό γινόταν σε έκτακτες περιπτώσεις εξάρσεων των σκληρών διωγμών

Στον χάρτη της επόμενης σελίδας φαίνεται πως η χριστιανική τέχνη αναπτύχθηκε ενιαία σε όλη τη Μεσόγειο κατά τους 10 πρώτους αι.

- Τοποθεσίες με Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία
- Τοποθεσίες με μνημεία που δείχνουν βυζαντινή επίδραση

1.2 Αρχιτεκτονική Ορθόδοξων Ναών

Η πλούσια ελληνορωμαϊκή πολιτισμική κληρονομιά του Βυζαντίου σε συνδυασμό με τις ανατολικές ελληνικές και μη παραδόσεις, καθόρισε την εθνοτυπία όχι μόνο της βυζαντινής αυλής αλλά και των συμβόλων της, αφού με βάση αυτήν δόθηκαν λύσεις σε ζητήματα που δημιουργήθηκαν με τη διάδοση του χριστιανισμού, όπως η μορφή που θα έπρεπε να έχουν οι δημόσιοι τόποι λατρείας. (Ιγνατάκης, 1994)

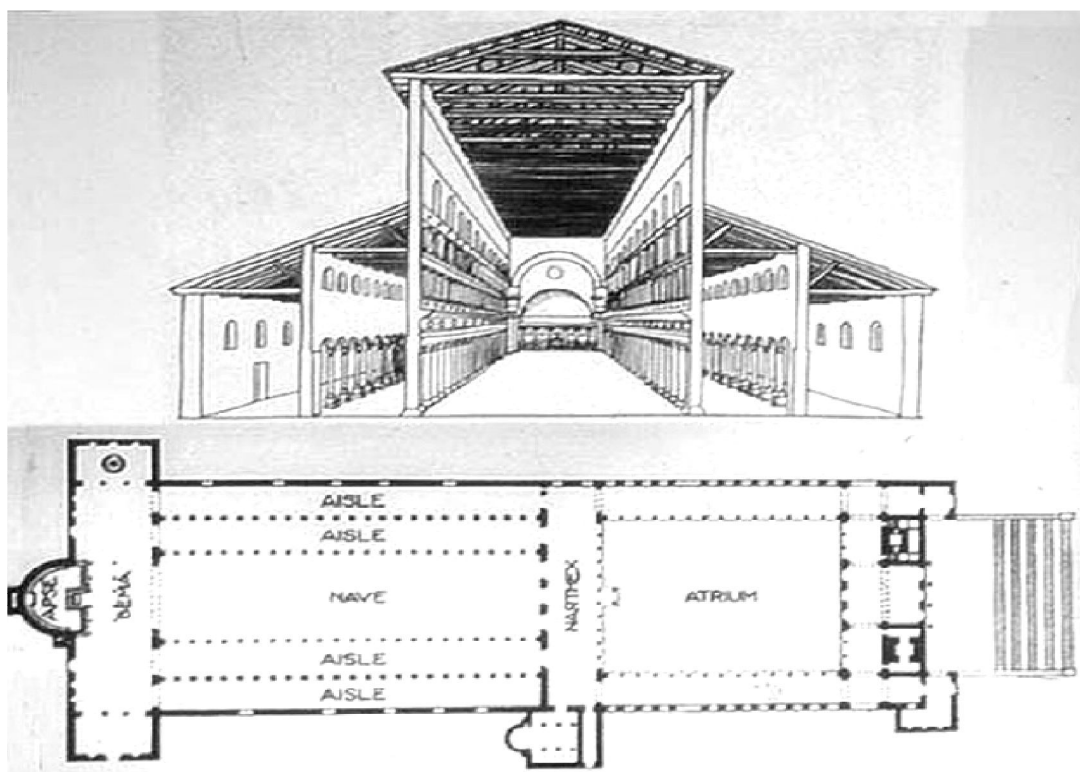
Υπάρχουν ορισμένα σταθερά στοιχεία που επαναλαμβάνονται και αφορούν τη δομή, τα οποία μας επιτρέπουν να ορίσουμε κάποιες κατηγορίες ρυθμών όπως είναι η βασιλική, η βασιλική με τρούλο, ο εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός που έχει σχήμα σταυρού και ο εγγεγραμμένος οκτάγωνος, σχεδόν πάντα με τρούλο, οι περίκεντροι ναοί ή ροτόντες που είναι κυκλικοί και πιο σπάνιοι και οι λιτοί μονόχωροι ναοί μικρότερων διαστάσεων, όπου απουσιάζουν τα πλαϊνά κλίτη και είναι σχετικά νεώτερος τύπος. Σαφέστατα, το στοιχείο που καθιστά τους βυζαντινούς ναούς μοναδικούς και αξεπέραστους, δεν είναι η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική τους αλλά ο εσωτερικός διάκοσμος που συνθέτει τη βυζαντινή τέχνη. Κάθε κομμάτι του απεικονίζει με σοφία και προσοχή την πνευματικότητα και τον συμβολισμό των μορφών, προτρέποντας έτσι τους πιστούς κατά την είσοδο τους στο ναό να συμμετέχουν στη λατρεία, εγκαταλείποντας προς ώρας τα εγκόσμια και μπαίνοντας στη σφαίρα του υπεραίσθητου, αποκρυπτογραφώντας τα κρυφά τους μηνύματα.

Οι αρχιτεκτονικοί τύποι των ορθόδοξων ιερών ναών παρατίθενται παρακάτω : (Γκούμας, 2011)

1.2.1 Βασιλική

Αρχιτεκτονικός τύπος ναού. Πρόκειται για μια ορθογώνια στην κάτοψη αίθουσα που χωρίζεται με κιονοστοιχίες σε τρία ή περισσότερα κλίτη. Οι χριστιανοί ήδη από τον 4ο αιώνα χρησιμοποίησαν τον αρχιτεκτονικό τύπο της βασιλικής για τους χώρους λατρείας τους. Το ανατολικό τμήμα καταλήγει σε ημικυλινδρική κόγχη, την αψίδα, η οποία προορίζεται για τον κλήρο, ενώ στα δυτικά υπάρχει ο νάρθηκας για τους κατηγούμενους. (Παπαϊωάννου, 1998)

Εικόνα 1 Βασιλική, ο πιο φημισμένος αρχιτεκτονικός τύπος

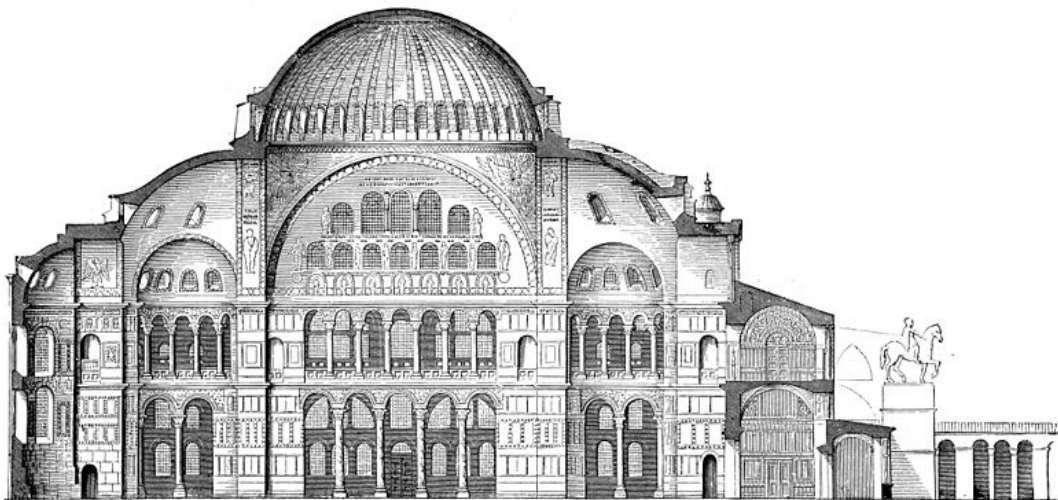
Η Βασιλική κατατάσσεται στον παλαιοχριστιανικό τύπο ναού. Χαρακτηριστικά παραδείγματα του τύπου είναι :

- Βασιλική «Οσίου Νίκωνα» στη Σπάρτη, 7ος αι.
- Βασιλική στο Τηγάνι της Μάνης, 7ος αι.
- Βασιλική στην Πλίσκα της Βουλγαρίας, 7ος αι.

1.2.2 Βασιλική με Τρούλο

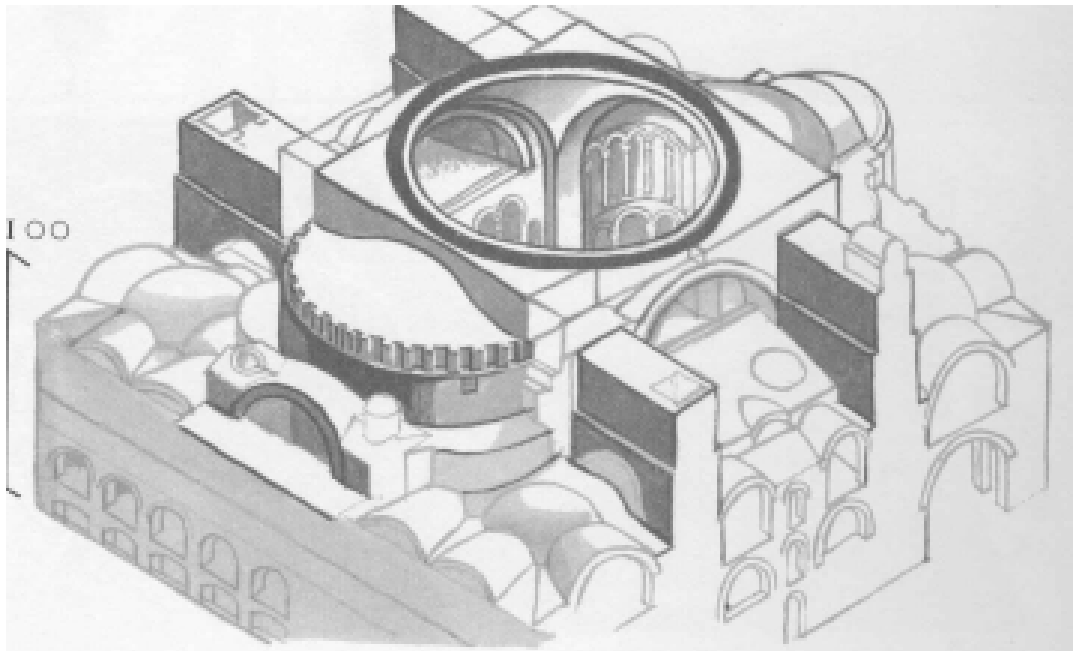
Ο 6^{ος} αιώνας αποτελεί την εποχή της μεγάλης δύναμης του βυζαντινού κράτους και τον θρίαμβο του ορθοδόξου δόγματος. Το γεγονός αυτό είχε αντίκτυπο και στην ανάπτυξη της ναοδομίας. Η παλαιοχριστιανική βασιλική απαρτίζεται από νέα αρχιτεκτονικά στοιχεία, προκειμένου να της δίνει ακόμη μεγαλύτερη αίγλη. Η κυριότερη πρωτοπορία είναι ο περιορισμός του μήκους του κτιρίου και, κυρίως, η προσθήκη τρούλου στη στέγη του μεγάλου κλίτους. Αποτελεί μια θαυμαστή αρχιτεκτονική εφεύρεση των μεγάλων μικρασιατών αρχιτεκτόνων Ανθέμιου από τις και Ισίδωρου που εφαρμόστηκε πρώτη φορά στην Κωνσταντινούπολη. Αντιπροσωπευτικό δείγμα του ρυθμού είναι ο περίφημος ναός της Αγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ο οποίος κτίστηκε από τον Ιουστινιανό εν έτη 531-537. Ο διάκοσμος βελτιώνεται αισθητά και η επιβλητικότητα του ρυθμού είναι έκδηλη. Ο τεράστιος όγκος του ναού, το μεγάλο ύψος, ο τεράστιος θόλος, προσδίδουν ιδιαίτερη αίσθηση στον πιστό.

Η τρουλαία βασιλική αποτελεί εξέλιξη της παλαιοχριστιανικής βασιλικής με τη χρήση τρούλου για την κάλυψη του κεντρικού τμήματος του ναού. Η βασιλική με τρούλο εμφανίστηκε στα χρόνια του Ιουστινιανού (527-565) με κορυφαίο παράδειγμα την Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη. (Masnbridge John, 1996)

Εικόνα 2 Τομή Αγίας Σοφίας κατά A. M. Schneider. Διαστάσεις 76X71. Διάμετρος τρούλου 31,87μ. Ύψος από το επίπεδο του δαπέδου 55,6 μ.

Ο ναός είναι κτισμένος σε αρχιτεκτονικό ρυθμό βασιλικής με τρούλο. Ο κυρίως χώρος του κτίσματος έχει σχήμα περίπου κύβου. Τέσσερις τεράστιοι πεσσοί, (κτιστοί τετράγωνοι στύλοι), που απέχουν μεταξύ τους ο ένας από τον άλλο 30 μ., στηρίζουν τα τέσσερα μεγάλα τόξα πάνω στα οποία εδράζεται ο τρούλος, με διάμετρο 31 μέτρων. Ο τρούλος δίνει την εντύπωση ότι αιωρείται εξαιτίας των παραθύρων που βρίσκονται γύρω στη βάση του. Γενικά ο ναός είναι ορθογώνιο οικοδόμημα μήκους 78,16 μ. και πλάτους 71,82 μ. κτισμένο στη ΝΔ. πλευρά του πρώτου λόφου της Πόλης με κατεύθυνση ΝΑ. (www.it.uom.gr)

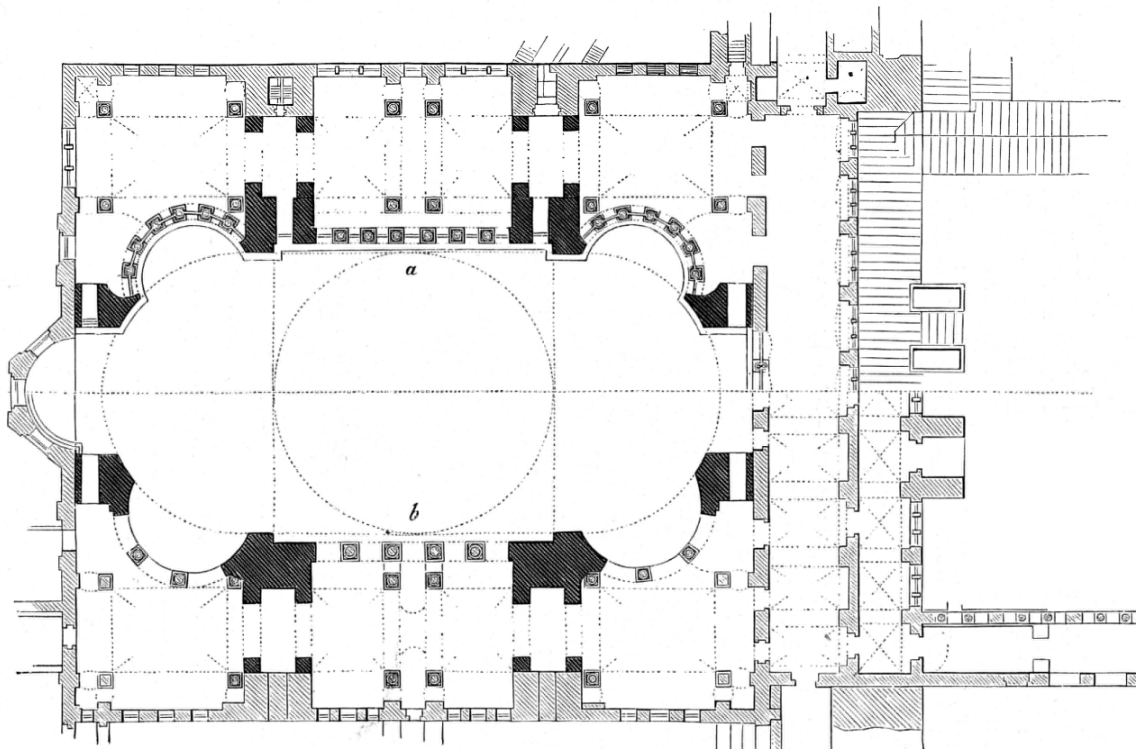

Εικόνα 3 Η στεφάνη παραλαβής των ωθήσεων από τον κεντρικό τρούλο

1.2.2.1 Η Αγία Σοφία

Η Αγία Σοφία εγκαινιάστηκε το έτος 360, επί της αυτοκρατορίας του Κωνσταντίου Β'. Ωστόσο, λόγω μεγάλης πυρκαγιάς που ξέσπασε, κτίστηκε εξ αρχής το 404 και εγκαινιάστηκε το 415.

Στο σύνολό του, ο ναός αποτελεί ορθογώνιο οικοδόμημα μήκους 78,16 μ. και πλάτους 71,82 μ. κτισμένο στη ΝΔ. πλευρά του πρώτου λόφου της Πόλης με κατεύθυνση ΝΑ. Περιβάλλεται από δύο αυλές την βόρεια και την δυτική καλούμενη και αίθριο. Συνορεύει Ν με τα Πατριαρχικά κτίρια τα οποία συνδέονταν με το Αυγουσταίο, τη μεγάλη δηλαδή πλατεία που βρισκόταν το λαμπρό από πορφύρο μάρμαρο άγαλμα της Αυγούστας Ελένης. (Edward M. Burns, 2006)

Εικόνα 4 Κάτοψη της Αγία Σοφίας. Από δεξιά προς αριστερά: το αίθριο, ο έξω και έσω νάρθηκας, ως κάθετοι διάδρομοι, με την άνω ΝΔ. πύλη, όπου το Προπύλαιο του Νάρθηκα και δεξιά το αποδυτήριο και την κάτω ΒΑ. πύλη και ο κυρίως Ναός

Εικόνα 5 Ο τρούλος του ναού

Εικόνα 6 Εσωτερικά του ναού, σε σημερινή μορφή

Η είσοδος στον κυρίως Ναό, ήταν οι τρεις Βασιλικές πύλες και οι έξι, ανά τρεις εκατέρωθεν, του έσω νάρθηκα. Ο κυρίως Ναός χωρίζεται σε τρία κλίτη (στοές θα λέγαμε σήμερα), των οποίων το μεσαίο είναι διπλάσιου πλάτους των εκατέρωθεν. Το εσωτερικό σχέδιο είναι απλούν. Τέσσερις πεσσοί, κτιστοί στύλοι, συνδέονται μεταξύ τους με υπερώα τόξα στα οποία και φέρονται επιθόλια τόξα συναποτελώντας έτσι μια περιμετρική βάση επί της οποίας και εδράζει ο τεράστιος θόλος. Η περιμετρική βάση φέρει πλήθος στυλιδίων υπό μορφή παραθύρων από τα οποία και ολόκληρος ο Ναός καταυγάζεται από το φως. Η όλη κατασκευή παρουσιάζει πράγματι την εντύπωση μια αρμονίας φωτός και αρχιτεκτονικής.

Τα 100 αυτά παράθυρα, 40 επί της στεφάνης του θόλου και τα υπόλοιπα στα ημιθόλια, τις κόγχες και τους τοίχους προσδίδουν την εικόνα της ανακρέμασης του θόλου από τον ουρανό, οι δε ακτίνες του Ήλιου που εισέρχονται στο χώρο δίνουν την εντύπωση να άγονται από τους ουρανούς. Γενικά τα τόξα, τα ημιθόλια και ο εκπληκτικός θόλος στηρίζονται στους τέσσερις πεσσούς οι λίθοι των οποίων φέρονται στερεομένοι με χυτό μόλυβδο και σιδερένιους μοχλούς. (Στ.Φραγκόπουλος)

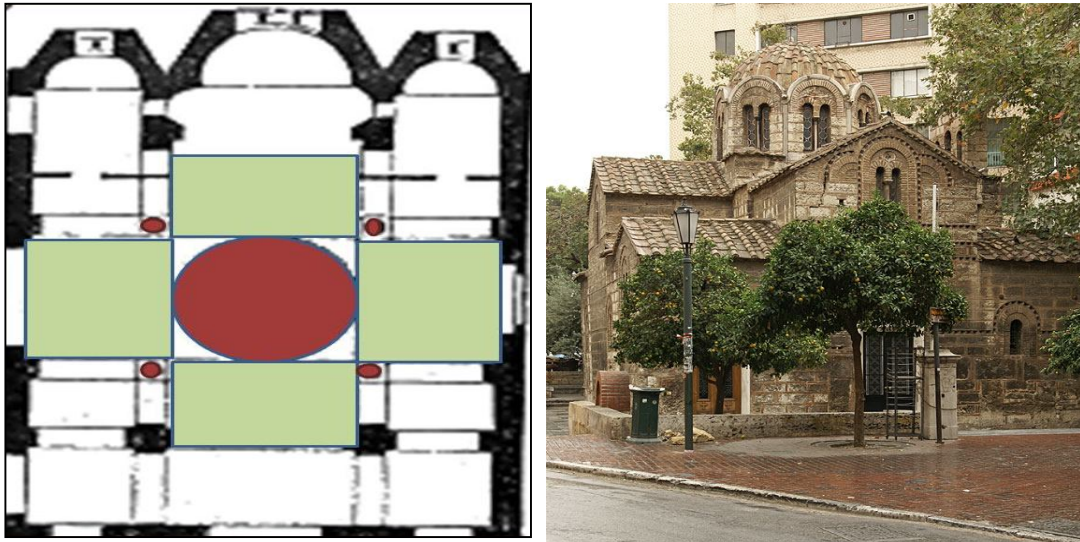
Όσον αφορά την Αγία Σοφία, οι Βυζαντινοί αρχιτέκτονες στήριξαν τον τρούλο με την βοήθεια μικρότερων τρούλων και τόξων και επιτυγχάνοντας ελεύθερο χώρο 69*33 μέτρων και ύψους 55 μέτρων. Το μέγεθος της κατασκευής ξεπεράστηκε μόνο από μεταλλικές κατασκευές στα τέλη του 19^{ου} αιώνα.

Οι ακραίες ωθήσεις που δέχεται ο τρούλος εμφανίζονται κυκλικά προς τα έξω, με αποτέλεσμα η τοποθέτηση ενός κλειστού κυκλικού στεφανιού να τις παραλάβει με μια εσωτερική του καταπόνηση και να εμφανιστεί προς τα έξω το σύστημα τρούλος και στεφάνι ουδέτερο και μόνο με τις βασικές ακτακόρυφες δυνάμεις του βάρους. (Mac Donald W.)

1.2.3 Εγγεγραμμένος Σταυροειδής Ναός με Τρούλο

Ύστερα από μια περίοδο τριών περίπου αιώνων εμφανίζεται στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα σε ολόκληρο τον βυζαντινό κόσμο, ο εγγεγραμμένος σταυροειδής ναός με τρούλο. Ο περίφημος αυτός τύπος παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 880 μ.Χ στο περίφημο αυτοκρατορικό κτίσμα της Νέας Εκκλησίας του Παλατιού και εγκαινιάστηκε στα χρόνια του Βασιλείου Α΄ (867-886). Έλαβε την ονομασία Νέα Εκκλησία, διότι παρουσίαζε ένα καινούριο αρχιτεκτονικό τύπο. Ο εγγεγραμμένος σταυροειδής με τρούλο είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός βυζαντινός ρυθμός. Περιλαμβάνει κανονικά όλους τους ναούς, που ο χώρος τους διατάσσεται έτσι, ώστε να σχηματίζεται στο εσωτερικό και στις στέγες σταυρός, που εγγράφεται σε ορθογώνιο. Ο τύπος αυτός γνώρισε διάφορες φάσεις, ως την εποχή της μακεδονικής δυναστείας (867-1054), όταν εμφανίστηκε ο πλήρως απαρτισμένος σταυροειδής εγγεγραμμένος με τρούλο, που στηρίζεται σε δύο ή τέσσερα ελεύθερα στηρίγματα, ναός. Διάφορες παραλλαγές του βασικού αυτού τύπου αναπτύχθηκαν στα επόμενα χρόνια με σημαντικότερη εκείνη του τρίκογχου αγιορείτικου, με βασική διαφορά ότι στη βόρεια και νότια κεραία του σταυρού προστίθενται κόγχες για το χορό των ψαλτών. Ακόμα μια παραλλαγή είναι ο εγγεγραμμένος οκτάγωνος ναός, ο οποίος αναλύεται διεξοδικά παρακάτω. (Παπαϊωάννου, 1998)

Εικόνα 7 Εκκλησία της Παναγίας Καπνικαρέας 11ος αι

1.2.3.1 Η Μητρόπολη των Αθηνών

Ο Ορθόδοξος Καθεδρικός Ναός της Αθήνας, που είναι αφιερωμένος στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, βρίσκεται στην Πλατεία Μητροπόλεως επί της ομώνυμης οδού. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 1842 και ολοκληρώθηκε το 1862. Ο τύπος του ναού είναι σταυροειδής τρίκλιτη με τρούλλο. (Παπαϊωάννου, 1998)

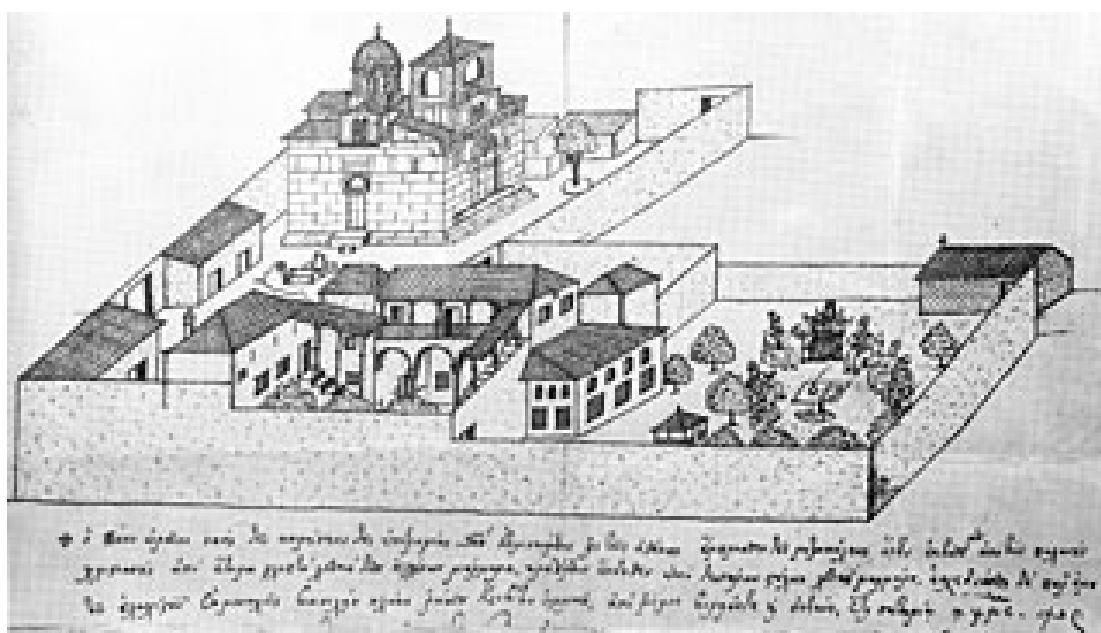

Εικόνα 8 Ελαιογραφία που απεικονίζει την Μητρόπολη Αθηνών

Κατ' ουσία, ο ναός είναι σταυροειδής εγγεγραμμένος απλός τετράστηλος με εξαιρετικά επίμηκες το δυτικό σκέλος, με αποτέλεσμα να μοιάζει περισσότερο με βασιλική μετά τρούλου.

Ο σεισμός του 1999 προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στο εσωτερικό και εξωτερικό του ναού. Από τότε μέχρι και σήμερα πραγματοποιούνται εργασίες ανασύλωσης και συντήρησης του ναού. Η στατική ενίσχυση του κτιρίου και η αποκατάστασή του βρίσκονται σε εξέλιξη, ενώ θα ακολουθήσει και η συντήρηση των αγιογραφιών. Και στις δύο περιπτώσεις το έργο είναι μεγάλο αλλά θεωρείται πολύ πιθανό να ολοκληρωθεί, καθώς οικονομικά καλύπτεται από το ΕΣΠΑ με 2,5 εκατ. ευρώ. (Παπαϊωάννου, 1998)

Σύμφωνα με τον αρχικό σχεδιασμό, ο Μητροπολιτικός Ναός των Αθηνών επρόκειτο να ανεγερθεί στην οδό Πανεπιστημίου, δίπλα στην Ακαδημία και με βάση αυτό το δεδομένο, ο Δανός αρχιτέκτονας Theophil Hansen (1813.1891) είχε σχεδιάσει (το 1842) μια σύνθεση ρωμανογοτθικής έμπνευσης, αναμεμιγμένης με αναγεννησιακά και βυζαντινά στοιχεία.

Εικόνα 9 Σχέδιο του δανού αρχιτέκτονα Theophil Hansen. Μια σύνθεση ρωμανογοτθικής έμπνευσης, αναμεμιγμένης με αναγεννησιακά και βυζαντινά στοιχεία.

Ωστόσο, η περιοχή εκείνη απορρίφθηκε από τον Δήμο Αθηναίων, κριθείσα "απόκεντρος και ερημική", και εν τέλει αποφασίστηκε ο ναός να ανεγερθεί στην παλαιά πόλη, στη θέση του συγκροτήματος των μητροπολιτικών κτιρίων της

Τουρκοκρατίας, τα οποία κατεδαφίστηκαν, με μόνη εξαίρεση τη βυζαντινή εκκλησία της Γοργοεπηκόου. Ο θεμέλιος λίθος τέθηκε τα Χριστούγεννα του 1842, αλλά η οικοδομή (στην οποία χρησιμοποιήθηκαν υλικά 72 συνολικά κατεδαφισμένων Αθηναϊκών ναών) διακόπηκε την άνοιξη του 1843, ελλείπει πόρων. Μετά την αναχώρηση του Hansen, προκηρύχθηκε διαγωνισμός για την αναθεώρηση των αρχικών σχεδίων (το 1846), που κέρδισε ο αρχιτέκτονας Δημήτριος Ζέζος (εισηγητής μιας "ελληνοβυζαντινής" ρυθμολογίας). (Τουλιάτος, 1998)

Εικόνα 10 Η νέα Μητρόπολη Αθηνών, έργο του Δημ. Ζέζου, δίπλα από την παλιά μητρόπολη, την Παναγία Γοργοεπήκοο (1842-1862)¹

Μετά τον θάνατο εκείνου (το 1857), η επίβλεψη του έργου πέρασε στον Γάλλο αρχιτέκτονα François Boulanger (που έδρασε στην Ελλάδα μεταξύ των ετών 1845.1873, και στον οποίο οφείλονται πιθανότατα το τελικό επιστέγασμα των κωδωνοστασιών και το τελικό ύφος του τρούλου) και η διεύθυνση των εργασιών στον Παναγιώτη Κάλκο (1810.1878), ενώ η αγιογράφηση και η διακόσμηση ανατέθηκαν στους ζωγράφους Σπ. Γιαλινά και Κωνσταντίνο Φανέλλη, αντίστοιχα. Ο ναός αποπερατώθηκε το 1862 και το αποτέλεσμα των αλληπάλληλων αναθεωρήσεων ήταν ένας ιδιαίτερος συνδυασμός του νεοκλασικισμού και

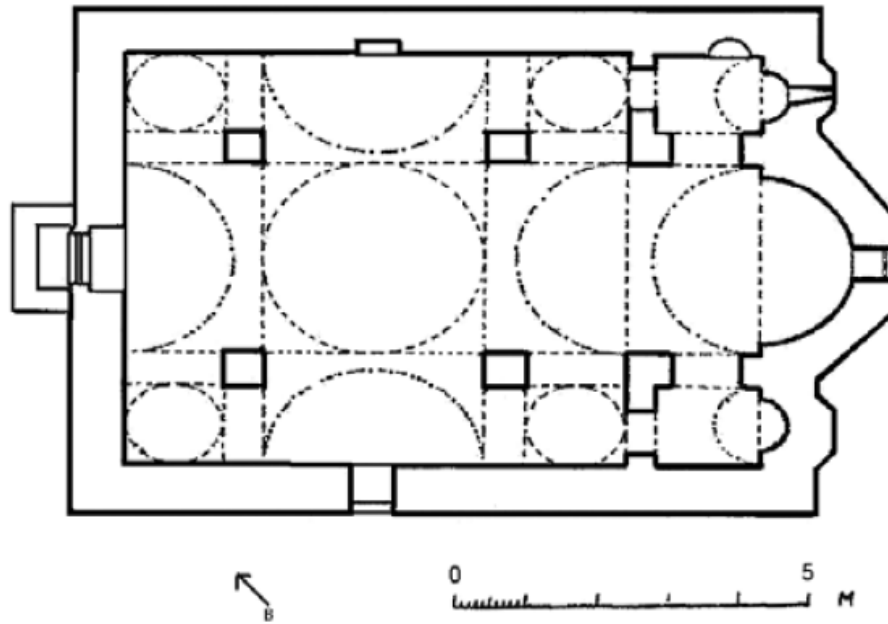
¹ Πηγή/Source: Δ. Φιλιππίδης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Μέλισσα, Αθήνα 1984, σελ. 95

βυζαντινισμού, χωρίς αρχιτεκτονική συνέπεια, "άτονο και άνευ χαρακτήρος", που υπογραμμίζεται από την αναπόφευκτη αντιπαράθεση με τον παρακείμενο ναό της Γοργοεπηκόου (σημερινού Αγίου Ελευθερίου). Οι αδιάκοπες ανακαινίσεις και "εξωραϊσμοί" από το 1890 και σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα του στέρησαν σημαντικά ιστορικά τεκμήρια της αρχικής του, έστω, σύλληψης και εκτέλεσης. (Παπαϊωάννου, 1998)

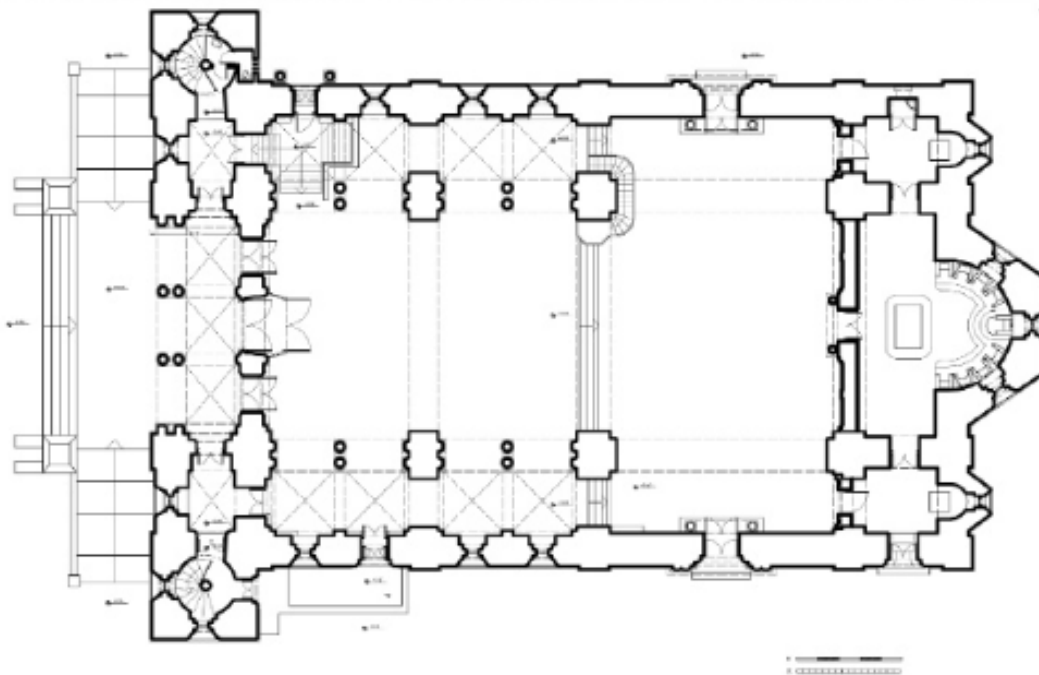

Εικόνα 11 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών, άποψη από τα βορειοδυτικά, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα

Ο τύπος του ναού είναι σταυροειδής τρίκλιτη βασιλική με τρούλο. Ο τύπος του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού γνώρισε σημαντική διάδοση στον ελλαδικό χώρο από τον 10^ο αιώνα και συνεχίστηκε κατά την μεταβυζαντινή περίοδο σε καθολικά μονών και ενοριακούς ναούς.

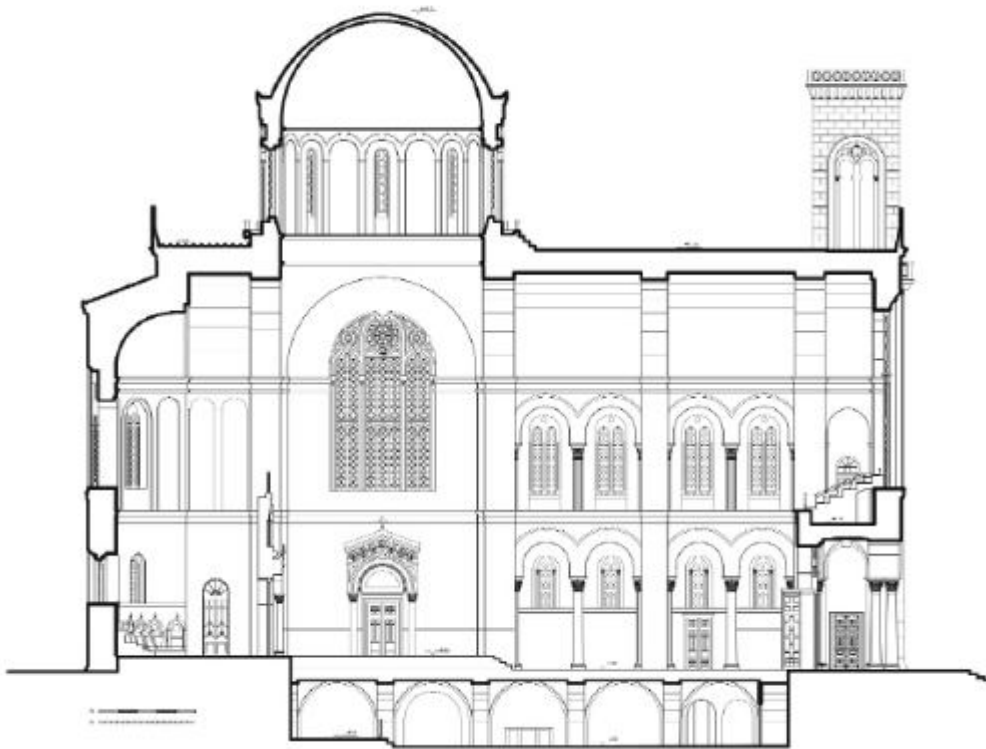

Εικόνα 12 Ζωοδόχος πηγή Στεμνίτσας

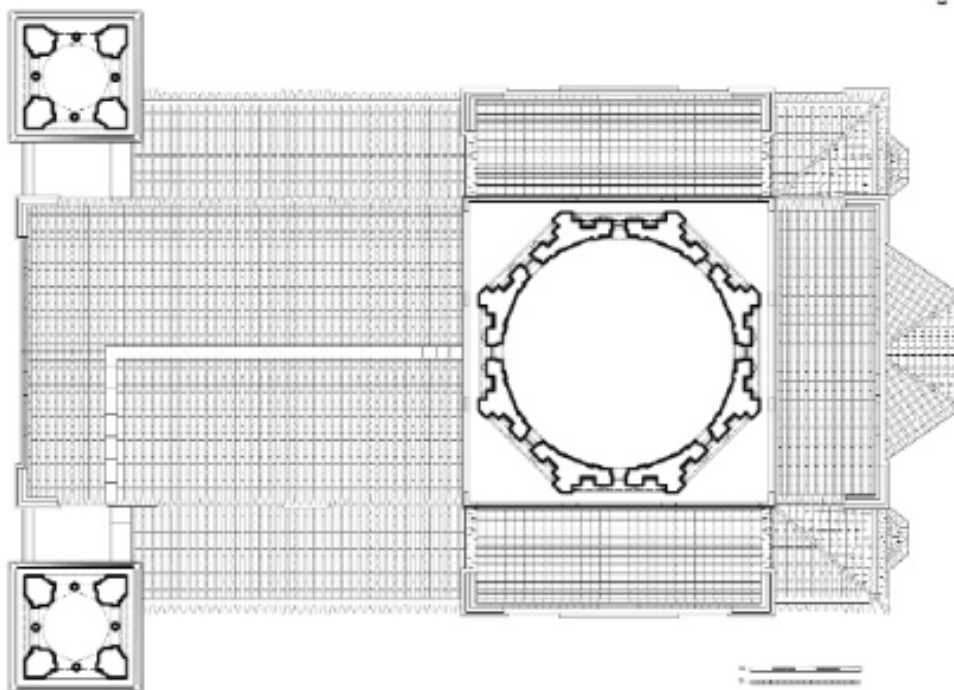
Εικόνα 13 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Κάτοψη στη στάθμη του ισογείου

Σε όλους τους ναούς αυτού του τύπου η κατά μήκος διάσταση είναι είτε ίση είτε ελάχιστα μεγαλύτερη από την αντίστοιχη του ανατολικού σκέλους του σταυρού. Η προβολή του ιερού και η ανεξαρτητοποίηση του από τον κυρίως ιερό επιτυγχάνεται και στην κάλυψη με το κυρίως ιερό να καλύπτεται με μεταβατική κάμαρα και τα παραβήματα με διαμήκεις κάμαρες.

Εικόνα 14 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Τομή κατά μήκος

Στο σύνολό τους, οι ναοί εξωτερικά χαρακτηρίζονται από τις ψηλές κόγχες του ιερού, εκ των οποίων η κεντρική φτάνει ως το γείσο. Η εξωτερική κάλυψη επιτυγχάνεται με δικλινείς και μονοκλινείς στέγες που προβάλλουν τη διαμερισματοποίηση του εσωτερικού χώρου. Ο ναός έχει γυναικωνίτη, υπερώο στο δυτικό τμήμα και υπόγεια κρύπτη. Ο ναός πέραν της κεντρικής αφιέρωσης στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου είναι αφιερωμένος και στον Άγιο Διονύσιο τον Αρεοπαγίτη Διακονικό και θεωρείται δισυπόστατος. Έχει γενικές διαστάσεις 42,50 *30μ.'συμπεριλαμβανομένων και των κογχών(και μέγιστο ύψος 37,40μ. Ο τρούλος, που έχει διάμετρο 10,50μ. στηρίζεται μέσω των σφαιρικών τριγώνων σε τέσσερις ισχυρούς πεσσούς σταυροειδούς διατομής. (Παπαϊωάννου, 1998)

Εικόνα 15 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Κάτοψη στεγών

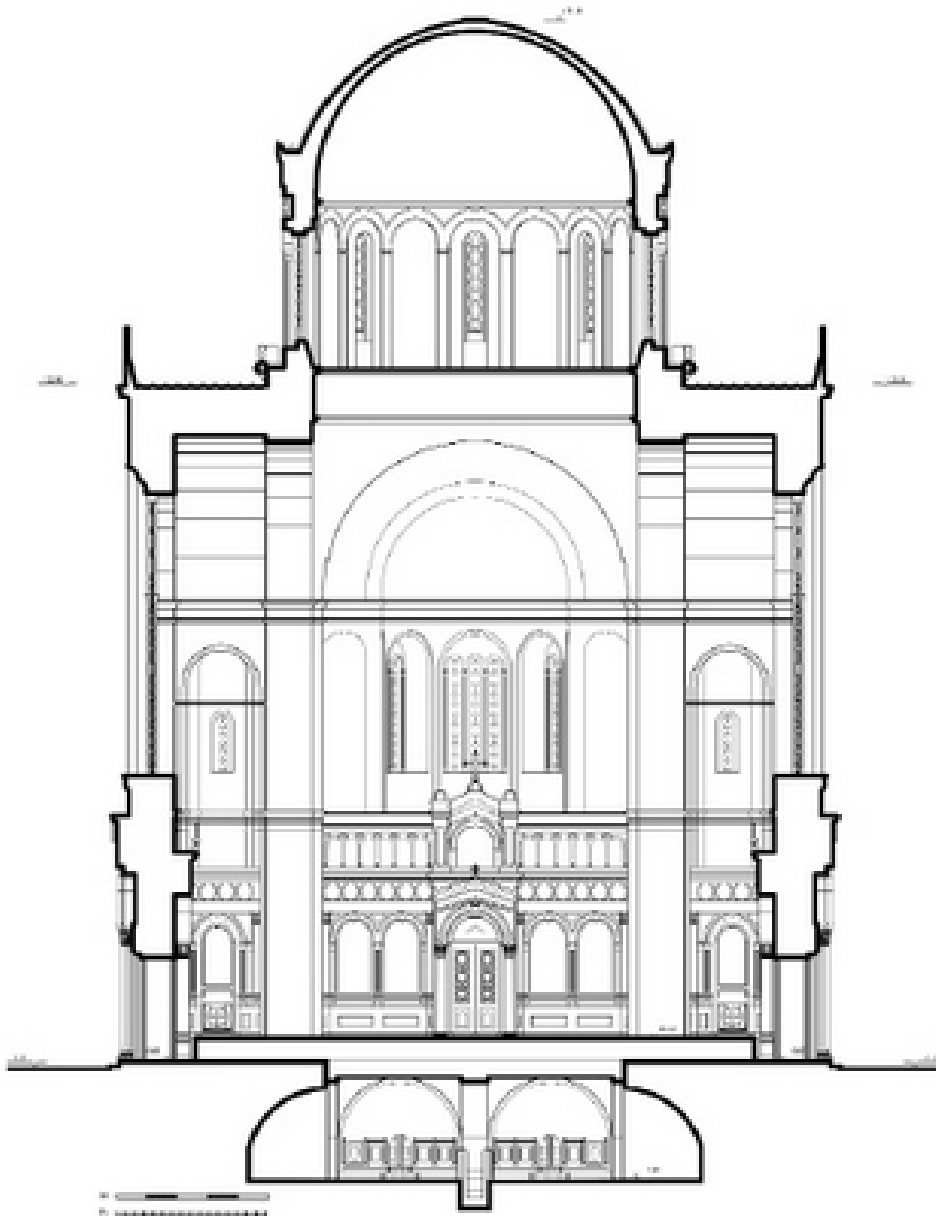

Εικόνα 16 Ο τρούλος, που έχει διάμετρο 10,50μ. στηρίζεται μέσω των σφαιρικών τριγώνων σε τέσσερις ισχυρούς πεσσούς σταυροειδούς διατομής.

Προς τα δυτικά υπάρχει ένα ακόμα ζεύγος πεσσών με μικρότερη διατομή που στηρίζει τη δυτική καμάρα, ενώ πλησιέστερα προς τον δυτικό τοίχο ένα τελευταίο ζεύγος πολυσχιδών πεσσών ανακρατά την καμάρα και συνδυάζεται με την τοιχοποιία των δίδυμων κωδωνοστασιών. Από τη βάση του τρούλου ξεκινούν οι τέσσερις ημικυλινδρικές καμάρες των κεραιών στηριζόμενες σε τόξα που εκπηγάζουν από τους πεσσούς και συνεχίζονται μέχρι τη βάση τους ως παραστάδες. Η ανατολική καμάρα που στεγάζει το Ιερό Βήμα είναι ελαφρά βαθύτερη της βόρειας και νότιας αλλά η καμάρα της δυτικής κεραιάς είναι πολύ μακρύτερη των άλλων τριών καλύπτοντας το κεντρικόκλιτος αδιάσπαστη μέχρι τη δυτική όψη. Δύο σφενδόνια σε άνισες αποστάσεις που αντιστοιχούν στους πλάγιους πεσσούς ενισχύουν τη δυτική καμάρα. (Βλαχοδημητράκος&μανούκα)

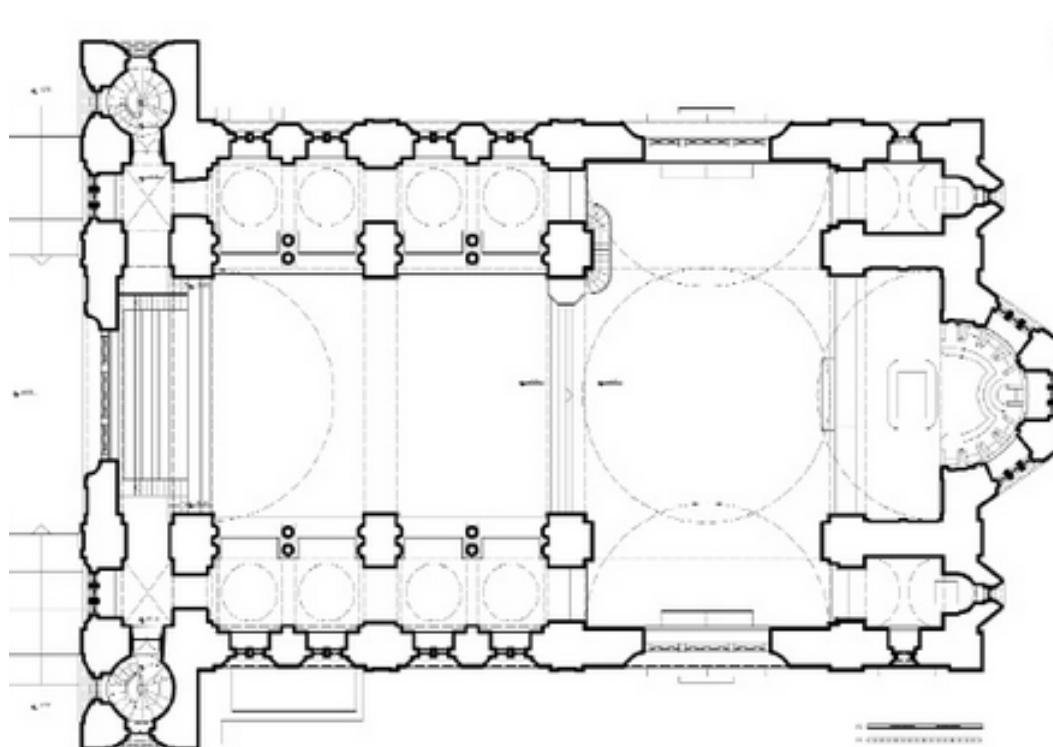
Ο τρούλος έχει ψηλό οκταγωνικής κάτοψης εξωτερικά αλλά δεκαεξαγωνικής στο εσωτερικό τύμπανο που στηρίζεται στις κεραιές. Ωστόσο τα παράθυρα που ανοίγονται στο εσωτερικό είναι μόνο οκτώ σε αντιστοιχία με τον αριθμό των εξωτερικών πλευρών του τυμπάνου. Τις δεκαέξι πλευρές τονίζουν τοξύλλια σε μικρή εξοχή στο επίχρισμα που στηρίζονται σε παραστάδες. Λεπτός κοσμήτης τονίζει τη βάση του ημισφαιρίου του τρούλου ενώ η βάση του τυμπάνου κοσμείται με διπλό κοσμήτη κοιλόκυρτης διατομής Το ιερό βήμα καλύπτεται από την καμάρα της ανατολικής κεραιάς Μικρότερες διαμήκεις καμάρες καλύπτουν τα παραβήματα. Χωρίζονται από την κεντρική καμάρα με τμήματα τοίχων, που συνδέουν τον ανατολικό εξωτερικό τοίχο με τους ανατολικούς πεσσούς που διατρυπώνται από δύο τοξωτές θύρες. Στα ανατολικά του ιερού εξέχουν τρεις ημικυκλικές κόγχες σε κάτοψη με δεσπόζουσα την κεντρική που είναι πολύ ευρύτερη των άλλων δύο. Στην κεντρική κόγχη υπάρχει υπερυψωμένο με τρία σκαλοπάτια σύνθρονο, όπου στέκουν δεσποτικοί θρόνοι ημικυκλικά διατεταγμένοι με προεξάρχοντα τον αρχιεπισκοπικό στο κέντρο σκαλιστοί σε λευκό μάρμαρο. Το ιερό χωρίζεται από τον κυρίως ναό με ψηλό κτιστό τέμπλο επενδεδυμένο με μάρμαρο μεγάλης πολυτέλειας, όπως και όλος ο γλυπτός διάκοσμος του ναού Στο κέντρο δεσπόζει η Ωραία Πύλη σε εξοχή. Πλαισιώνεται από μαρμάρινους κιονίσκους από πράσινο τηνιακό μάρμαρο που στηρίζουν πολλαπλά τόξα τραβηγτά στο επίχρισμα. Πάνω από αυτά υπάρχει τριπλό επάλληλο αέτωμα που καταλήγει σε «ακροκέραμα». Εκατέρωθεν της Ωραίας Πύλης σχηματίζονται από δύο διπλά τόξα σε ψηλό βάθρο στηριγμένα σε κιονίσκους από πράσινο μάρμαρο, ενώ τέσσερις ορθογωνικής διατομής παραστάδες από κόκκινο μάρμαρο Καπανδριτίου πλαισιώνουν τη σύνθεση. Πάνω από αυτά αναπτύσσεται

επιστύλιο στο οποίο υπάρχουν ένθετα κυκλικά στηθάρια αγίων. Η σύνθεση του τέμπλου κλείνει με μεγάλο πλάτους επιστύλιο από σειρά τοξυλλίων με το δωδεκάορτο στηριγμένων σε κιονίσκους από πράσινο μάρμαρο. (Παπαϊωάννου, 1998)

Εικόνα 17 Μητροπολιτικός ναός Αθηνών. Τομή κατά πλάτος ΑΑ

Στο κέντρο πάνω από την Ωραία Πύλη δεσπόζει υπερυψωμένη σύνθεση με τόξο στηριγμένο σε διπλούς κιονίσκους από κόκκινο μάρμαρο και αετωματική κατάληξη που πλαισιώνει τον Μυστικό Δείπνο Παρόμοιας μορφής είναι και τα τέμπλα των παραβημάτων αλλά σε πιο περιορισμένη σύνθεση και χαμηλότερου ύψους. Τα τόξα των θυρών στηρίζουν κιονίσκοι από πράσινο μάρμαρο, ενώ το επιστύλιο κοσμεύεται με στηθάρια αγίων. Στο πίσω μέρος του τέμπλου, που έχει πάχος ενός μέτρου υπάρχουν αποθηκευτικοί χώροι. Ο κυρίως ναός είναι εξαιρετικά επιμήκης με αποτέλεσμα ο ναός να μοιάζει με τρίκλιτη βασιλική. Το κεντρικό κλίτος καλύπτεται από την καμάρα της δυτικής κεραίας. Εκτός από τους τέσσερις πεσσούς του τρούλου, υπάρχουν άλλα δύο ζεύγη πεσσών που στηρίζουν την κεντρική καμάρα και το υπερώο. Οι αποστάσεις μεταξύ τους δεν είναι ίσες έτσι ώστε το τελευταίο τμήμα, που είναι στενότερο να είναι ίσου πλάτους με τα πλάγια κλίτη. Πάνω από τα πλάγια κλίτη διαμορφώνεται υπερώο, γυναικωνίτης που συνεχίζεται ισοπλατής και στο τελευταίο στενότερο τμήμα του κεντρικού κλιτούς σχηματίζοντας ένα Π σε κάτοψη. (Κόρακα)

Εικόνα 18 Πάνω από τα πλάγια κλίτη διαμορφώνεται υπερώο, γυναικωνίτης που συνεχίζεται ισοπλατής και στο τελευταίο στενότερο τμήμα του κεντρικού κλιτούς σχηματίζοντας ένα Π σε κάτοψη.

Ανάμεσα στους δυτικούς πεσσούς υπάρχουν τέσσερα ζεύγη μαρμάρινων κίωνων, που στηρίζουν το δάπεδο του γυναικωνίτη Συνδυάζονται με αντίστοιχες παραστάδες ημιεξαγωνικής διατομής συμφυείς με τους πεσσούς για να σχηματίσουν τοξοστοιχία τεσσάρων τόξων σε κάθε πλευρά του κεντρικού κλίτους. Με τον τρόπο αυτό, διαμορφώνονται από τέσσερα διάχωρα εκατέρωθεν του κεντρικού κλίτους, που καλύπτονται με σταυροθόλια. Στέφονται με πολυτελή μαρμάρινα κιονόκρανα, χρωματισμένα χρυσά και μπλε που αντιστοιχούν σε παρόμοια επίκρανα, στα οποία καταλήγουν οι παραστάδες

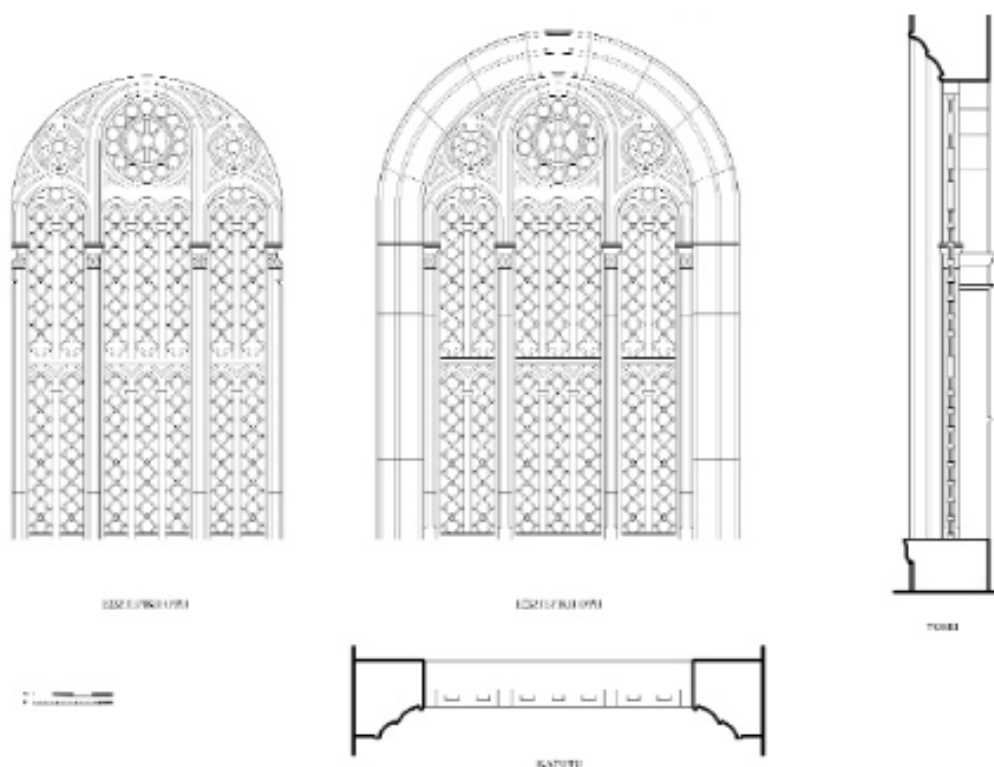
Στο τελευταίο, στενότερο, δυτικό τμήμα κάτω από τον γυναικωνίτη, διαμορφώνεται σε εσοχή η μεγαλοπρεπής κεντρική είσοδος του ναού. Μπροστά στην είσοδο σχηματίζεται μια τοξοστοιχία τριών τόξων, στηριγμένων σε δίδυμους μαρμάρινους κίονες με περίτεχνα πολυτελή κιονόκρανα. Σήμερα καλύπτεται εσωτερικά από τον νεωτερικό ξύλινο ανεμοθραύστη, αλλά κανονικά σχηματίζονται τρία τετράγωνα διαμερίσματα καλυπτόμενα με σταυροθόλια. Αυτά στηρίζονται σε τέσσερις πεσσούς, ανάμεσα στους οποίους κλείνουν οι βαριές μεταλλικές πόρτες του ναού και τα δυο ζεύγη μαρμάρινων κίωνων που συνδυάζονται με αντίστοιχες παραστάδες. Τέλος, τα ακραία διαμερίσματα, που είναι ελαφρά στενότερα από τα υπόλοιπα, λόγω του ενισχυμένου πάχους των πεσσών και των τοίχων, καλύπτονται με σταυροθόλια και στεγάζουν σήμερα τις βοηθητικές λειτουργίες του ναού 'γραφεία, αποθήκες κλπ(. Κάτω από το βορειοδυτικό διαμέρισμα βρίσκεται η κάθοδος στην υπόγεια κρύπτη. Στον γυναικωνίτη επαναλαμβάνεται η ίδια διάταξη με το ισόγειο, αλλά, λόγω του μικρότερου ύψους του ορόφου, οι διπλοί ενδιάμεσοι κίονες είναι ραβδωτοί και μικρότερου ύψους και στηρίζονται μάλιστα στο στηθαίο. Σχηματίζονται αντίστοιχα διάχωρα με αυτά του ισογείου, αλλά καλύπτονται με τυφλές ασπίδες επί λοφίων. Πρόσβαση στον όροφο γίνεται από τα κλιμακοστάσια των κωδωνοστασίων. Τη δυτική απόληξη του κεντρικού κλίτους καταλαμβάνει σήμερα κλιμακωτή μεταλλική κατασκευή για τη χρήση των δημοσιογράφων και των καμερών της τηλεόρασης. Στο ακρότερο δυτικό τμήμα του ναού, προσκολλώνται, εκτός της βασικής κάτοψης, τα δίδυμα κωδωνοστάσια του ναού. Είναι τετραγωνικής κάτοψης με ύψος 21μ. και διαστάσεις περίπου όσο τα ακρότατα διαμερίσματα του ναού, από τα οποία και έχουν πρόσβαση. Στο εσωτερικό αναπτύσσονται περιστροφικές κλίμακες με πέντε στάθμες, στάσεις για το νότιο και τέσσερις για το βόρειο κωδωνοστάσιο. Στη στάθμη των καμπανών έχουν δίλοβα ανοίγματα προς τις τέσσερις πλευρές, που στηρίζονται σε κεντρικούς μαρμάρινους κίονες με απλά κιονόκρανα. Όλα τα πατώματα των

κωδωνοστασίων είναι σήμερα από οπλισμένο σκυρόδεμα, αλλά η κάλυψη της τελευταίας στάθμης είναι ασπίδα επί λοφίων. Μεταλλική σκάλα οδηγεί στην επίπεδη ταράτσα του κάθε καμπαναριού. Από την τέταρτη στάθμη υπάρχει πόρτα που ανοίγεται σε μικρή ταράτσα, πάνω από το ακραίο δυτικό διαμέρισμα, από την οποία υπάρχει πρόσβαση στη στέγη του ναού. Ο εσωτερικός χώρος του ναού διαρθρώνεται καθ' ύψος σε τρία μέρη από κοσμήτες, που διατρέχουν περιμετρικά όλους του τοίχους, τους πεσσούς και τις παραστάδες του ναού. Οι κοσμήτες αυτοί είναι διαφορετικοί, ανάλογα με τη θέση τους, πλουσιότερος ο κατώτερος, μεγαλύτερου πλάτους ο ανώτερος. Οι παραστάδες των τόξων, όπως κατεβαίνουν μέχρι το δάπεδο, διασπών τον όγκο των πεσσών και δημιουργούν, σε συνδυασμό με τους εναλλασσόμενους κοσμήτες, έναν ευχάριστο κυματισμό στις εσωτερικές επιφάνειες. Με βάση αυτή την τριμερή διάρθρωση, αναπτύσσονται και οι φωτιστικές επιφάνειες του ναού. Τα παράθυρα του ναού ανήκουν σε διαφορετικούς τύπους, αλλά όσα ανήκουν στον ίδιο τύπο είναι πανομοιότυπα μεταξύ τους. Στην κατώτερη στάθμη υπάρχουν μονόλοβα τοξωτά παράθυρα, που κλείνουν με μαρμάρινα διαφράγματα με διπλή σειρά κυκλικών οπών. (Βλαχοδημητράκος&μανούκα)

Εικόνα 19 Άποψη του νότιου κλίτους

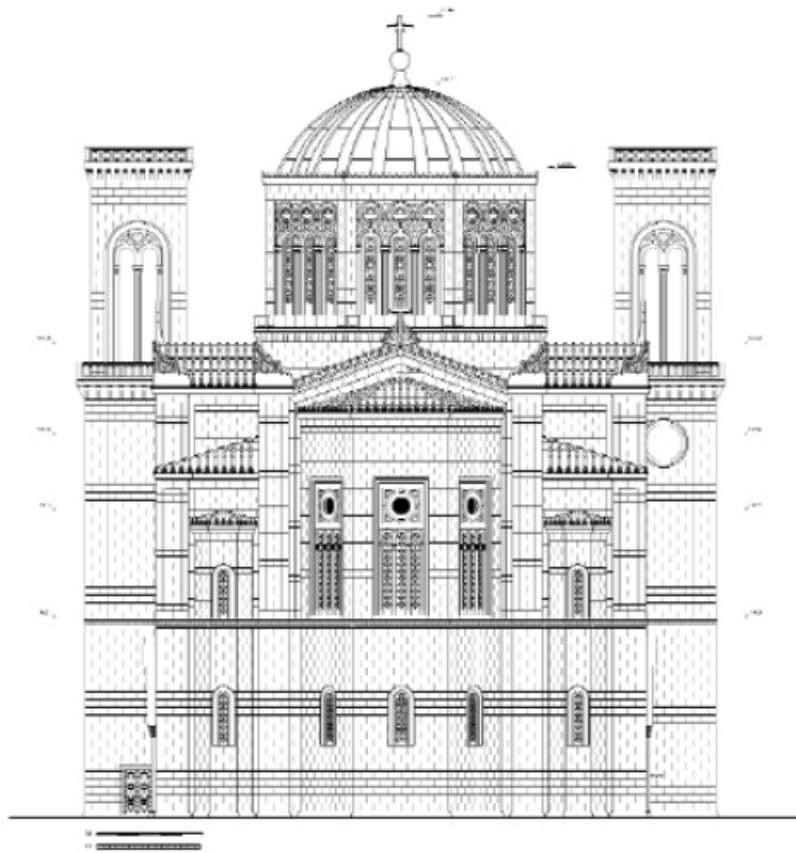
Τα διαφράγματα αυτά έχουν τοξύλλια που στηρίζονται σε συμφυείς κιονίσκους με κιονόκρανα που κοσμούνται με ανάγλυφους ρόδακες. Από τέσσερα παράθυρα αυτού του τύπου ανοίγονται στα πλάγια κλίτη, τέσσερα στη δυτική όψη, από δύο εκατέρωθεν της ιευσόδου, και τρία στις πλευρές της αψίδας του ιερού. Μονόλοβα επίσης, αλλά στενότερα και με μια σειρά οπών, είναι τα παράθυρα των παραβημάτων στην κατώτερη και την ανώτερη στάθμη. Υπάρχουν ακόμα δυο κυκλικά παράθυρα στον βόρειο τοίχο της Πρόθεσης και τον νότιο του Διακονικού. Στην ανώτερη στάθμη, στα πλάγια κλίτη, ανοίγονται δίλοβα τοξωτά παράθυρα με μεγαλύτερο ύψος, που κλείνουν με διαφράγματα με διπλή σειρά οπών σε κάθε λοβό. Τα τόξα στηρίζονται σε κιονίσκους όμοιους με αυτούς της κατώτερης στάθμης. Οι λοβοί περιλαμβάνονται κάτω από ενιαία τοξωτή επιφάνεια. Υπάρχουν τέσσερα από αυτά στη βόρεια και νότια όψη. Άλλο είδος μονό, λοβου παραθύρου, ευρύτερου από αυτά της κατώτερης στάθμης, με διπλή σειρά οπών βρίσκεται στην κάθε εξωτερική όψη των κωδωνοστασίων, συνολικά δηλαδή τέσσερα. Τρίλοβα παράθυρα με περιβάλλον τόξο ανοίγονται στη δυτική απόληξη των πλαγίων κλιτών, καθώς και στις τρεις πλευρές της αψίδας του ιερού βήματος. Τα παράθυρα αυτά δεν έχουν την ίδια μορφή από το εξωτερικό και θα εξεταστούν παρακάτω. (Τουλιάτος, 1998)

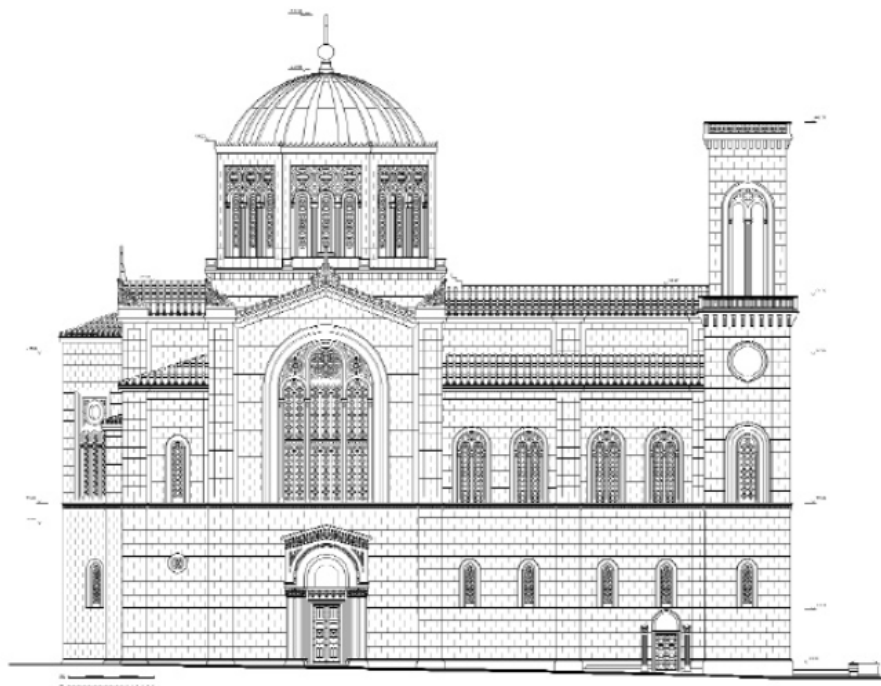
Εικόνα 20 Τα παράθυρα των τυμπάνων

Όλοι οι τύποι που εξετάστηκαν έχουν τα ίδια μορφολογικά και διακοσμητικά στοιχεία με διαφορετική σύνθεση. Πλουσιότερη σύνθεση παρουσιάζουν τα μεγάλα τρίλοβα παράθυρα των τριών κεραιών. Αυτά καταλαμβάνουν δύο στάθμες καθ' ύψος και διακόπτουν τον περιμετρικό άνω κοσμήτη. Η βασική τριμερής διάταξη των μαρμάρινων διαφραγμάτων τους σχηματίζεται από τέσσερις κιονίσκους και τρία τόξα, από τα οποία το μεσαίο είναι πολύ ψηλότερο. Χωρίζεται καθ' ύψος σε τρεις στάθμες, από τις οποίες οι δυο κατώτερες έχουν τρίλοβα ισοϋψή ανοίγματα με μονή σειρά κυκλικών οπών, που περιβάλλονται 'όπως και όλες οι οπές του παραθύρου(από ανάγλυφη διακοσμητική ταινία. Στην τελευταία ανώτερη στάθμη βρίσκεται μεγάλο κυκλικό διάφραγμα με διακοσμητικό από μικρές κυκλικές οπές. Πρόκειται για ένα καθαρά δυτικότροπο στοιχείο από τα πολλά που φέρει ο ναός. Οι πλάγιοι λοβοί είναι στενότεροι και κλείνουν με δίλοβα ανοίγματα, σε δυο στάθμες, το κάθε ένα από τα οποία είναι όμοιο με αυτά του κεντρικού μεγάλου λοβού. Όλη η σύνθεση κλείνει με μεγάλο περιβάλλον τόξο. Στα κενά που σχηματίζονται, ανάμεσα στον κεντρικό και τους πλάγιους λοβούς στο άνω μέρος, σχηματίζονται κυκλικά διαφράγματα με αστεροειδές κόσμημα. Τέλος, οκτώ απλά μονόλοβα παράθυρα με πολύ απλούστερη διακόσμηση, αφού είναι αδύνατο να γίνει ορατή από κάτω, κλείνουν τα ανοίγματα του τρούλου. Ο ναός έχει πολλές εισόδους, όπως άλλωστε αρμόζει σε ένα τόσο μεγάλο κτήριο. Εκτός από τη μεγάλη τριπλή κεντρική είσοδο στα δυτικά, σε εσοχή, υπάρχουν δύο μεγαλοπρεπείς θύρες με μαρμάρινα θυρώματα στη βόρεια και νότια κεραία. Αυτές πλαισιώνονται με μαρμάρινους κίονες από λευκό μάρμαρο και ψηλά βάθρα, που υποβαστάζουν μεγάλο θριαμβικό τόξο. Πάνω από το τόξο, σχηματίζεται αέτωμα με κυκλικές διακοσμήσεις παρόμοιες με αυτές της Ωραίας Πύλης. Μικρότερες και απλούστερες ορθογωνικές θύρες ανοίγονται στα πλάγια κλίτη, στα παραβήματα και στους εγκάρσιους τοίχους, εκατέρωθεν της κεντρικής εισόδου. Όλες οι θύρες κλείνουν με βαριά ταμπλαδοτά θυρόφυλλα. Μια ακόμα ορθογωνική πόρτα με απλό θυρώμα υπάρχει στο νότιο καμπαναριό στην ανατολική όψη. Το σύνολο του ναού είναι κατάγραφο εσωτερικά και έχει πλούσια, αν και κάπως βαριά και όχι πάντα καλόγουστη, μαρμάρινη διακόσμηση. Δεσπόζει φυσικά το κτιστό με μαρμάρινη διακόσμηση χρυσοποίκιλτο τέμπλο και τα δύο θυρώματα στις πλάγιες εισόδους των κεραιών, που περιγράφηκαν παραπάνω. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι μαρμάρινοι κίονες των πλαγίων κλιτών και οι δίδυμοι της εισόδου. Φέρουν τεκτονικά κιονόκρανα λοξότμητα, στις όψεις των οποίων αναπτύσσεται κορινθιάζον φυτικό

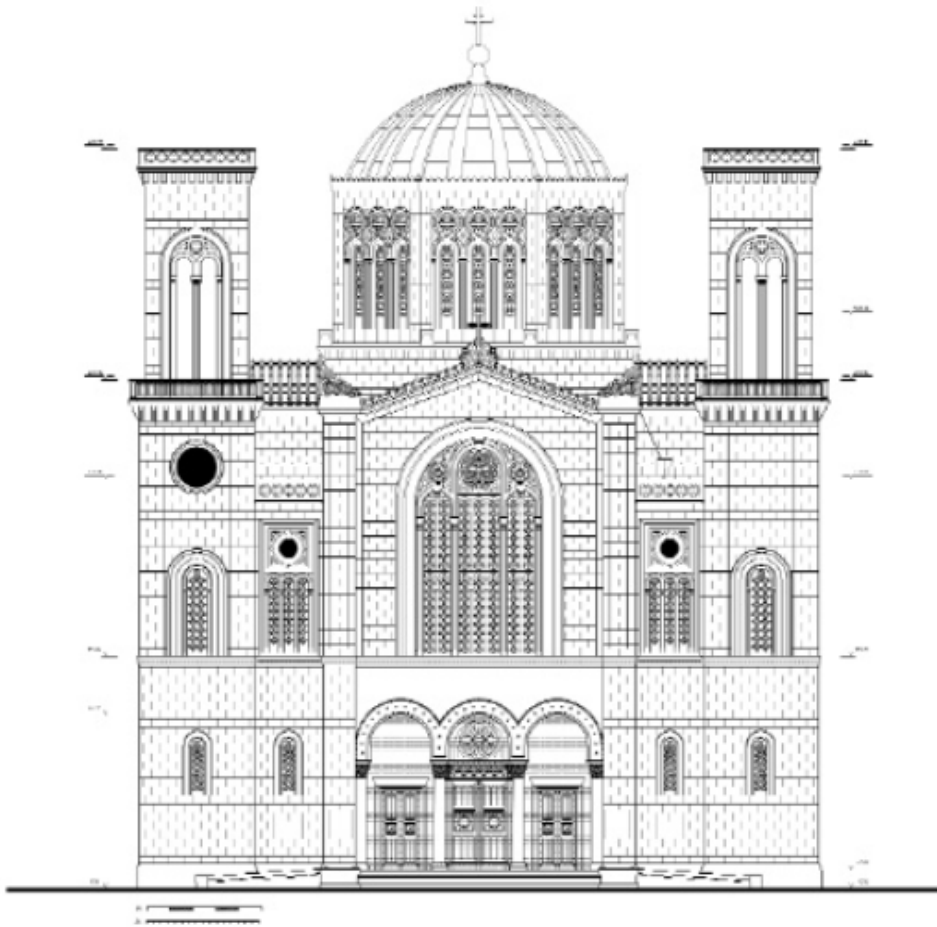
κόσμημα με ενσωματωμένες ανθρώπινες μορφές ή σταυρούς σε χαμηλό ανάγλυφο.
(Masnbridge John, 1996)

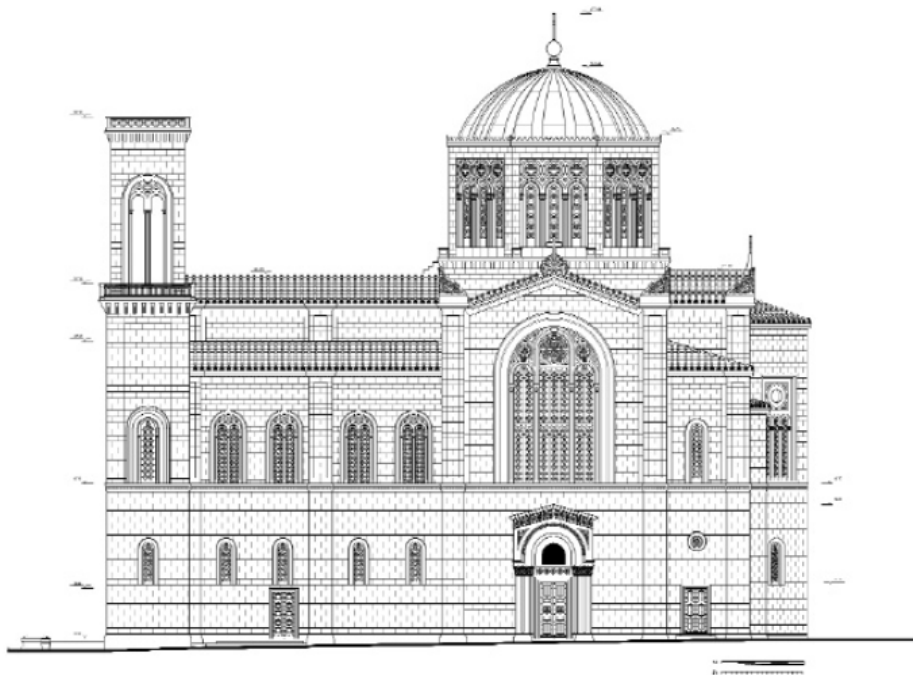
Εικόνα 21 Ανατολική όψη

Εικόνα 22 Βόρεια όψη

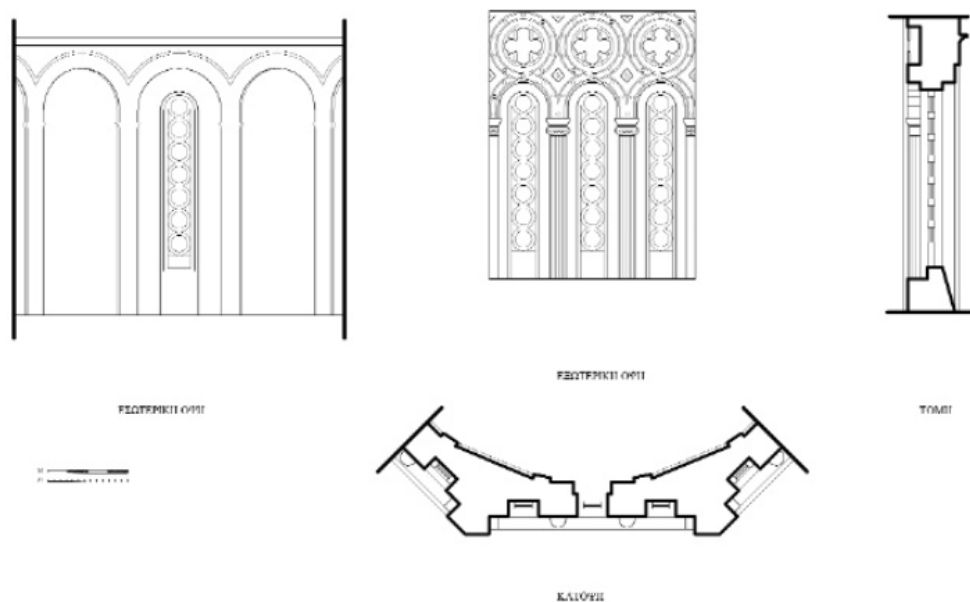
Εικόνα 23 Δυτική όψη

Εικόνα 24 Νότια όψη

Το κενό ανάμεσα στους θόλους αυτούς και την επίπεδη στέγη γεφυρώνεται με εγκάρσιους τοίχους από πλινθοδομή πάχους 2/εκ., πάνω στους οποίους διαστρώνονται σχιστόπλακες, ασβεστοκονίαμα και τα κεραμίδια που περιγράφει καν παραπάνω. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει για τη μεγάλη ακρίβεια στη χάραξη και την εκτέλεση της γλυπτής διακόσμησης, η ενσωμάτωση της οποίας εξ αρχής στο κτήριο προϋποθέτει υψηλό επίπεδο τεχνικής και σχεδιασμού. Πολύ σύντομα, επανειλημμένες μεταβολές αλλοίωσαν τον αρχικό χαρακτήρα του 08^{ου} αιώνα. Το 078/ απαλείφθηκε η έγχρωμη εξωτερική διακόσμηση. Το 080/ τοποθετήθηκε πάνω από την τοξοστοιχία της εισόδου μια ευαγγελική ρήση, η οποία και αυτή αφαιρέθηκε το 0847 για να τοποθετηθεί ένα ψη, φιδωτό. Το 0843 καταργήθηκε το εξωτερικό επίχρισμα για να αντικατασταθεί με «χτυπητό αρτιφισιέλ», σύμφωνα με τις επιταγές της εποχής, υλικό ιδανικό για τη συγκράτηση των ρύπων της ατμόσφαιρας. Ακόμα ανοίχτηκαν πλάγιες εισοδοί στα βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά. Η πρώτη για την απ' ευθείας πρόσβαση στην υπόγεια κρύπτη, πάνω από την οποία κατασκευάστηκε και ψηφιδωτό, καθώς και μια ακόμα για την άμεση είσοδο στο νότιο κωδωνοστάσιο. Τη δεκαετία του '6/ διανοίχτηκαν οι εκβαθύνσεις των κογχών της κρύπτης και κατασκευάστηκε το βαπτιστήριο. Ο ναός έχει ακόμα εμπλουτισθεί, κατά καιρούς, με όχι ιδιαίτερα καλόγουστα έπιπλα, προσκυνητάρια, μαρμαρεπενδύσεις με όνυχα κ.λ.π. που αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία του. Η κατασκευή του ναού αυτού ήταν από τις σημαντικότερες πράξεις, στον τομέα της ανέγερσης δημοσίων κτηρίων του νεοσύστατου ελληνικού κράτους και γι' αυτό το κτήριο απέκτησε μεγάλη συμβολική σημασία. Για το λόγο αυτό, επηρέασε βαθύτατα την ελλαδική ναοδομία, με αποτέλεσμα τη μίμησή του από σειρά νεώτερων εκκλησιών, ιδίως δε μητροπολιτικών ναών των επαρχιακών πόλεων. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Γεωργίου Α', ο «Ελληνοβυζαντινισμός», που διαμορφώθηκε κατά τα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Όθωνα, θα καθιερωθεί ως δεσπόζουσα τάση, κυρίως, στη ναοδομία των αστικών περιοχών. Μέχρι την κατασκευή του, ελάχιστα παρόμοιου μεγέθους κτήρια είχαν κατασκευαστεί, αλλά οι τάσεις της εποχής είχαν ήδη διαφανεί σε έναν άλλο ναό μέγιστης συμβολικής αξίας, την Ευαγγελίστρια της Τήνου Ρήξη δηλαδή με την παράδοση, επιρροή από την Δύση και ευρεία εφαρμογή των αρχών του νεοκλασικισμού απόλυτη συμμετρία, τριμερείς καθ' ύψος διατάξεις κλπ. Υπό το πρίσμα αυτό, η επιλογή του τύπου του σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού δεν οφείλεται στην προσπάθεια διατήρησης της υφιστάμενης παράδοσης της βυζαντινής αρχιτεκτονικής, αλλά ακριβώς το αντίθετο, στήριξη με την άμεση παράδοση της

μεταβυζαντινής αρχιτεκτονικής, όπως αυτή είχε εξελιχθεί ως το πρώτο τέταρτο του 8^{ου} αιώνα. Η χρήση βυζαντινών μορφών εντάσσεται απόλυτα στην τάση αναβίωσης μεσαιωνικών και αρχαίων μορφών, που ήταν του συρμού στην Δυτική Ευρώπη του 8^{ου} αιώνα, με τον σχεδιασμό νεογοθθικών, νεορωμανικών, νεοκλασικών κλπ κτηρίων, στην οποία ανήκαν οι αρχιτέκτονες που φέρονται να σχεδίασαν αρχικά το κτήριο. Χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η ύπαρξη βαπτιστηρίου στην κρύπτη, μιας κατασκευής εντελώς περιττής, που δεν έχει εμφανιστεί από τον 5^ο αιώνα, ενώ ελλείπουν εντελώς τα λεγόμενα του ροκ μπαρόκ στοιχεία που ήταν σε ευρεία διάδοση κατά τον 7^ο αιώνα. Στις δυτικές αυτές επιρροές δεν είναι ξένη η ανάμειξη διαφόρων μορφών του παρελθόντος, όχι συγχρόνων μεταξύ τους, σε νέα σύνθεση, τάση που παρατηρούμε και στη Μητρόπολη Αθηνών. Έτσι βλέπουμε τον εγγεγραμμένο σταυροειδή τύπο να συνδυάζεται με στοά και γυναικωνίτη του 07^{ου} αιώνα. Συνεπώς, παρά τις περιπέτειες της κατασκευής του, το κτήριο πέτυχε τους σκοπούς του, ήτοι να είναι ο πρώτος ναός του σύγχρονου Ελληνικού κράτους και όχι ο τελευταίος του αποσυρόμενου οθωμανικού, συμβολίζοντας συγχρόνως τη στροφή στον Δυτικό Πολιτισμό, που ασφαλώς ήταν στο νου των κυβερνώντων και μεγάλης μερίδας του λαού. (F.Sear, 1995)

Εικόνα 25 Τα παράθυρα του τρούλλου

Τα γλυπτικά αρχιτεκτονικά στοιχεία, τα κιονόκρανα και ο άμβωνας σχεδιάστηκαν από τον γλύπτη Γεώργιο Φιτάλη. Οι πολυάριθμες στυλιστικές διαφοροποιήσεις κατά την κατασκευή οδήγησαν σε έναν απροσδιόριστο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα, που είναι ιδιαίτερα ορατός εάν συγκρίνουμε τον καθεδρικό ναό με τον ναό του Αγίου Ελευθερίου Γοργοεπήκοου, ακριβώς δίπλα. Χαρακτηριστικά, το κάτω τμήμα του κτηρίου, που σχεδιάστηκε από τον Χάνσεν, δείχνει μικρότερο σε σχέση με το υπόλοιπο κτήριο.

Μερικά χρόνια μετά την αποπεράτωσή του απετέλεσε το Μητροπολιτικό ναό της πρωτεύουσας του Ελληνικού κράτους, στην οποία έλαβαν μέρος πολλές σπουδαίες θρησκευτικές τελετές, όπως γάμοι και κηδείες βασιλέων, πρωθυπουργών και σημειώντων προσώπων. Από το σεισμό του 1999 προκλήθηκαν ζημιές στο εσωτερικό του ναού, οι οποίες έκτοτε περιόρισαν τις λειτουργικές δυνατότητες του ναού. Τα έργα επισκευής συνεχίζονται μέχρι και σήμερα. (Στ.Φραγκόπουλος)

1.2.4 Εγγεγραμμένος Οκτάγωνος Ναός

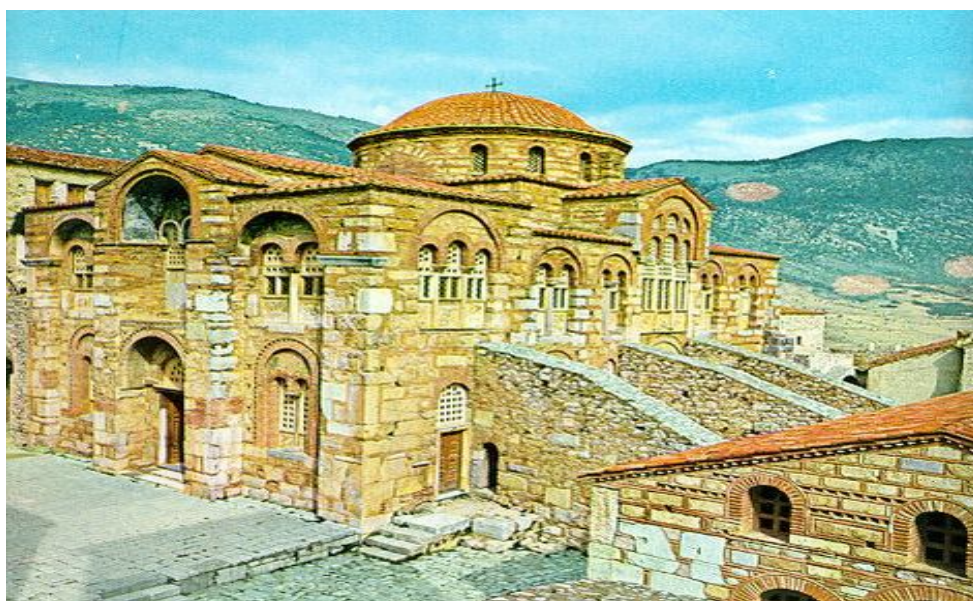
Ο Εγγεγραμμένος Οκτάγωνος Ναός αποτελεί τύπο, στον οποίο οι καμάρες που βαστούν τον τρούλο στεγάζουν τις κεραίες εγγεγραμμένου σταυρού σε τετράγωνο ή ορθογώνιο και διαγράφουν με σαφήνεια στη στέγη σταυρό. Ο μεγάλος χαρακτηριστικός τρούλος που καλύπτει ολόκληρο τον κεντρικό χώρο του ναού πατάει με το χαμηλό του τύμπανο σε οκτώ τόξα που οι προβολές τους στην κάτοψη σχηματίζουν οκτάγωνο εγγεγραμμένο μέσα σε τετράγωνο που διαγράφουν οι τοίχοι των πλαγίων διαμερισμάτων.

Το ιδιαίτερο πλεονέκτημα του τύπου αυτού, που αποτελεί παραλλαγή του σταυροειδούς εγγεγραμμένου, είναι η ευρύτητα που προσδίδεται στο εσωτερικό του ναού και που δεν απαντά στους συνηθισμένους σταυροειδείς εγγεγραμμένους ναούς. Πιο συγκεκριμένα, στους σταυροειδείς εγγεγραμμένους ναούς τα εσωτερικά στηρίγματα του τρούλου καταλαμβάνουν ωφέλιμο χώρο του ναού, εμποδίζοντας με τον τρόπο αυτό την ακώλυτη θέα του Ιερού από το εκκλησίασμα. Ταυτόχρονα, τα στηρίγματα αυτά έχουν το μειονέκτημα ότι για να δει κάποιος τον Παντοκράτορα που ζωγραφίζεται στον τρούλο πρέπει να προχωρήσει αρκετά μέσα στο ναό και να κλίνει πολύ το κεφάλι προς τα πάνω και πίσω. Αντίθετα, στους οκταγωνικούς ο διάκοσμος του τρούλου είναι ορατός ήδη από την είσοδο στο ναό. Ωστόσο, οι ναοί αυτοί έχουν

και το μειονέκτημα ότι παρουσιάζουν εξωτερικά πολύ βαρύ τον τρούλο, λόγω της αναγκαίας κατασκευής μεγάλης διαμέτρου του. Έτσι, πάντοτε εξωτερικά, οι οκταγωνικοί ναοί φαίνονται ογκώδεις και συμπαγείς, ενώ οι συνηθισμένοι μεσοβυζαντινοί σταυροειδείς με τον ραδινό τρούλο και τις συμμετρικές αναλογίες είναι ελαφρά και χαριτωμένα μνημεία.

Από τον τρόπο διάταξης των οκτώ στηριγμάτων, οι οκταγωνικοί ναοί διακρίνονται σε απλούς και σε σύνθετους. Οι οκταγωνικοί ναοί δε σχετίζονται με τα παλαιοχριστιανικά οκτάγωνα. Στα οκτάγωνα της παλαιοχριστιανικής εποχής, ο καλυπτόμενος χώρος είναι οκταγωνικός, ενώ στο καινούργιο δημιούργημα του οκταγωνικού αρχιτεκτονικού τύπου, μόνον η στήριξη του τρούλου είναι οκταγωνική, ενώ ο καλυπτόμενος χώρος συνεχίζει να παραμένει σε τετράγωνο.

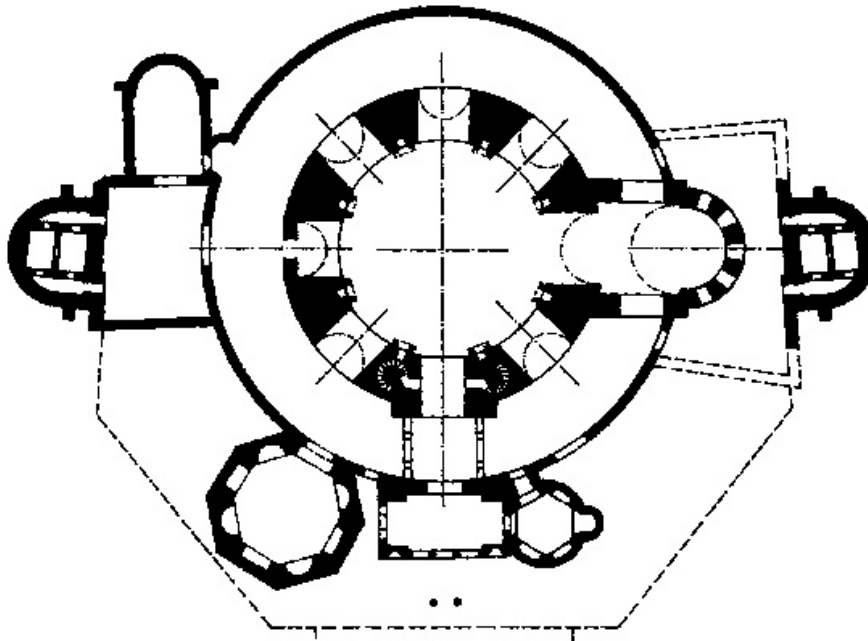
Ο παλαιότερος σύνθετος οκταγωνικός ναός είναι το καθολικό της Μονής Οσίου Λουκά Φωκίδας, που χρονολογείται γύρω στο 1011. Άλλοι οκταγωνικοί ναοί, εκτός της Σωτείρας Λυκοδήμου στην Αθήνα ή το Δαφνί, είναι και η Νέα Μονή της Χίου (1045), η Παναγία η Κρίνα και ο Άγιος Γεώργιος του Συκούση στη Χίο, η Καμαριώτισσα στο νησάκι Χάλκη του Βοσπόρου, το καθολικό της Μονής Αγίου Ιωάννου Χρυσοστόμου του Κουτσοβέντη στην Κύπρο, ο ναός του Αντιφωνητή κοντά στην Κύρηνεια, ο ναός στο κάστρο του Αγίου Ιλαρίωνα-επίσης στην Κύπρο-, η Μεταμόρφωση Χριστιάνου στην Τριφυλλία και ο ναός της Αγίας Σοφίας στο κάστρο της Μονεμβασιάς. (Μπίκας, 1994)

Εικόνα 26 Καθολικό Μονής Οσίου Λουκά Φωκίδας

1.2.5 Περίκεντροι Ναοί ή Ροτόντες

Αρχιτεκτονική μορφή που χρησιμοποιήθηκε ευρέως κατά τα παλαιοχριστιανικά χρόνια. Το πρώτο κτήριο της μορφής αυτής εμφανίστηκε ως αίθουσα στις ρωμαϊκές θέρμες. Στη συνέχεια εμφανίστηκε ως προθάλαμος στην ανακτορική αρχιτεκτονική, και τον 2ο μ.Χ. αιώνα, με το Πάνθεον της Ρώμης, έλαβε μια ιδιαίτερη σημασία. Γύρω στον 3ο αιώνα χρησιμοποιήθηκε ως μασωλείο - λόγω και του συμβολισμού του - που δηλώνει τον ουράνιο θόλο. Σε αντίθεση με τη βασιλική, στην οποία τονίζεται ο κατά μήκος άξονας, εδώ δίδεται έμφαση στον κατακόρυφο άξονα, γύρω απ' τον οποίο οργανώνεται ο χώρος. Ανάλογα με τη μορφή τους, τα κτήρια αυτά διακρίνονται σε κυκλικά, οκταγωνικά, εξαγωνικά, τρίκογχα και τετράκογχα. (Κόρακα)

Εικόνα 27 Άγιος Γεώργιος ή Ροτόντα 304 μ.Χ.

1.2.5.1 Ο Ναός του Ροτόντα

Το επιβλητικό, πλινθόκτιστο κτίσμα που βρίσκεται στη συμβολή των οδών Απ. Παύλου και Φιλίππου, άλλαξε πολλές φορές χρήση κατά τη διάρκεια της μακραίωνης ιστορίας του. (Στ.Φραγκόπουλος)

Σε ποια ακριβώς εποχή μετατράπηκε το κτίριο από κοσμικό με χριστιανικό δεν είναι βέβαιο. Πρέπει να συνέβη μεταξύ του τέλους του 4 ου και των αρχών του 6 ου αι., πιθανότατα στην εποχή του Θεοδοσίου του Μεγάλου (379-395 μ.Χ.). Η επικρατέστερη άποψη για την μετονομασία του είναι ναός των Ασωμάτων ή των Αρχαγγέλων, που αναφέρεται σε πηγές του 9 ου , 12 ου και 14 ου αι. Το κτίριο μετατράπηκε στη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης μεταξύ 1523-24 και 1590-91, οπότε και η προγενέστερη Μητρόπολη Αγ. Σοφία είχε μετατραπεί σε τζαμί. Η ανατολική κόγχη μετατράπηκε σε ορθογώνια με αψίδα για το Ιερό Βήμα. Έτσι έχασε το κτίριο την στατική του ικανότητα και ενισχύθηκε στο εξωτερικό της κόγχης με δύο αντηρίδες.

Γι' αυτό υπέστη μεγάλες ζημιές στον σεισμό του 1978. Επίσης προστέθηκε ψηφιδωτή διακόσμηση στην αψίδα του Ιερού Βήματος. (www.it.uom.gr)

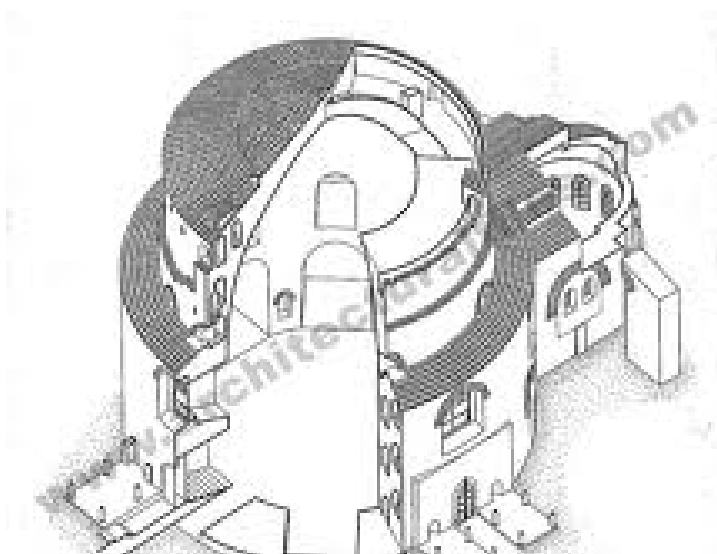
Μια άλλη μεγάλη αλλαγή ήταν η προσθήκη ενός περιμετρικού στεγασμένου διαδρόμου γύρω από όλο τον ρωμαϊκό κύλινδρο για να μεγαλώσει η χωρητικότητα του εσωτερικού του σχεδόν στο διπλάσιο. Έτσι γκρεμίστηκαν οι τοίχοι των 7 κόγχων. Ο διάδρομος αυτός πρέπει να γκρεμίστηκε με τον μεγάλο σεισμό του 7 ου αι. στην πόλη. Στην δυτική πλευρά χτίστηκε μια νέα είσοδος με νάρθηκα. Στην νότια είσοδο προστέθηκε ένας προθάλαμος με δύο παρεκκλήσια, ένα κυκλικό στα ανατολικά κι ένα οκταγωνικό στα δυτικά του. Αυτό δείχνει ότι η είσοδος προς τα νότια και προς το Ανάκτορο ακόμα υπήρχε και μάλλον ο ναός χρησίμευε στην παλαιοχριστιανική εποχή σαν αυτοκρατορικός ναός του Ανακτόρου. (Masnbridge John, 1996)

Δείγματα της λάμψης της παλαιοχριστιανικής εποχής είναι τα υπέροχα ψηφιδωτά εργαστηρίου της Θεσσαλονίκης, που αποτελούν τα παλαιότερα σωζόμενα της Ανατολής. Ψηφιδωτά διακοσμούσαν τα εσωτερικά στις κόγχες, τα τόξα, τα επάνω παράθυρα και τον τρούλο. Επίσης υπήρχε πολύχρωμη ορθομαρμάρωση στους τοίχους μέχρι την βάση του τρούλου, η οποία δεν σώζεται καθόλου σήμερα.

Τα ψηφιδωτά στις 3 κόγχες και στα 4 παράθυρα που σώζονται σήμερα έχουν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα, με πλούσια μοτίβα, νατουραλιστική απόδοση και πολυχρωμία, με λαμπερές χρυσές και ασημένιες ψηφίδες στο φόντο. Στο τόξο της νοτιοανατολικής κόγχης υπάρχουν οκταγωνικά πλαίσια με πουλιά και φρούτα. Μια φαρδιά ταινία με βάζα με άνθη και καλάθια με φρούτα περικλείει το ψηφιδωτό. Το ψηφιδωτό της νότιας κόγχης έχει διακόσμηση τύπου : γύρω από έναν κεντρικό

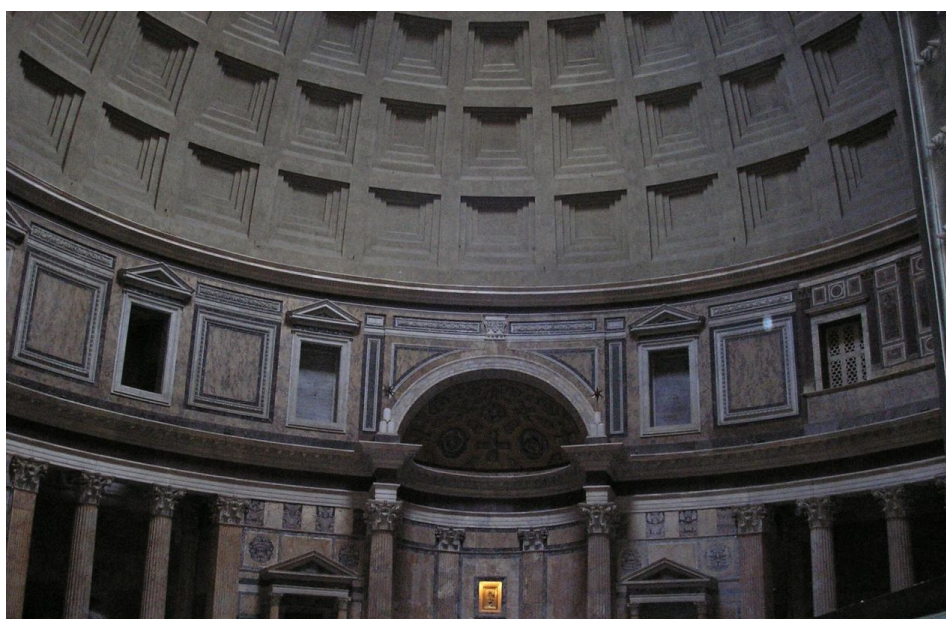
Εικόνα 29 Λεπτομέρεια ψηφιδωτού στο ναό

Εικόνα 28 Προοπτικό του ναού

σταυρό με ασημένιο φόντο είναι άνθη, πουλιά, άστρα και καλάθια με φρούτα. Παρόμοια είναι και η διακόσμηση της δυτικής κόγχης και τα τόξα των παραθύρων. στα παράθυρα που φωτίζονται άμεσα χρησιμοποιούνται απαλότεροι τόνοι χρωμάτων, ενώ στις χαμηλότερες και σκοτεινότερες κόγχες εντονότερα χρώματα. (Στ.Φραγκόπουλος)

Οι τοίχοι του ναού του Αγίου Γεωργίου ή Ροτόντα έχουν πάχος 6,30 μ. και αποτελούνται από πέτρα, ενισχυμένη σε κάποια σημεία με τούβλο. Έχει ύψος 29,80 μ. και τα τόξα και ο τρούλος αποτελούνται από κεραμίδι. Ένα οπαίο στην κορυφή της στέγης άφηνε να περάσει το φως και ο αέρας.

Εικόνα 30 Στο εσωτερικό του ναού

Η στέγη κτίστηκε σε 3 επίπεδα. Παρόλο που στο εξωτερικό του το κτίριο δείχνει βαρύ και ογκώδες, στο εσωτερικό δίνει την αίσθηση του ανάλαφρου, λόγω των πολλών ανοιγμάτων και τόξων. Υπήρχαν 8 μεγάλες τετράγωνες κόγχες που καλύπτονταν από ημικυκλικά τόξα και μάλλον υπήρχαν ανοίγματα παραθύρων με επιστύλιο που ένωνε τους κίονες των παραθύρων ανά δύο. Πάνω από τις κόγχες υπήρχαν 8 μεγάλα παράθυρα και πάνω απ' αυτά και κάτω από τον τρούλο 8 μικρά παράθυρα.

Εικόνα 31 Το Πάνθεον στη Ρώμη

Η κυρίως είσοδος του κτιρίου ήταν κατά μήκος του άξονα προς τα νότια και ξεκινούσε από την νότια κόγχη του. Δίπλα από την είσοδο αυτήν υπήρχαν εκατέρωθεν δύο σκάλες που οδηγούσαν στην στέγη. (F.Sear, 1995)

Εικόνα 32 Ο ναός στο κέντρο της πόλης

Πηγή : <http://naodomos.blogspot.gr/search/label>

1.3 Δομικά Υλικά

Ένα από τα αρχαιότερα δομικά υλικά είναι η τοιχοποιία². Ωστόσο, οι γνώσεις που έχουμε για τη μηχανική της συμπεριφορά και την απόκριση κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία είναι σχετικά περιορισμένες. Η αντίφαση αυτή μπορεί να αποδοθεί στους ακόλουθους λόγους : (Κοκκινάκη-Δανιήλ)

- Η ανάπτυξη της επιστήμης της μηχανικής σχεδόν συνέπεσε με την εμφάνιση νέων ισχυρών και εύπλαστων δομικών υλικών – χάλυβας, σκυρόδεμα – που μείωσαν το κόστος του φέροντα οργανισμού και βαθμιαία περιόρισαν την τοιχοποιία στο ρόλο του οργανισμού πλήρωσης.
- Η τοιχοποιία έχει σχετικά χαμηλές αντοχές και εμφανίζει ψαθυρή συμπεριφορά, γεγονός που οδηγεί στην ανάγκη αύξησης των διατομών και του κόστους του φέροντα οργανισμού και περιορίζει τον αριθμό των ορόφων ιδιαίτερα σε περιοχές με υψηλή σεισμικότητα.
- Η τοιχοποιία είναι υλικό πολυφασικό, πολύμορφο και "απείθαρχο". Τα βασικά συστατικά της είναι οι πλίνθοι και το συνδετικό κονίαμα. Οι πλίνθοι μπορεί να είναι τεχνητές ή τεμάχια φυσικών λίθων και παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία υλικών, κατεργασίας, σχημάτων και μεγεθών. Το κονίαμα παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία συνθέσεων και αντοχών αλλά μπορεί και να απουσιάζει εντελώς (ξηρολιθοδομές). Ένας επί πλέον παράγοντας πολυμορφίας είναι και ο τύπος δόμησης (πλέξη) της τοιχοποιίας. Κατά συνέπεια απαιτείται θεμελιώδης έρευνα των επί μέρους φάσεων (πλίνθοι – κονίαμα) και της μηχανικής "συνεργασίας" τους στο σώμα της τοιχοποιίας για την κατανόηση της συμπεριφοράς της.

Συνεπώς, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν σχεδόν εμπειρικός ο σχεδιασμός κτιρίων με φέροντα οργανισμό από τοιχοποιία.³ Σε χώρες με παράδοση στη χρήση της φέρουσας τοιχοποιίας και σχετικά άσειστες (Μ. Βρετανία) εξακολουθεί ακόμη και σήμερα εκτεταμένη χρήση της φέρουσας τοιχοποιίας σε νέα κτίρια μέχρι και

---

² Χ. Ιγνατάκης. Κατασκευές από Φέρουσα Τοιχοποιία. Μηχανική της Τοιχοποιίας - Σύνθεση Φέροντος Οργανισμού – Απόκριση και τυπολογία βλαβών υπο κατακόρυφα και σεισμικά φορτία.

³ Χ. Ιγνατάκης. Κατασκευές από Φέρουσα Τοιχοποιία. Μηχανική της Τοιχοποιίας - Σύνθεση Φέροντος Οργανισμού – Απόκριση και τυπολογία βλαβών υπο κατακόρυφα και σεισμικά φορτία.

τεσσάρων (4) ορόφων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται έντονη ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για τη συντήρηση και ανάδειξη της οικιστικής πολιτιστικής κληρονομιάς σε παγκόσμιο επίπεδο. Μέσα στο κλίμα αυτό αναζωπυρώθηκε και η έρευνα της μηχανικής συμπεριφοράς της τοιχοποιίας, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των μνημείων και διατηρητέων κτιρίων και συνόλων είναι κτίσματα από φέρουσα τοιχοποιία. Ταυτόχρονα, ξεκίνησαν να ανακαλύπτονται ξανά τα ξεχασμένα προτερήματα της τοιχοποιίας, όπως : Θερμομόνωση, Πυρασφάλεια, Αντοχή στο χρόνο, Αισθητική υπεροχή.

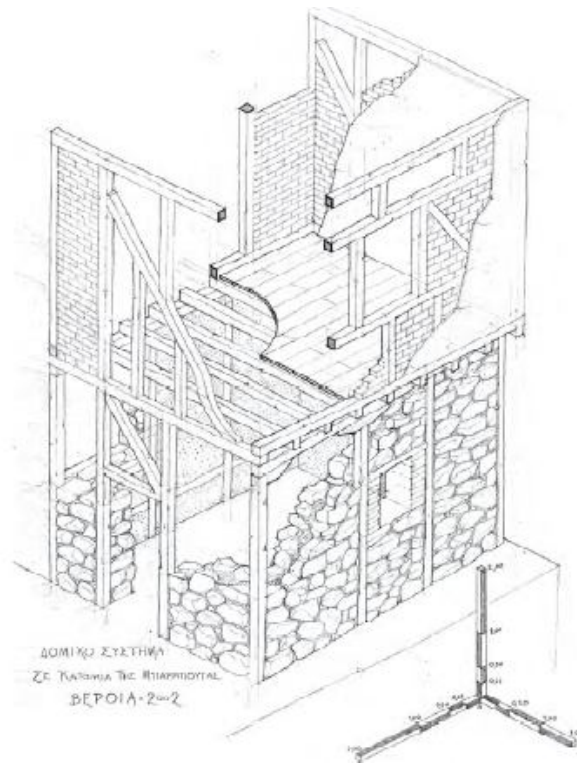
Η πολυμορφία και πολυτυπία του ίδιου του υλικού αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας για την προώθηση της έρευνας της φυσικής και μηχανικής συμπεριφοράς της τοιχοποιίας, με συνέπεια τη μεγάλη δυσκολία προτυποποίησης υλικών και μεθόδων.

Πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, πρόσφατα απέκτησαν κανονισμό για κατασκευές από φέρουσα τοιχοποιία. Εντοπίζεται ανομοιομορφία μεθόδων, ποικιλία ορισμών και σημαντική διασπορά τιμών μεταξύ των διαφόρων κανονισμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πρώτο κείμενο Ευρωκώδικα για κατασκευές από τοιχοποιία (Ευρωκώδικας 6 κυκλοφόρησε μόλις το 1989).

Σε κάθε μεσαίου ή μεγάλου μεγέθους σεισμό, στον Ελλαδικό χώρο αλλά και παγκόσμια, διαπιστώνεται η υψηλή τρωτότητα των κτισμάτων από φέρουσα τοιχοποιία.

Ο φέρων οργανισμός κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία εμφανίζει πολύ μεγάλη ποικιλία τύπων. Βασικά στοιχεία που καθορίζουν τη συμπεριφορά των κτιρίων και συγχρόνως αποτελούν παράγοντες διάκρισης τους σε κατηγορίες είναι:

- Ο τύπος των πατωμάτων και στεγών (οριζόντιος φέρων οργανισμός).
- Ο τύπος των φερουσών τοιχοποιιών (κατακόρυφος φέρων οργανισμός).
- Η ύπαρξη ή μη και ο τύπος διαζωμάτων και ελκυστήρων. (Κοκκινάκη-Δανιήλ)

Εικόνα 33 Βέροια, Μπαρμπούτα, τμήμα κατοικίας στο ισόγειο της οποίας χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα δύο φέροντες οργανισμοί, ένας λίθινος και ένας ξύλινος.⁴

Το θεμελιώδες μηχανικό χαρακτηριστικό των πατωμάτων που ασκεί καθοριστική επιρροή στη συμπεριφορά των κτιρίων υπό οριζόντια σεισμική φόρτιση είναι η ακαμψία μέσα στο επίπεδο τους. Συνεπακόλουθο αποτελεί ο βαθμός στον οποίο λειτουργούν ως διαφράγματα δεσμεύοντας τις μετατοπίσεις των τοίχων της περιμέτρου τους. Οι τύποι πατωμάτων που συνήθως συναντώνται σε διατηρητέα κτίρια είναι: (Κοκκινάκη-Δανιήλ)

1. Πλάκες οπλισμένου σκυροδέματος.
2. Πλινθόκτιστα καμαρωτά πατώματα επί σιδηροδοκών. Μερική διαφραγματική λειτουργία σε διαφορετικό βαθμό κατά διεύθυνση.
3. Ξύλινα πατώματα (σανίδωμα επί ισχυρών ξύλινων δοκών): Ελαφρά και εύκαμπτη κατασκευή με ουσιαστικά ανύπαρκτη διαφραγματική λειτουργία και έντονα ανισότροπη συμπεριφορά.

⁴ Καρύδης Ν. Παραδοσιακή Αντισεισμική Δόμηση στο Ανατολικό Αιγαίο. Η περίπτωση της Ερεσσού και της Περγάμου.

4. Βαριά θολωτά πατώματα μεγάλου πάχους: Πρόκειται για καμαρωτούς ή θολωτούς φορείς στο χώρο που ασκούν ισχυρές οριζόντιες ωθήσεις στους περιμετρικούς τοίχους.

Οι στέγες κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία αποτελούνται συνήθως από ξύλινα ζευκτά με σανίδωμα και επικεράμωση. Τα ζευκτά εδράζονται στο κορυφαίο διάζωμα, ή σε ξύλινες δοκούς (ποταμοί) ενσωματωμένες κατά μήκος της στέψης των τοίχων. Οι ξύλινες στέγες είναι σε θέση να αναπτύξουν μερική διαφραγματικά λειτουργία κατά την διεύθυνση των ζευκτών, όχι όμως και στην εγκάρσια διεύθυνση, καθώς η εγκάρσια σύνδεση των ζευκτών είναι συνήθως ανεπαρκής. Προϋπόθεση της διαφραγματικής λειτουργίας είναι η άρτια δικτύωση των ζευκτών και η επαρκής αγκύρωση τους στους ξύλινους ποταμούς, ή στο κορυφαίο περιμετρικό διάζωμα της τοιχοποιίας. Πολλές φορές και συνηθέστερα όταν η στέγη εδράζεται και επί εσωτερικών τοιχοποιιών, τα ζευκτά δεν είναι στατικώς πλήρεις αυτοφερόμενοι φορείς (απουσία ή πλημμελής μάτιση των ξύλινων δοκών των κάτω πελμάτων), με αποτέλεσμα την άσκηση ισχυρών ωθήσεων από τους κεκλιμένους αμείβοντες επί των περιμετρικών τοιχοποιιών.

Η κατηγοριοποίηση των τοιχοποιιών γίνεται τις περισσότερες φορές με βάση το υλικό δόμησής τους. Στις παραδοσιακές κατασκευές συναντώνται λιθοδομές, πλινθοδομές και μικτές τοιχοποιίες. Η τοιχοποιία είναι ένα υλικό που παρουσιάζει πολυμορφία και η πολυτυπία, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την μεγάλη δυσκολία προτυποποίησης υλικών και μεθόδων.

Οι λίθοι που χρησιμοποιούνται στην δόμηση τοιχοποιιών είναι συνήθως ορυκτοί και προέρχονται από εξόρυξη και περαιτέρω επεξεργασία πετρωμάτων. Από πυριγενή πετρώματα εξορύσσονται λίθοι όπως ο γρανίτης, ο πωρόλιθος κ.α., από στρωσιγενή (υδατογενή) ο ψαμμίτης, οι ασβεστόλιθοι κ.α., και από μεταμορφωσιγενή, το μάρμαρο, ο χαλαζίτης, οι σχιστόλιθοι κ.α. Στην Ελλάδα ο πιο διαδεδομένος λίθος είναι ο ασβεστόλιθος. Ανάλογα με επεξεργασία που έχουν υποστεί διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- Αργοί λίθοι: μικρή ή καθόλου επεξεργασία
- Ημίξεστοι,
- Ξεστοί: αυτοί που παίρνουν κανονικά σχήματα μετά από πλήρη επεξεργασία

Τα πατώματα αναλαμβάνουν μέρος τόσο της στατικής λειτουργίας του κτιρίου (μεταφορά κατακόρυφων φορτίων, οριζόντια ακαμψία), όσο και λειτουργίες δημιουργίας χώρων. Στην απλούστερη του μορφή ένα ξύλινο πάτωμα αποτελείται από τα φέροντα του στοιχείου (δοκούς) και την επιφάνεια κίνησης (δάπεδο) που αποτελείται από σανίδες.⁵

Όπως και οι στέγες, έτσι και τα πατώματα λειτουργούν διαφραγματικά κυρίως κατά την διεύθυνση των δοκών. Με τις κατάλληλες εγκάρσιες συνδέσεις, μπορούν να αποκτήσουν ακαμψία και κατά την εγκάρσια στους δοκούς διεύθυνση.

Η επιφάνεια κίνησης μπορεί να αποτελείται από σανίδες, μάρμαρο, σχιστόπλακες, πήλινα πλακίδια κ.α. Για την πρόσδωση στα πατώματα θερμομονωτικών και ηχομονωτικών ιδιοτήτων χρησιμοποιούνται και άλλα υλικά, όπως λάσπη, άμμος και πλίνθοι.

Τα βασικά μηχανικά χαρακτηριστικά των πατωμάτων ή δωμάτων που επηρεάζουν καθοριστικά τη συμπεριφορά των κτιρίων υπό κατακόρυφα αλλά κυρίως υπό οριζόντια σεισμικά φορτία είναι τα ακόλουθα :

- α. Ο βαθμός της διαφραγματικής λειτουργίας.
- β. Ο ισότροπος ή μη χαρακτήρας της απόκρισής τους.
- γ. Το βάρος του πατώματος.
- δ. Η εμφάνιση ή μη οριζόντιων ωθήσεων υπό κατακόρυφα φορτία.

Συνήθως, οι τύποι πατωμάτων που συναντώνται σε κτίρια από φέρουσα τοιχοποιία και η αξιολόγησή τους με βάση τα παραπάνω κριτήρια είναι οι ακόλουθοι:

Εμφανίζουν πολύ μεγάλη δυσκαμψία μέσα στο επίπεδό τους και κατά συνέπεια εξασφαλίζουν πλήρη διαφραγματική λειτουργία, με την προϋπόθεση καλής σύνδεσης με τις φέρουσες τοιχοποιίες επί των οποίων εδράζονται. (Κοκκινάκη-Δανιήλ)

Με την προϋπόθεση ότι συνδέονται και στηρίζονται επαρκώς με τις υποκείμενες τοιχοποιίες και στις τέσσερις πλευρές τους, μεταφέρουν τα κατακόρυφα φορτία σύμφωνα με τη φημισμένη μέθοδο του χωρισμού της επιφάνειάς τους σε τρίγωνα και τραπέζια. Συνάμα, οι τύποι διανέμουν τις σεισμικές τέμνουσες στις υποκείμενες τοιχοποιίες ανάλογα με τη δυσκαμψία τους ανεξάρτητα από τη διεύθυνση της σεισμικής καταπόνησης (ισότροπη διαφραγματική λειτουργία).

---

⁵ Μπίκας Δημήτρης, "Εύλινα πατώματα. Απαιτήσεις, ευπαθή σημεία, παραδοσιακές και σύγχρονες κατασκευαστικές λύσεις", Διατήρηση αποκατάσταση αναστύλωση, σ337, Θεσσαλονίκη 1994

Το βάρος των πλακών οπλισμένου σκυροδέματος συγκρινόμενο με αυτό των άλλων τύπων πατωμάτων είναι μέσο έως μεγάλο ανάλογα με το μέγεθος του ανοίγματος που καλούνται να γεφυρώσουν.

Δεν ασκούν οριζόντιες ωθήσεις υπό κατακόρυφα φορτία επί των τοιχοποιιών στις οποίες στηρίζονται.

Οι στέγες έχουν ως κύριο ρόλο την προστασία του εσωτερικού της κατασκευής και των χρηστών της από τα καιρικά φαινόμενα (ήλιος, βροχή, άνεμος). Πέραν όμως αυτού του προφανούς ρόλου, οι στέγες μπορεί υπό προϋποθέσεις να λειτουργούν και ως διαφράγματα. Τα διαφράγματα συνδέουν τις τοιχοποιίες και τις αναγκάζουν να συνεργάζονται κατά την διάρκεια ενός σεισμού αυξάνοντας έτσι την ακαμψία τους.

Η διαμόρφωση μιας στέγης εξαρτάται από τις κλιματολογικές συνθήκες, τα φορτία λειτουργίας της, τα διαθέσιμα υλικά και την μορφολογία της κατασκευής που καλείται να καλύψει.

Οι στέγες κτιρίων από φέρουσα τοιχοποιία αποτελούνται συνήθως από ξύλινα ζευκτά ανά αποστάσεις 0.8 έως 2.0m με τεγίδες, σανιδώμα και επικάλυψη. Τα ζευκτά εδράζονται στο κορυφαίο διάζωμα των φερουσών τοιχοποιιών ή σε ξύλινες δοκούς (ποταμοί) ενσωματωμένες κατά μήκος της στέγης των τοίχων. Η εγκάρσια σύνδεση των ζευκτών εξασφαλίζεται μέσω εγκάρσιων συνδέσμων σε κατακόρυφα επίπεδα, καθώς και μέσω των ξύλινων τεγίδων ή και του σανιδώματος. Σε περίπτωση ορθογωνικής κάτοψης με δικλινή στέγη τα ζευκτά τοποθετούνται παράλληλα προς τη μικρή διάσταση του κτιρίου.

Σε περίπτωση περίπου τετραγωνικής κάτοψης, καθώς και στα άκρα τετράκλινων στεγών επί ορθογώνιων κατόψεων, διαμορφώνονται διασταυρούμενα ημιζευκτά με κεντρικό ή κεντρικούς ορθοστάτες. Τέλος, στην πολύ συνηθισμένη περίπτωση ακανόνιστης κάτοψης με προεξέχουσες πτέρυγες η στέγη προκύπτει ακανόνιστης μορφής. Τα χαρακτηριστικά της μηχανικής συμπεριφοράς των ξύλινων στεγών είναι τα ακόλουθα:

- Προϋποθέσεις για την ανάπτυξη άξιας λόγω διαφραγματικής λειτουργίας είναι η άρτια δικτύωση των ζευκτών (ύπαρξη επαρκών ορθοστατών και διαγωνίων ράβδων), η εξασφάλιση της συνέχειας στις ματίσεις των επιμηκών δοκών κάτω πέλματος, οι σχυρές συνδέσεις στους κόμβους, η επαρκής σύνδεση των ζευκτών στις θέσεις έδρασής τους με ξύλινους ποταμούς ή προτιμότερο με ισχυρό κορυφαίο διάζωμα και η ύπαρξη ισχυρών εγκάρσιων συνδέσμων ή ισχυρού πλήρους σανιδώματος. (Κοκκινάκη-Δανιήλ)

- Η μειωμένη εξασφάλιση ή απουσία κάποιας από τις παραπάνω προϋποθέσεις δημιουργεί κατά περίπτωση γενική ή κατά διεύθυνση (ανισοτροπία) μείωση της διαφραγματικής λειτουργίας της στέγης.
- Το βάρος των ξύλινων στεγών κυμαίνεται μεταξύ ευρέων ορίων και καθορίζεται κυρίως από το βάρος της επικάλυψης. Οι συνηθέστεροι τύποι επικάλυψης κατά αύξουσα σειρά βάρους είναι οι ακόλουθοι:
  - i. Ελαφρά κεραμίδια ευρωπαϊκού τύπου (Γαλλικά).
  - ii. Ρωμαϊκά ή Βυζαντινά καρφωτά κεραμίδια.
  - iii. Βυζαντινά κολυμβητά κεραμίδια (στρωτήρες, καλυπτήρες).
  - iv. Επικάλυψη με σχιστολιθικές πλάκες.
- Πολλές φορές η ανεπαρκής δικτύωση των ζευκτών έχει ως συνέπεια έντονη καμπτική καταπόνηση των ράβδων άνω και κάτω πέλματος και σημαντικές βυθίσεις με συνέπεια την έδραση της στέγης επί των εσωτερικών ασθενών διαχωριστικών τοιχοποιιών με δυσμενείς συνέπειες για την ασφάλεια της κατασκευής.
- Σε περίπτωση ανεπαρκούς δικτύωσης και ασθενών συνδέσεων στους κόμβους των ζευκτών σε συνδυασμό με απουσία επαρκών εσωτερικών τοιχοποιιών, εμφανίζεται "κάθισμα και άνοιγμα" της στέγης με συνέπεια την ανάπτυξη οριζόντιων ωθήσεων από τους κεκλιμένους αμείβοντες επί των περιμετρικών τοιχοποιιών έδρασης των ζευκτών. (Ιωαννίδης, 1998)

1.4 Εσωτερική Διακόσμηση

Σπουδαία σημασία κατέχει και η διακοσμητική τέχνη των ναών, ακολουθώντας την αρχιτεκτονική της χριστιανικής ναοδομίας. Η Ανατολική Εκκλησία συνεχίζει την αρχαιοελληνική παράδοση του κάλλους και της αρμονίας, με την προσθήκη του λειτουργικού χαρακτήρα. Έτσι λοιπόν, η Εκκλησία ενέταξε την αρχαιοελληνική κλασσική τέχνη στη λειτουργική διακονία της Εκκλησίας. Η ορθόδοξη εκκλησιαστική τέχνη, εκτός από υπέροχη αισθητική, έχει πρωτίστως λειτουργικό, ποιμαντικό και ιεραποστολικό χαρακτήρα. Οι ναοί, οι κατ' εξοχήν χώροι σύναξης της Εκκλησίας, έγιναν αντικείμενα υψηλής αισθητικής φροντίδας, ώστε να ανταποκρίνονται πλήρως στις παραπάνω διακονίες.

Οι κύριες μορφές εσωτερικής διακόσμησης που περιλαμβάνουν οι ορθόδοξοι ναοί παρουσιάζονται στα επόμενα κεφάλαια. (Ιωαννίδης, 1998)

1.4.1 Γλυπτική

Η γλυπτική συνιστά την υψηλή τέχνη και γνωρίζουμε ότι υπηρέτησε κατά κόρον την ειδωλολατρία, κατά την αρχαιότητα, χωρίς να παραθεωρηθεί η αξία της από την Εκκλησία. Σαφέστατα, δε χρησιμοποιήθηκε για εικονικές παραστάσεις, αλλά για τη διακόσμηση των ναών.

Εικόνα 34 Διακοσμητικά σε μάρμαρο

Το στοιχείο της γλυπτικής είναι έντονο στις μεγαλόπρεπες παλαιοχριστιανικές βασιλικές. Όπως και τα θαυμάσια κιονόκρανα, εξαιρετικού κάλλους θεωρήθηκαν τα θωράκια, οι άγιες Τράπεζες, τα σύνθρονα τα Βαπτιστήρια, οι κρύπτες και οι τάφοι των μαρτύρων. Έχουν διασωθεί πολυάριθμα έργα χριστιανικής γλυπτικής στην Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης, στον Άγιο Δημήτριο Θεσσαλονίκης, στον Πανάγιο Τάφο στα Ιεροσόλυμα, στην Εκατοντα-πυλιανή της Πάρου, στις παλαιοχριστιανικές βασιλικές της Ρώμης, και αλλού. Αξιόλογη είναι επίσης και η ξυλογλυπτική των ναών. Περίτεχνα ξυλόγλυπτα κομμοτεχνήματα στολίζουν πολλά μέρη του ναού, όπως το τέμπλο, τα προσκυνητάρια, τα αναλόγια, τα παγκάρια, τα πλαίσια των φορητών εικόνων, τα καθίσματα, κλπ.

1.4.2 Ζωγραφική

Η εκκλησιαστική ζωγραφική, και ιδιαίτερα η βυζαντινή αποτελεί ένα άλλο σπουδαίο σημείο στην παγκόσμια ιστορία της τέχνης. Το μεγάλο άλμα αυτής της θαυμαστής τέχνης έγινε στα χρόνια μετά την εικονομαχία (9ος αιώνας), και έφτασε στο απόγειο της ακμής της τον 14ο αιώνα (Παλαιολόγεια Αναγέννηση).

Εικόνα 35 Τοιχογραφίες με την Παναγία το Θείο Βρέφος και τους Αγίους

Η βυζαντινή ζωγραφική είναι η συνέχεια της αρχαιοελληνικής ζωγραφικής, όπως αποδεικνύεται, συγκρινόμενη με τις περίφημες προσωπογραφίες της Αρσινόης (Φαγιούμ) της Αιγύπτου, οι οποίες είναι ο σύνδεσμος μεταξύ της αρχαιοελληνικής και της βυζαντινής ζωγραφικής. Καλλιεργήθηκε αρχικά στις κατακόμβες, πέρασε κατόπιν στην πρωτοβυζαντινή ζωγραφική, για να τελειοποιηθεί στους μεσοβυζαντινούς και υστεροβυζαντινούς χρόνους και να γίνει η κατ' εξοχήν ζωγραφική των ορθοδόξων ναών. Κύριο χαρακτηριστικό της βυζαντινής ζωγραφικής είναι η αφαίρεση, δηλαδή η συμβολική παράσταση, η οποία υπερβαίνει το χώρο και τον χρόνο, με σκοπό να δείξει όχι το πραγματικό, αλλά το ιδανικό.

1.4.3 Ψηφιδωτά

Στη ζωγραφική των ναών θα μπορούσε να ενσωματωθεί και η θαυμάσια εκκλησιαστική τέχνη των ψηφιδωτών, η οποία χαρακτηρίστηκε ως αυτοκρατορική τέχνη εξαιτίας του υψηλού κόστους, αφού μόνο οι αυτοκράτορες μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν. Διασώθηκαν πολυάριθμα υπέροχα δείγματα της θαυμάσιας αυτής τέχνης, Ραβέννα, Σικελία, Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη, Χίος, Βοιωτία, Δαφνί Αθηνών κλπ.

Εικόνα 36 Ψηφιδωτά από θόλους ορθόδοξων χριστιανικών ναών

1.5 Η Εικονογράφηση του Ναού

Κατά την πρωτοχριστιανική εποχή καλλιεργήθηκε η χριστιανική ζωγραφική τέχνη σε πολύ μεγάλο βαθμό στην Εκκλησία. Εκτός από την αισθητική χρησιμότητά της, η εικόνα στην Εκκλησία διαδραματίζει ένα σπουδαίο ποιμαντικό ρόλο.

Ο Χριστολογικός ή ιστορικός εικονογραφικός κύκλος αφορά τη μέση και ανώτερη ζώνη του ναού, και ιστορούνται θέματα που αφηγούνται τη ζωή του Χριστού. Είναι τα γνωστά θέματα του Δωδεκαόρτου, που τοποθετούνται κυρίως στις καμάρες που δημιουργούνται από τις κεραιές του σταυρού, ή σε άλλου τύπου ναούς, τοποθετούνται κυκλικά, κατά τη φορά των δεικτών του ρολογιού, ξεκινώντας από τον Ευαγγελισμό και συνεχίζοντας με τις άλλες μεγάλες εορτές. Στις παραστάσεις αυτές μπορούν να προστεθούν θέματα από τη διδασκαλία και τα θαύματα του Κυρίου, ή θέματα από τη ζωή της Κυρίας Θεοτόκου. Το ύψος, το ήθος και η αισθητική του εικονογραφικού διακόσμου, συμπληρώνουν και αναδεικνύουν το έργο του ναοδόμου. Οι χρωματικοί τόνοι, μαζί με τη σωστή διάταξη των θεμάτων, μπορούν πραγματικά να εμφανιστούν μπροστά στα μάτια των πιστών, σαν ένα καλογραμμένο βιβλίο, που πρόθυμα θα διαβαζόταν από τους θεατές και τους αναζητητές της ιστορικής αλήθειας της πίστης.

Οι βυζαντινοί ναοί είναι καταστόλιστοι από πλήθος εικονογραφικών παραστάσεων τις οποίες οι ειδικοί τις έχουν κατατάξει σε ομάδες, τις οποίες ονομάζουμε εικονογραφικούς κύκλους.

- Δογματικός κύκλος: περιλαμβάνει τις παραστάσεις: 1) του Ιησού ως διδασκάλου στην κεντρική είσοδο του κυρίως ναού, 2) του Παντοκράτορα του τρούλου, ο οποίος περιστοιχίζεται από ουράνιες δυνάμεις, 3) των προφητών ανάμεσα στα παράθυρα του τυμπάνου του τρούλου, οι οποίοι ανήγγειλαν τον Ιησού ως Μεσσία, 4) των τεσσάρων Ευαγγελιστών στα σφαιρικά τρίγωνα του τρούλου, οι οποίοι διέδωσαν το λόγο του Χριστού, 5) της Πλατυτέρας στην κόγχη του ιερού ένθρονη με τον Ιησού βρέφος στην αγκαλιά Της, ως η γέφυρα που ένωσε τη γη με τον ουρανό, 6) της Αγίας Τριάδος με την συμβολική παράσταση της φιλοξενίας του Αβραάμ, πάνω στο ημικύκλιο του ιερού, 7) την Ετοιμασία του Θρόνου πάνω στον οποίο υπάρχει το Ευαγγέλιο και το ἅγιο Πνεύμα ως περιστέρα, κάτω από την Αγία Τριάδα, όπου συμβολίζεται η Δευτέρα Παρουσία του Κυρίου.

- Λειτουργικός κύκλος: Στο χώρο του ιερού βήματος εικονίζονται: 1) η Θεία Λειτουργία, την οποία τελούν άγγελοι στον ουρανό, 2) η Μετάληψη των Αποστόλων από το Χριστό, 3) οι μορφές των Μεγάλων Ιεραρχών, κάτω από την Πλατυτέρα στη κόγχη (Μ. Βασιλείου, Ι. Χρυσοστόμου, Γρηγορίου Θεολόγου, Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Μ. Αθανασίου κ.α.), οι οποίοι κρατούν λειτουργικά ειλητάρια.
- Ιστορικός κύκλος: Στις καμάρες και στους τοίχους του κυρίως ναού ζωγραφίζονται παραστάσεις από την ιστορία της Εκκλησίας: 1) Σκηνές από τη ζωή του Χριστού, (Γέννηση, Βάπτισμα, Σταύρωση, Ανάσταση, Ανάληψη), σκηνές θαυμάτων, 2) Σκηνές από τη ζωή της Θεοτόκου, (Γέννηση, Εισόδια, Κοίμηση), 3) Σκηνές από τη ζωή των Αγίων, (μαρτύρια, θαύματα), κλπ. 4) Προσωπογραφίες Αγίων ανδρών (νότιος τοίχος) και γυναικών (βόρειος τοίχος). Σε αυτόν τον εικονογραφικό κύκλο ανήκουν και οι εικόνες του τέμπλου. Αριστερά της Ωραίας Πύλης εικονίζεται ο Δεσπότης Χριστός, περιβεβλημένος με όλη Του τη δόξα. Δεξιά της Ωραίας Πύλης εικονίζεται η Θεοτόκος με τον Κύριο στις άχραντες αγκάλες Της, η Οποία ως η στοργική μητέρα του κόσμου, δέεται για τους πιστούς. Δεξιά του Κυρίου εικονίζεται ο τίμιος Πρόδρομος, ο μείζων εν γεννητοίς γυναικών προφήτης (Λουκ.7:28) και αυτός δεόμενος. Δεξιά της Θεοτόκου ο ο τιμώμενος άγιος του ναού ή παράσταση Δεσποτικής ή Θεομητορικής εορτής στην οποία είναι αφιρεμένος ο ναός Στο πάνω μέρος του τέμπλου εικονίζονται σκηνές από την επίγεια ζωή του Κυρίου (Δωδεκάορτο) και οι μορφές των αποστόλων και άλλων επιφανών αγίων.

1.6 Εσωτερική Διαρρύθμιση του Ναού

Ο χριστιανικός ναός συνιστά σύμβολο του ουράνιου χώρου, όπου μπροστά στο θρόνο του Θεού τελείται η Θεία Λειτουργία από τους αγγέλους. Έτσι, ο ναός, έχει μια υπερκόσμια χάρη παρόλο που αποτελείται από απλά δομικά υλικά. Το συγκρότημα του ναού περιβάλλεται συχνά από έναν ισχυρό τοίχο, τον περίβολο, για να τον ξεχωρίζει και να τον προστατεύει από τον έξω χώρο.

Ο περίβολος τονίζει τη στροφή του ανθρώπου προς τον εαυτό του. Παλαιότερα, πριν ο πιστός μπει στην εκκλησία, περνούσε από το αίθριο, έναν χώρο ως αυλή που αναδείκνυε την πρόσοψη του ναού. Στο αίθριο έμπαινε από το μνημειώδες πρότυλο. Το αίθριο ήταν ένας ευχάριστος και πολυσύχναστος χώρος, που αποτελούσε τον κύριο παλμό της χριστιανικής κοινότητας, έξω από τον ναό. Επίσης εξυπηρετούσε και λειτουργικές ανάγκες, αφού εκεί συνήθιζαν να τελούν ταν ακολουθία του άρθρου. Επιβιώσεις του άρθρου μπορούν να θεωρηθούν σήμερα οι μεγάλες αυλές – πλατείες μπροστά από τους ναούς.

Σε περίοπτη θέση, μέσα στο αίθριο αυτό υπήρχε και κρήνη, δηλαδή βρύση, η οποία εφοδιαζόταν με νερό από υδραγωγείο ή πηγάδι. Οι χριστιανοί έπλεναν τα χέρια και τα πόδια πριν εισέλθουν στον κυρίως ναό και αποτελούσε πράξη συμβολική και φανέρωνε την ανάγκη των πιστών για σωματική και ψυχική κάθαρση. (Ιωαννίδης, 1998)

1.6.1 Ιερό Βήμα

Το Ιερό Βήμα καταλαμβάνει το ανατολικό άκρο του ναού. Έχει την ονομασία αυτή, διότι βρίσκεται υψηλότερα από τον υπόλοιπο ναό και ακολουθεί την επίδραση των ρωμαϊκών βασιλικών που ήταν υπερυψωμένες στο σημείο αυτό, από όπου ομιλούσαν οι ρήτορες των δικαστηρίων. Θεωρείται χώρος ιερός, επειδή εκεί τελούνται τα ιερά μυστήρια, με κορυφαίο το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Επιτρέπεται η είσοδος μόνο των κληρικών και για τον λόγο αυτό ονομαζόταν άδυτος και άβατος. Στους βυζαντινούς χρόνους, στον μόνο λαϊκό στον οποίο επιτρέπονταν ή είσοδος ήταν ο αυτοκράτορας, καθώς θεωρούταν ιερό πρόσωπο. Η ανατολική πλευρά του ιερού Βήματος καταλήγει, όπως αναφέραμε, σε κόγχη, η οποία ονομάζεται «Πλατυτέρα». Στο μέσον του ιερού Βήματος βρίσκεται η Αγία Τράπεζα (Mensa

Sacra). Ονομάζεται και ιερό Θυσιαστήριο, διότι πάνω σε αυτή τελείται η αναίμακτη απολυτρωτική Θυσία του Χριστού στο διηνεκές.

Εικόνα 37 Το Ιερό βήμα

Η αγία Τράπεζα συμβολίζει τον ζωοδόχο Τάφο του Κυρίου, μέσα από τον οποίο πήγασε η αληθινή ζωή του κόσμου. Τα πολυτελή καλύμματα της αγίας Τραπέζης συμβολίζουν τα ιερά σάβανα και τη σινδόνα, με την οποία τυλίχθηκε το άχραντο Σώμα του Χριστού κατά την θεία ταφή Του. (Γκιόλες, 1992)

1.6.2 Κυρίως Ναός

Η μεγαλύτερη επιφάνεια του ναού καταλαμβάνεται από τον κυρίως ναό. Πρόκειται για το μέρος που ίσταται ο πιστός λαός προκειμένου να συμμετάσχει στη λατρεία της Εκκλησίας. Μπροστά από το ιερό Βήμα, χαμηλότερα κατά δύο ή τρία σκαλοπάτια, βρίσκεται ο σολέας. Αποτελεί τον χώρο στον οποίο τελούνται τα μυστήρια και οι διάφορες τελετές. Για λόγους ευταξίας εμποδίζονται οι πιστοί να στέκονται στο χώρο αυτό. Στα βυζαντινά χρόνια ονομάζονταν Βήμα των Αναγνωστών, διότι από εκεί διαβάζονταν τα αναγνώσματα των ιερών ακολουθιών από τον αναγνώστη. Στο νότιο μέρος του σολέα βρίσκεται ο δεσποτικός θρόνος. Στην τιμητική αυτή θέση στέκεται ο επίσκοπος εις τύπον και τόπον Χριστού, σύμφωνα με τον άγιο Ιγνάτιο το θεοφόρο

(+107 μ.Χ.). Άλλωστε, πίσω του εικονίζεται ο Δεσπότης Χριστός για να θυμίζει την αδιάκοπη παρουσία Του στην Εκκλησία. Είναι κατασκευασμένος από ξύλο ή μάρμαρο και φέρει θαυμάσια γλυπτική διακόσμηση. Εκατέρωθεν του σολέα βρίσκονται τα αναλόγια, βήματα όπου στέκονται οι χοροί των ιεροψαλτών και ψάλλουν. Πολύ συχνά τα αναλόγια τα συναντάμε και έξω του σολέα μπροστά στη βόρεια και νότια πύλη του ιερού Βήματος. Τα αναλόγια είναι επικλινή έπιπλα στα οποία τοποθετούνται τα ιερά βιβλία που περιέχουν τις διάφορες ακολουθίες. Τα βιβλία που χρησιμοποιούνται είναι η Παρακλητική, τα Μηναία, το Τριώδιο, το Πεντηκοστάριο, το Ωρολόγιο, το Ψαλτήριο, το Τυπικό κ.α. (Παπαϊωάννου, 1998)

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στη λειτουργία του νάρθηκα. Αποτελεί το τρίτο μέρος του ναού, που βρίσκεται στο δυτικό άκρο και ορίζεται ως νάρθηκας ή πρόναος. Είναι το μέρος που στην αρχαία Εκκλησία στέκονταν οι κατηχούμενοι, οι μετανοούντες, οι υποπίπτοντες και οι προσκλαίοντες πιστοί. Η πρωτοτυπία του νάρθηκα ξεκίνησε από το χώρο των Ελληνικών Βασιλικών του 5ου κυρίως αιώνα και γενικεύθηκε στον μεσογειακό χώρο τον 6ο αιώνα. Πιθανότατα, η ονομασία να προέρχεται από την ομοιότητα του σχήματος προς το φυτό νάρθηκα. Αντίστοιχα, δεν αποκλείεται να έχει σχέση με τους νάρθηκες, δηλαδή στενόμακρα κιβωτίδια, που κατασκευάζονταν από τον κορμό του φυτού και χρησίμευαν για τη φύλαξη φαρμάκων ή μύρων. Σήμερα που δεν υπάρχουν ενήλικοι κατηχούμενοι ο χώρος αυτός χρησιμεύει για να στήνονται τα παγκάρια του ναού, στα οποία πωλούνται λαμπάδες, βιβλία, αφιερώματα κλπ. Εκεί στέκονται οι επίτροποι, ο νεωκόρος και οι άλλοι εργαζόμενοι στο ναό. Ο νάρθηκας επικοινωνεί με τον κυρίως ναό με μια ευρύχωρη θύρα και σε πολλές περιπτώσεις με άλλες δύο μικρότερες πλαϊνές. Η έξοδος προς τον αύλειο χώρο γίνεται με μεγάλη κεντρική θύρα. (Masnbridge John, 1996)

Εικόνα 38 Ο Κυρίως Ναός

2. ΚΤΙΡΙΑΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΝΑΩΝ

Εισαγωγή

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας αναφέρεται στην κτιριακή δομή των καθολικών - γοθτικών ναών. Αρχικά, γίνεται αναδρομή στην εξέλιξη και πορεία της καθολικής εκκλησίας και αναλύεται εκτενώς η τυπολογία των χριστιανικών ναών με χαρακτηριστικά παραδείγματα για το καθένα. Στη συνέχεια, γίνεται αναφορά στα δομικά υλικά και στην επιρροή των τεχνών στο εσωτερικό των ναών, καθώς και η διαρρύθμισή τους.

2.1 Ιστορική Εξέλιξη

Σε όλη τη διάρκεια του Μεσαίωνα, κύρια θέση κατείχε η αρχιτεκτονική και πολλές φορές αποτελούσε οπτική απόδοση της απόλυτης αρμονικής αναλογίας. Η αρχιτεκτονική της Ευρώπης ανανεώνεται από τη γοθτική τέχνη. Η θεώρηση αυτή έλαβε χώρα στη Γαλλία στα μέσα του 12^{ου} αιώνα και κατόρθωσε μια μεγάλη τομή στον τρόπο κατασκευής των ναών. Οι τεράστιες διαστάσεις των γοθτικών ναών συμβόλιζαν τη δύναμη της Εκκλησίας μέσα στην αστική κοινωνία και επεδίωκαν την παρουσίαση μιας αυστηρής κλιμάκωσης των πραγμάτων (ουρανός, γήινος κόσμος, κόλαση). (Edward M. Burns, 2006)

Η έννοια «γοθτικό» δηλώνει την αδυναμία συμμόρφωσης με τους κλασσικούς παραδοσιακούς κανόνες. Έχει εδραιωθεί η λανθασμένη άποψη ότι προέρχεται από τους Γότθους, βαρβαρικούς λαούς από τον βορρά, οι οποίοι αψηφούν το κλασικό στυλ. Η ρομανική περίοδος αποδείχθηκε μία ανήσυχη περίοδος που δυναστευόταν από τις αναρχικές διαθέσεις των φεουδαρχών. Απεναντίας, η γοθτική περίοδος διακρίνεται για έναν πιο πειθαρχημένο φεουδαλισμό. Οι ισχυροί βαρόνοι ορίζουν τους εαυτούς τους βασιλιάδες. Τότε εγκαθιδρύεται και η μοναρχία στην Αγγλία και την Γαλλία, η οποία υποτάσσει τους λιγότερο δυνατούς άρχοντες. Εγκαθιδρύεται λοιπόν κεντρική κυβέρνηση και ο νόμος και η τάξη που αυτή επιφέρει δημιουργούν εμπιστοσύνη στο λαό. Έτσι όσο αφορά στο πνεύμα που κυριαρχεί, η ρομανική περίοδος είναι ηρωική, ανδροπρεπής και αυστηρή. Στο χώρο π.χ. της μουσικής

κυριαρχούν τα πολεμικά τραγούδια. Οι ποιότητες της ευγένειας, της κομψότητας και της θηλυκότητας χαρακτηρίζουν τη γοτθική περίοδο και ο ρόλος της γυναίκας μεταβάλλεται. Αρχίζει μια περίοδος των τραγουδιών αγάπης και του ύμνου της γυναικείας ομορφιάς.

Εικόνα 39 Καθεδρικός ναός των Παρισίων, Notre Dame, «Η Δέσποινά μας» 1190 μ.Χ

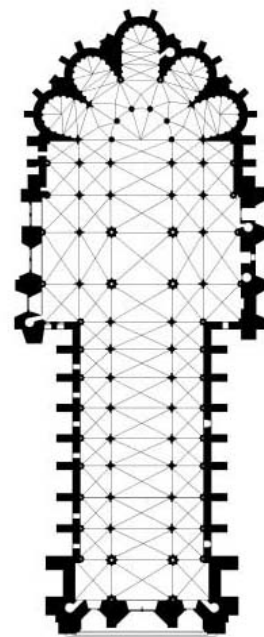
Είναι χαρακτηριστικό ότι ο όρος «ρομάντζο» προέρχεται από την γοτθική περίοδο και προέρχεται από τις ρομαντικές αυλές που εξουσιάζονται συνήθως από την σύζυγο ή μητέρα του βασιλιά. Έχουμε την πρώτη εμφάνιση του πανεπιστημίου στο αστικό περιβάλλον. Η εκπαίδευση μεταφέρεται λοιπόν από το μοναστήρι και τα σχολεία των καθεδρικών ναών των πρώιμων μεσαιωνικών χρόνων, στην κοσμική κοινότητα. Τον 12ο και 13ο αιώνα ιδρύονται τα πρώτα πανεπιστήμια ή κοινότητες ακαδημαϊκών με τους μαθητές τους στην Μπουλόνια, την Παδούα, την Οξφόρδη και το Παρίσι. Τα μαθήματα που προσφέρονται είναι πιο κοσμικά: μαθηματικά, αστρολογία, μουσική, γραμματική, λογική, δίκαιο, ιατρική και θεολογία. (Γκιόλες, 1992)

Οι αραβικές μεταφράσεις επαναπροσδιορίζουν την αρχαία ελληνική φιλοσοφία. Ο Αριστοτέλης έχει τεράστια επιρροή στην θεολογία, αφού επιχειρείται η σύνδεση της φιλοσοφικής σκέψης με την παρατήρηση της φύσης και τη χριστιανική πίστη. Τότε ανθίζει ο σχολαστικισμός και πιο συγκεκριμένα η διάθεση να εξάγονται συμπεράσματα για βασικά θρησκευτικά δόγματα με επιχειρήματα ή με ακαδημαϊκή συζήτηση. Ο 13^{ος} αιώνας είναι η περίοδος της ακμής της ενοποιημένης χριστιανοσύνης και του θριάμβου του παπισμού. Ο ανώτατος άρχοντας της Ευρώπης είναι ο πάπας πνευματικά και πολιτικά. Απόρροια του ενοποιητικού χαρακτήρα της γοθικής περιόδου είναι η εξισορρόπηση πολλών δυνάμεων σε μία ενιαία. Σύμβολο της ενοποίησης είναι το σχήμα του γοθικού καθεδρικού ναού, του οποίου οι πύργοι υψώνονται στον ουρανό. Αυτό υποδεικνύει το σύμβολο της μοναδικής δύναμης της εκκλησίας να ταυτίζει τον ουράνιο με τον επίγειο κόσμο.

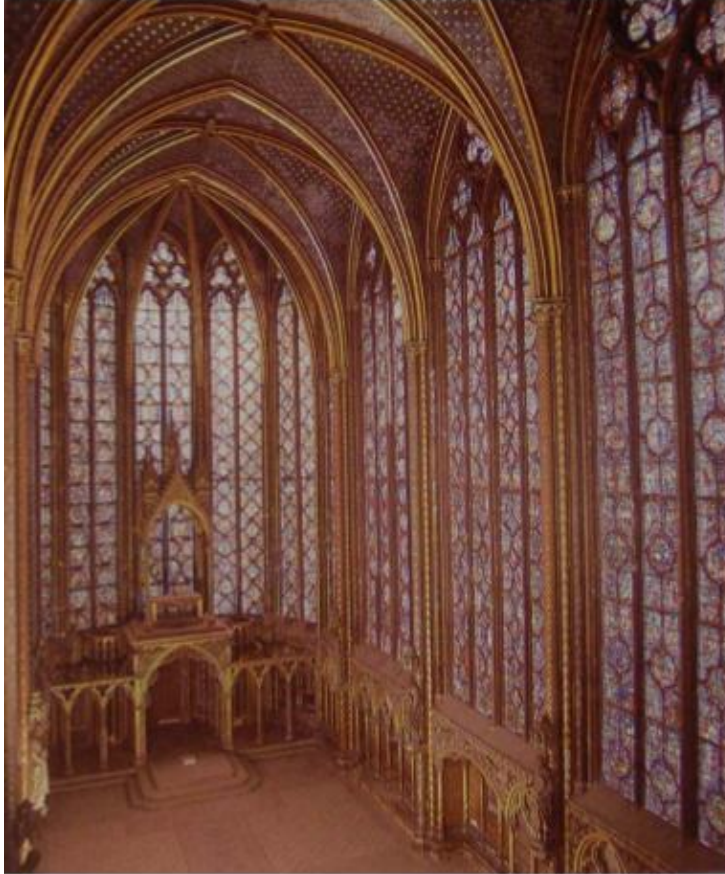
2.2 Αρχιτεκτονική Καθολικών Ναών

Η δομή του γοθικού ναού ήταν ένας πέτρινος σκελετός με μεγάλα ανοίγματα. Αυτά τοποθετούνταν στα μεγάλα παράθυρα που κατασκευάζονταν με χρωματιστά κομμάτια γυαλιού, ενωμένα μεταξύ τους με λωρίδες μολυβιού (βιτρό). Τα βιτρό διαδραμάτιζαν συμβολικό ρόλο, την ταύτιση του Χριστού με το "Φως του Κόσμου".

Η αίσθηση ανάτασης επιτυγχανόταν με την πολυχρωμία του βιτρό μαζί με τις λεπτές πέτρινες κολόνες που αποτελούνταν από πάρα πολλές νευρώσεις.

Η επιθυμία για φως και η τάση προς το ουράνιο απαιτούσαν όλο και μεγαλύτερο ύψος. Συνεπώς, τα παράθυρα ψήλωναν συνέχεια και το ύψος του κεντρικού κλίτους ξεπερνούσε, στους περισσότερους καθεδρικούς ναούς, τα 30 μέτρα. Τα τόξα και τα σταυροθόλια άρχισαν να απαιτούν και εξωτερική στήριξη, πράγμα που οδήγησε σε μια άλλη καινοτομία.

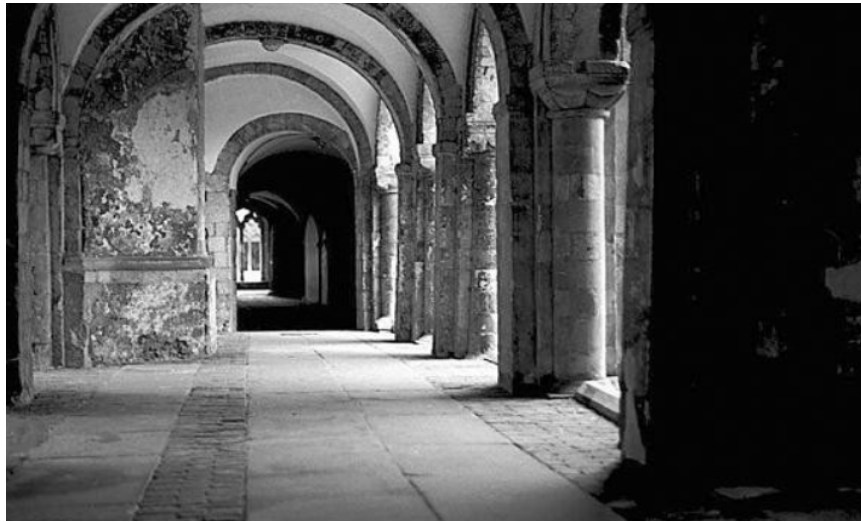

Εικόνα 40 Σαιντ Σαπέλ, στο Παρίσι του 13^{ου} αιώνα

Το βασιλικό παλάτι στο Παρίσι είναι συνδεδεμένο με το κτίριο και θα χρησιμεύσει για να προφυλάσσει τα λείψανα των παθών του Χριστού, απόκτημα της 6^{ης} σταυροφορίας. Από το γεγονός αυτό εξηγείται το ιδιόμορφο σχήμα του κτηρίου. Στο εσωτερικό δημιουργείται μία εξωγήινη ατμόσφαιρα, λουσμένη σε ροζ-μοβ χρώμα μετατρέποντας τον φυσικό κόσμο σε πνευματικό.

Όπως διαπιστώνεται, βρίσκεται σε πλήρη ανάπτυξη το τεχνικό επινόημα του βιτρό και της κατανομής του βάρους των τοίχων. Η εφαρμογή του αφορά όλο το κτίριο και τα παράθυρα καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των τοίχων. Είναι τα μεγαλύτερα που είχαν ποτέ σχεδιαστεί μέχρι τότε με διαστάσεις 14 X 4,5 μέτρα. Τα $\frac{3}{4}$ του κτηρίου λοιπόν είναι γυαλί. Οι τοίχοι του έχουν περιοριστεί σε νευρώσεις που χωρίζουν μεταξύ τους τα παράθυρα και καταλήγουν σε σταυρωτές αψίδες στην οροφή.

Η γοθτική αρχιτεκτονική χαρακτηρίζεται από ένα ριζοσπαστικό κατασκευαστικό σύστημα με τα οξυκόρυφα τόξα και τα σταυροθόλια με τις νευρώσεις. Η οικοδόμηση των ναών σύντομα αποτέλεσε την κυριότερη απασχόληση των κατοίκων των αστικών κέντρων. Είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι και οι τεχνίτες οργανώθηκαν σε συντεχνίες, στις οποίες αποκτούσαν ειδικές γνώσεις και τεχνικές.

Εικόνα 41 Η στοά του ναού του Canterbury, Αγγλία, με τα τόξα που στηρίζουν το βάρος του οικοδομήματος

2.3 Δομικά Υλικά

Τα βασικά υλικά κατασκευής των γοθικών ναών που εφαρμόζονται είναι η πέτρα, ο χαλκός, το γυαλί και το ξύλο. Τα τόξα και ο μεγάλος όγκος των κτιρίων συνιστούν το κύριο γνώρισμα. Οι υποστηρικτικοί αρμοί - ιπτάμενες αντηρίδες ή αντερείσματα - είναι εξαιρετικά εξεζητημένοι. Τα στοιχεία αυτά θεωρούνται διακοσμητικά στη δομή του κτηρίου και κρύβουν την υποστήριξη του κλίτους, η οποία είναι η πραγματική τους λειτουργία. Ωστόσο, η χρήση τους αποδίδει ελαφρότητα στο κτήριο λόγω της ισοδύναμης κατανομής βάρους. Παρέχεται η δυνατότητα ελάττωσης των δομικών υλικών, χωρίς να κινδυνεύσει η στερεότητα του συνόλου. Κατ' ουσία, προστίθενται περισσότερα παράθυρα και τα τείχη είναι πιο λεπτά. Σε αντίθεση με τις ρομανικές εκκλησίες, ο καθεδρικός ναός των Παρισίων εμφανίζεται πιο ελαφρύς, κομψός και με πλούσιο διάκοσμο. Δημιουργείται η αίσθηση της σταθερότητας, ανάπαυσης και τάξης.

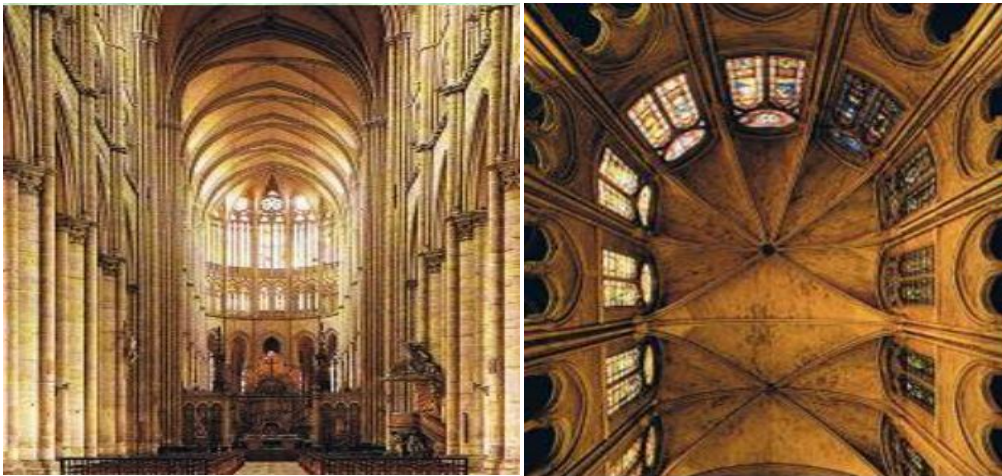

Εικόνα 42 Εξωτερικά οι ναοί είναι καταστόλιστοι και κυριαρχεί γλυπτικός διάκοσμος

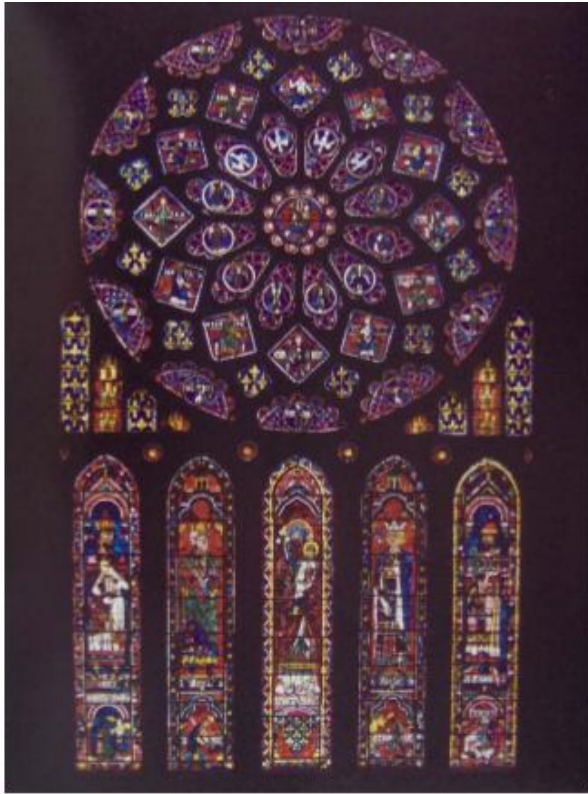

2.4 Εσωτερική Διακόσμηση

Όπως διαπιστώνεται, τα τόξα είναι οξυκόρυφα και εσωτερικά οι κορυφές τους διασταυρώνονται. Αυτό έχει ως συνέπεια να δημιουργηθεί θόλος με νευρώσεις ("σταυροθόλιο"), προκειμένου να στηριχθεί το βαρύ υψηλό οικοδόμημα ή πιθανότατα για αισθητικούς λόγους, καθώς κατά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο ο σκελετός των νευρώσεων σε πλήθος σημεία καταστράφηκε χωρίς να καταρρεύσει ο τρούλος.

Εικόνα 43 Στο εσωτερικό καθεδρικών ναών

Εικόνα 44 Το παράθυρο του Ρόδου 1220 μ.Χ.

Ένα καινοτόμο στοιχείο της γοθτικής αρχιτεκτονικής αποτελεί το βιτρό παράθυρο. Στα αριστερά εμφανίζεται σε σχήμα αψίδας και απαρτίζεται από το σχήμα του ρόδου και τις λογχοειδείς αψίδες στο κάτω μέρος. Βρίσκεται στη βόρεια πλευρά του εγκάρσιου κλίτους του καθεδρικού ναού της Σάρτρ. Έχει 13 μέτρα διάμετρο και καλύπτει ένα τεράστιο άνοιγμα στον τοίχο.

Αποτελείται από έναν περίπλοκο πέτρινο οπλισμό με ιδιαίτερη ευκαμψία και ανθεκτικότητα του ατσαλιού. Γεγονός που θεωρείται απόδειξη της εφευρετικότητας του κατασκευαστή της, επέζησε πάνω από 700 χρόνια.

Ήταν δώρο της βασίλισσας της Γαλλίας και αναπαριστά την ένθρονη Μαντόνα με το βρέφος στην κεντρική αψίδα κάτω από το ρόδο. Η ίδια εμφανίζεται πάλι στο κέντρο του ρόδου. Τα χρώματα και η έντασή τους στο ρόδο και στις λογχοειδείς αψίδες μεταλλάσσονται με την αλλαγή του φυσικού φωτός μετατρέποντας το εσωτερικό σε ένα μεταφυσικό ουράνιο περιβάλλον. Ο ρόλος του φωτός στην γοθτική αρχιτεκτονική έχει ολοκληρωθεί, καθώς μεταμορφώνει το πραγματικό φως σε πνευματικό. Η γοθτική αγάπη για το φως έχει οδηγήσει εδώ στην πιο τολμηρή αλλά και επιτυχή προσπάθεια αφαίρεσης όλου του περιττού όγκου πέτρας σε σημείο που να απειλεί να αποσταθεροποιήσει το κτήριο, με σκοπό να μεταμορφώσει την σκληρή ύλη σε άυλο, φωτεινό χρώμα

Το Κοινοβούλιο της Δημοκρατίας της Βενετίας στεγαζόταν στο κτίριο αυτό. Το παλάτι του Δόγη δεν έχει οχρωματική όψη – όπως συνηθιζόταν για τα κοσμικά κτίρια – και αποτελεί ανοιχτό οικοδόμημα και έντονο στοιχείο θαυμασμού. Αυτό συμβαίνει διότι η Βενετία ήταν ασφαλής από ξηράς και είχε ισχυρό ναυτικό.

Εικόνα 45 Το παλάτι του Δόγη

Είναι εξαιρετικό παράδειγμα κοσμικού κτηρίου. Συγκεκριμένα, το πρώτο επίπεδο από κολώνες υποστηρίζει μυτερές ασίδες και συνθέτει ένα ισχυρό υποστηρικτικό σύστημα για την κατασκευή από πάνω. Στο δεύτερο επίπεδο ο ρυθμός τους διπλασιάζεται, οι κολώνες είναι πιο λεπτές με οξείες ασίδες. Ο κάθε όροφος είναι ψηλότερος από τον από κάτω του και ο τρίτος είναι όσο και δύο από κάτω μαζί. Απόρροια αυτού είναι η δημιουργία εντύπωσης μουσικής αρμονίας. Μία ποιότητα ελαφρότητας αποπνέει το κτίριο, ως συνέπεια της απλότητας του άνω τμήματος και του διακριτικού μοτίβου του ροζ μαρμάρου. Κυριολεκτικά, η εντύπωση που δημιουργείται είναι αυτή μίας χάρτινης κατασκευής. Ο ελαφρά εξωτικός χαρακτήρας του κτηρίου εξηγείται από το γεγονός ότι η Βενετία ήταν σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης.

3. ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΣ ΝΑΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

3.1 Ορθόδοξοι Ναοί στην Νησιωτική Ελλάδα

3.1.1 Κέρκυρα

Λίγες είναι οι εκκλησίες που σώζονται στην Κέρκυρα από την παλαιοχριστιανική και μεσοβυζαντινή εποχή. Η αποκοπή από τη Βυζαντινή παράδοση από τον 13^ο αιώνα, τα 100 χρόνια της Ανδηγαυικής κατάκτησης και στη συνέχεια η επαφή με τη Βενετία για τέσσερις αιώνες, έδωσαν το ρόλο του πρωταγωνιστή στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική του νησιού στις ξένες επιδράσεις. (Γκιόλες, 1992)

Οι Κερκυραίοι έχτισαν τις εκκλησίες τους σύμφωνα με τα καλλιτεχνικά ρεύματα της Δύσης, χωρίς όμως αυτό να επηρεάσει την ορθόδοξη πίστη τους. Ο τύπος που επικράτησε στην κερκυραϊκή ναοδομία, ήταν κυρίως της μονόκλιτης ξυλόστεγης και σπανιότερα της τρίκλιτης βασιλικής. Η υιοθέτηση των τυπολογικών, μορφολογικών και διακοσμητικών στοιχείων από την ιταλική τέχνη της περιόδου, δηλαδή την τέχνη της Αναγέννησης και του Μπαρόκ και η χρήση μόνο σε μικρό βαθμό μορφών της βυζαντινής παράδοσης ήταν φυσικό επακόλουθο των ιστορικών συγκυριών. (Ματζουνέας, 1983)

Ο μεγάλος αριθμός (55) των εκκλησιών που υπήρχαν στην Παλιά Πόλη (σήμερα σώζονται 36), δείχνει την προσήλωση των Κερκυραίων στις παραδόσεις και τη στενή τους σχέση με την πίστη. Οι εκκλησίες ήταν σε μεγάλο βαθμό ιδιόκτητες ή άνηκαν σε αδελφότητα οικογενειών ή συντεχνιών, ενώ λίγες άνηκαν στο δημόσιο. Η Βενετική διοίκηση παραχωρούσε τις τελευταίες με τα δικαιώματα εκμετάλλευσης των εισοδημάτων τους σε ιδιώτες, που αντίστοιχα είχαν ορισμένες οικονομικές υποχρεώσεις προς αυτήν. Οι ιδιωτικές χτίζονταν ενίοτε από εύπορους Κερκυραίους, που τις προίκιζαν με την περιουσία τους, ενώ οι συναδελφικές συντηρούνταν από τους αδελφούς, που θάβονταν εκεί. (Γκούμας, 2011)

Μορφολογικά, στα μνημεία της πόλης που χτίστηκαν από τον 13^ο μέχρι τον 15^ο αιώνα (που δεν σώζονται ή και δεν αναγνωρίζονται οι αρχικές φάσεις τους πια) θα επικρατούσαν τα γοτθικά στοιχεία. Όσα χτίστηκαν κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα (και που διατηρούνται σε σημαντικό βαθμό σήμερα), ακολουθούν τα αναγεννησιακά και μανιεριστικά κυρίως πρότυπα. Στα μνημεία αυτά ο τύπος της μονόκλιτης βασιλικής

εμφανίζεται αρκετές φορές με την ιδιοτυπία ενός περιμετρικού διαδρόμου σε σχήμα Π (εξωνάρθηκα). Οι κερκυραϊκοί ναοί συνδυάζονται επίσης πάντοτε με την κατοικία του ιερέα, που μπορεί να είναι ενωμένη με τον κύριο όγκο τους ή να είναι ανεξάρτητο μονώροφο ή διώροφο πρόσκτισμα. Εκτός από τις μονόκλιτες βασιλικές σπάνια συναντάς ορισμένες τρίκλιτες βασιλικές. (Μουτσόπουλος, 2010)

Εικόνα 46 Οι εκκλησίες συνοδεύονται από ψηλά κωδωνοστάσια πυργοειδή ή μορφής διάτρητου τοιχώματος με ελκωτά περύγια⁶

Οι εκκλησίες διαφέρουν σημαντικά από άποψη μεγέθους και διακοσμητικού πλούτου από τα δυτικά παραδείγματα. Γενικά οι όψεις τους είναι λιτές. Η ανάδειξή τους ακόμη και στα πιο σπουδαία έργα βασίζεται κυρίως στα λίθινα πλαίσια των ανοιγμάτων τους. Στις περιπτώσεις μνημείων με περιμετρικό διάδρομο, ο κυρίως ναός υψώνεται από αυτόν και οι μακρές πλευρές του φωτίζονται, στα παλιότερα παραδείγματα, από δύο μεγάλους ημικυκλικούς φεγγίτες, χαρακτηριστικό στοιχείο της βενετικής ναοδομίας. Από το τέλος της περιόδου καθιερώνονται τα υψίκορμα παράθυρα στις πλάγιες όψεις. Ο γυναικωνίτης φωτίζεται συνήθως από δύο τοξωτά παράθυρα, τοποθετημένα στη στενή πλευρά, ενώ ψηλότερα ένας κυκλικός φεγγίτης

⁶Πηγή:https://www.google.gr/search?newwindow=1&rlz=1C1KAFB_enGR611GR611&biw=925&bih=579&tbn=isch&sa=1&q=%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1+&aq=%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1+&gs_l=img.3...35789.43446.0.43994.11.11.0.0.0.0.345.1171.0j5j1j1.7.0....0...1c.1.64.img.4.0.0.J-OYrDHsfzU#imgrc=bh3vLAMAρHAnQM%3A

(στοιχείο καθαρά δυτικό) ενισχύει το φωτισμό του ή εξυπηρετεί τον αερισμό της στέγης αλλά παράλληλα τονίζει τον άξονα της όψης.

Οι εκκλησίες συνοδεύονται από ψηλά κωδωνοστάσια πυργοειδή ή μορφής διάτρητου τοιχώματος με ελικοτά πτερύγια.

Τον 18ο αιώνα δεν κτίζονται πολλά νέα μνημεία, αλλά υπάρχει σημαντικός αριθμός μετασκευών (επέκταση, αύξηση ύψους, εξωτερική αναμόρφωση) των παλαιότερων. Ο τύπος που επικρατεί είναι και πάλι της μονόκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής και σπάνια της τρίκλιτης. Στα νέα μνημεία όσο και στα αναμορφωμένα, διαπιστώνεται η πλήρης επικράτηση των δυτικών προτύπων.

Ενώ οι όψεις τους είναι απέριτες, το εσωτερικό των εκκλησιών όπως διαμορφώνεται κυρίως μετά τον 17ο αιώνα, είναι πλούσια διακοσμημένο και ιδιαίτερα υποβλητικό. Το χτιστό τέμπλο με λαξευτή διακόσμηση, οι φορητές εικόνες, η αγιογραφημένη συχνά οροφή (η ουράνια), τα σκαλιστά στασίδια, τα καντήλια και τα διάφορα αναθήματα, υποβάλλουν και δημιουργούν καταλυτική ατμόσφαιρα.

Οι αναλογίες του κεντρικού χώρου των ναών είναι περίπου 1,2 . Το ιερό, που το βάθος του φθάνει το $\frac{1}{4}$ του κύριου χώρου, απολήγει σε μια συνήθως ευμεγέθη, ημικυκλική ή ημιεξαγωγική κόγχη ή και σε τρεις. Πάνω από την Αγία Τράπεζα υπάρχει κιβώτιο συνήθως λίθινο, στοιχείο προερχόμενο από δυτική επίδραση. Στοιχεία δυτικής επίδρασης είναι και τα προσκυνητάρια που βρίσκονται δεξιά και αριστερά του τέμπλου.

Στην πλευρά που βρίσκεται απέναντι από το ιερό διαμορφώνεται σε ψηλότερο επίπεδο ο γυναικωνίτης, που απομονώνεται από τον κυρίως ναό με ξύλινο κιγκλίδωμα, κατά την ανατολική παράδοση.

Το δάπεδο των ναών σχηματίζει συνήθως τρία επίπεδα, με το ψηλότερο στο ιερό και το μεσαίο περίπου μέχρι τα πλάγια θυρώματα. Οι είσοδοι προφυλάσσονται πάντοτε με ξύλινο ανεμοφράκτη. Ο προσανατολισμός των εκκλησιών της πόλης δεν είναι σταθερός, Ακολουθεί αναγκαστικά την πολεοδομική διάταξη και οι εκκλησίες βρίσκονται συνήθως σφιγμένες ανάμεσα στα σπίτια έχοντας μόνο ορισμένες πλευρές ελεύθερες. Έτσι η κύρια είσοδος βρίσκεται ανάλογα με τον τρόπο που είναι τοποθετημένος ο ναός στη στενή ή στη μακρά πλευρά.

Ο ναός που στεγάζει το λείψανο του Αγίου Σπυρίδωνα, του πολιούχου της πόλης, είναι ο πιο φημισμένος της Κέρκυρας. Χτίστηκε το 1590 σε αντικατάσταση της προηγούμενης εκκλησίας που κατεδαφίστηκε λόγω της περιτείχισης. Το πανύψηλο

πυργοειδές κωδωνοστάσιο του που δεσπόζει στην πόλη, θυμίζει το σχεδόν σύγχρονο του κωδωνοστάσιο του S. Giorgio del Greci στη Βενετία. Η ουρανία του ήταν ζωγραφισμένη τον 18ο αιώνα από τον σπουδαιότερο αγιογράφο Παναγιώτη Δοξαρά (το έργο καταστράφηκε και στη θέση του τοποθετήθηκε νεότερο αντίγραφο). Από τα υπόλοιπα παραδείγματα της πόλης αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν η Αντιβουνιώτισσα και ο Αγ. Ιωάννης που διατηρούν τον περιμετρικό εξωνάρθηκα. Ο Αγ. Ανδρέας συνδυασμένος με τριώροφη κατοικία και οι μόνες τρίκλιτες εκκλησίες που σώζονται η Μητρόπολη και η Παναγία των Ξένων.

Σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι λίγες λατινικές εκκλησίες της πόλης. Εκτός από το Duomo σώζεται ακόμη και το καθολικό της παλιάς μονής Του Αγ. Φραγκίσκου, η Παναγία της Τενέδου, η πιο σημαντική από αρχιτεκτονική άποψη, θολοσκεπής και με αναγεννησιακού χαρακτήρα τρούλο πάνω από το ιερό (που θυμίζει το Duomo της Φλωρεντίας) και ακόμη το πυργοειδές κωδωνοστάσιο από την παλαιότατη Annunziata.

Κατά τον 19ο αιώνα το κλασικιστικό ιδίωμα που κατακτά την πόλη αποτυπώνεται και στα λίγα νέα εκκλησιαστικά κτίρια της, το ναό των Αγ. Πάντων (1850) και το ναό της Αγ. Σοφίας (1848) που ξαναχτίστηκε βάσει σχεδίων του αρχιτέκτονα Ι. Χρόνη.

3.1.1.1 Αγ. Αικατερίνη

Πρόκειται για μικρό κτιριακό συγκρότημα, το οποίο περιλαμβάνει την εκκλησιά της Αγίας Αικατερίνης και τριώροφο κτίριο σε επαφή με αυτήν. Χτίστηκε το 1690 κατόπιν εντολής του Ν. Καρυοφύλακτο. Το 1704 περιήλθε στην κυριότητα του κτήτορα του το γειτνιάζων κτίσμα το οποίο και προσαρτήθηκε στον ναό. Το νέο κτίριο λειτούργησε ως ανδρικό μοναστήρι, δύναμης 6 ατόμων. Ο ναός σήμερα ανήθκε στο δημόσιο. Η κατάσταση του ναού είναι απογοητευτική και εξωτερικά αλλά και στο εσωτερικό του⁷.

Εικόνα 47 Η Αγία Αικατερίνη χτίστηκε το 1690

⁷Πηγή:

https://www.google.gr/search?newwindow=1&rlz=1C1KAFB_enGR611GR611&biw=763&bih=579&

Η Αγία Αικατερίνη βρίσκεται στη βόρεια πλευρά της Σπιανάδας, απέναντι από τα ανάκτορα Αγίων Μιχαήλ και Γεωργίου. Κτίστηκε στα 1690 από τον λόγιο Νικόδημο Καροφύλακτο (κρητικό εγκατεστημένο στην Κέρκυρα), ο οποίος στα 1704 την μετέτρεψε σε ανδρικό μοναστήρι, που στεγάστηκε σε παρακείμενο της εκκλησίας κτίσμα. Πρόκειται για αξιόλογο μνημείο, αντιπροσωπευτικό της Αστικής Εκκλησιαστικής Αρχιτεκτονικής του νησιού, στα τέλη του 17^{ου} αιώνα.

3.1.1.2 Άγιος Σπυρίδων

Ο Άγιος Σπυρίδων κτίστηκε το 1589, στεγάζει το λείψανο του Πολιούχου της Πόλης και ποτελεί την ιερότερη και πιο φημισμένη εκκλησία του νησιού. Είναι μονόκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, κτητορική άλλοτε της οικογένειας Βούλγαρη. Με εντυπωσιακό πυργοειδές κωδωνοστάσιο (το ψηλότερο της πόλης) που καταλήγει σε διάτρητο τμήμα για τις καμπάνες. Ο Ναός εξωτερικά απλής μορφής, εσωτερικά γίνεται ιδιαίτερα επιβλητικός με πολλά κειμήλια και αναθήματα. Η ουράνια ζωγραφισμένη τον 18ο αι. από τον Π. Δοξαρά, καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε με αντίγραφο του 19ου αι. από τον Π. Ασπιώτη. Το Μαρμάρινο τέμπλο και η πολυτελής λάρνακα είναι έργα του 19ου αι.

Εικόνα 48 Ο Άγιος Σπυρίδων χτίστηκε το 1589 στο νησί και είναι η πιο γνωστή εκκλησία του νησιού με μεγάλη απήχηση από τους πιστούς⁸

tbn=isch&sa=1&q=%CE%B3%CE%B9%CE%B1+%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BD%CE%B7+%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1&oq=%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%B1+%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BD%CE%B7+%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1&gs_l=img.3...82535.84696.0.85322.16.13.0.0.0.275.2074.0j4j6.10.0...0...1c.1.64.img..13.2.360...0i7i30.4-v9wJXqeTE#imgrc=dsG_gU-SXrTZZM%3A⁸ Πηγή: .

3.1.1.3 Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος

Πριν τον 16ο αι. Από τους πρώτους Καθεδρικούς Ναούς των Μεγάλων Πρωτοπαπάδων. Με περιμετρικό εξωνάρθηκα. Αύξηση σε ύψος και επέκταση προς δυσμάς 1757 - 1760 (επισκευή κωδωνοστασίου 1784, κατεδάφιση του το 1804, ανακατασκευή του το 1807). Η εξωτερική όψη πολύ απλή, με τη βαθμωτή διάταξη των στεγών και το χαρακτηριστικό διάτρητο κωδωνοστάσιο που υψώνεται πάνω από το ιερό. Στο τέμπλο υπάρχουν έργα της σχολής Τζάννε, όπως επίσης Τζένου και Χρυσολώρα, ενώ η ουρανία είναι σύνθεση του Σπεράντζα 1773.

Εικόνα 49 Η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Πρόδρομου με απλή εξωτερική όψη και βαθμωτή διάταξη των στεγών και το κωδωνοστάσιο που υψώνεται πάνω από το ιερό⁹.

---

https://www.google.gr/search?newwindow=1&rlz=1C1KAFB_enGR611GR611&biw=763&bih=546&tbn=isch&q=%CE%B1%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82+%CF%83%CF%80%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B4%CF%89%CE%BD+%CE%BA%CE%B5%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1+%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%B1&revi d=432098827&sa=X&ved=0ahUKEwjAtK_BoMXMAhWEHsAKHYj3BGcQ1QIIHQ#imgrc=vSSL2HF0Un4U9M%3A

⁹Πηγή:http://www.projectcorfu.com/%CE%9D%CE%B1%CE%BF%CE%AF_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%95%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%82.s html?lang=el

3.1.1.4 Μητροπολιτικός Ναός της Κέρκυρας

1577 Ο Μητροπολιτικός Ναός της Κέρκυρας, η Παναγία Σπηλαιώτισσα, κτίστηκε το έτος 1577 στο σημείο όπου βρισκόταν παλαιότερος ναός του Αγ. Βλασίου. Ο ναός είναι αφιερωμένος στην Παναγία Σπηλαιώτισσα, καθώς μετά από την καταστροφή του ομώνυμου ναού της, η εικόνα της μεταφέρθηκε εδώ, στον Άγιο Βλάσιο του οποίου ναός βρισκόταν στη συγκεκριμένη θέση, και στην Αγία Θεοδώρα, της οποίας το λείψανο φυλάσσεται στο εσωτερικό του ναού.

Μορφολογικά κατατάσσεται στην κατηγορία των Επτανησιακών Βασιλικών τρίκλιτων ναών. Εντύπωση προκαλούν αναγεννησιακά στοιχεία της εξωτερικής του όψης. Πέρα από την ασημένια λάρνακα με το ιερό λείψανο της Αγίας Θεοδώρας, αξιόλογο είναι το βυζαντινό τέμπλο του ναού και μία σειρά από σπουδαίες αγιογραφίες του 14ου, 15ου και 16ου αιώνα.

Εικόνα 50 Ο Μητροπολιτικός Ναός Κέρκυρας είναι αφιερωμένος στην Παναγία Σπηλαιώτισσα¹⁰

¹⁰Πηγή:https://www.google.gr/search?q=%CE%9C%CE%B7%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82+%CE%9D%CE%B1%CF%8C%CF%82+%CE%9A%CE%AD%CF%81%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B1%CF%82&newwindow=1&rlz=1C1KAFB_enGR611GR611&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjYnMWSocXMAhXkAcAKHc2MByYQ_AUICCgC&biw=1242&bih=606#imgrc=2rv-W8eeJUzHMM%3A

3.1.1.5 Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου των Γερόντων

Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου των Γερόντων, San Nicolo dei Vecchi, κτίστηκε στην συνοικία Καμπιέλο της παλιάς πόλης της Κέρκυρας στις αρχές του 16ου αιώνα. Υπήρξε ο καθεδρικός ναός των Μεγάλων Πρωτοπαπάδων μέχρι το έτος 1712, ενώ με την εγκατάσταση του Σερβικού Στρατού και της Σερβικής Βουλής στην Κέρκυρα στα τέλη του έτους 1916, παραχωρήθηκε στους Σέρβους.

Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου των Γερόντων ανήκει στον τύπο της μονόκλιτης βασιλικής, με ξύλινη κεραμοσκεπή και περιβάλλεται από περιμετρικό διάδρομο, εξωνάρθηκα, στις τρεις πλευρές της. Το κτιριακό σύνολο του ναού περιλαμβάνει και την κατοικία του ιερέα στο βόρειο τμήμα του.

Εντυπωσιακά στοιχεία στο εσωτερικό του ναού είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο του ιερού, από τα παλαιότερα που διατηρούνται στους ναούς της Κέρκυρας, καθώς και ο Άμβωνας, στο βόρειο τμήμα του. Αξιόλογες αγιογραφίες του ναού θεωρούνται της Αγίας Θεοδώρας, της Αγίας Μετάληψης και της Αγίας Κερκύρας που πιθανολογείται ότι είναι έργα του Εμμανουήλ Μπουνιαλή Τζάννε.

Εικόνα 51 Ο Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου των Γερόντων χτίστηκε στις αρχές του 16ου αιώνα στην συνοικία Καμπιέλο της παλιάς πόλης της Κέρκυρας¹¹

¹¹Πηγή: <http://www.imcorfu.gr/website/naoi/agios%20nikolaos.htm>

3.1.2 Λευκάδα

3.1.2.1 Ιερός Ναός Αγίου Μηνά

Ο Ιερός Ναός Αγίου Μηνά ξεχωρίζει για το εξαιρετικό μπαρόκ ξυλόγλυπτο τέμπλο του, διακοσμημένο με φύλλο χρυσού και ωραιότατες εικόνες μεταβυζαντινής τέχνης του Κωνσταντίνου Κονταρίνη. Οι περίφημες εικόνες της «ουρανίας» (οροφής), ζωγραφισμένες από τους σπουδαίους Επτανήσιους αγιογράφους Νικόλαο Δοξάρα και Νικόλαο Κουτούζη καταστράφηκαν από πυρκαγιά το 1977 και αντικαταστάθηκαν από αντίγραφά τους, έργα του σύγχρονου ντόπιου καλλιτέχνη Θεμιστοκλή Καρφάκη. Χαρακτηριστικό το σιδερένιο καμπαναριό του. Γιορτάζει την 11^η Νοεμβρίου. Από το Ναό του Αγίου Μηνά αρχίζει η Κεντρική Αγορά της πόλης, το «Παζάρι», ένας πεζόδρομος με κατάληξη την παραλία, στολισμένος από ναούς και σπίτια αντισεισμικής κατασκευής (πέτρινο ισόγειο και όροφοι από ξύλο και χρωματισμένη λαμαρίνα) - χαρακτηριστικά δείγματα της λευκαδίτικης αρχιτεκτονικής.

Εικόνα 52 Ο Ιερός Ναός Αγίου Μηνά διακρίνεται για το ξυλόγλυπτο τέμπλό του¹²

¹²<http://lefkadapress.gr/protoselida/klisti-i-ekklisia-tou-agiou-mina/>

3.1.2.2 Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας (Μητρόπολη)

Ο Μητροπολιτικός Ναός της πόλης, έδρα του Μητροπολίτη Λευκάδος και Ιθάκης, κατασκευάστηκε το 1689 και μετά από αλλεπάλληλες καταστροφές από σεισμούς πήρε την σημερινή του μορφή το 1886. Στο εσωτερικό εντυπωσιάζουν το νεοκλασικό τέμπλο, ο ξυλόγλυπτος δεσποτικός θρόνος, ο ψηλός άμβωνας, καθώς και οι τεράστιοι κίονες, που χωρίζουν το ναό σε τρία κλίτη. Οι εικόνες του τέμπλου και της ουρανιας, αναγεννησιακής τέχνης, είναι έργα των Λευκαδίων αγιογράφων Σπύρου Σταμπόγλη και Σπύρου Γαζή (τέλη 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.).¹³

Εικόνα 53 Ο Ιερός Ναός Ευαγγελίστριας (Μητρόπολη) χτίστηκε το 1689 και υπέστη αλλεπάλληλες καταστροφές¹⁴

¹³ Στο Ναό τελούνται οι επίσημες τελετές και δοξολογίες και εδώ ιερουργεί ο Μητροπολίτης στις μεγάλες γιορτές (Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Μ. Πέμπτη – Πάσχα). Ο Ναός πανηγυρίζει στις 25 Μαρτίου.

¹⁴ Πηγή: <http://www.kolivas.de/archives/63691>

3.1.2.3 Ιερός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου

Ο Ιερός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου χαρακτηρίζεται από το ψηλό μπαρόκ τέμπλο του, τους αναγεννησιακούς πίνακες στην ουρανία και στους τοίχους και στις μεταβυζαντινές εικόνες στο τέμπλο, όλα έργα Λευκαδίων αγιογράφων¹⁵. Επιβλητική η παράσταση της Δευτέρας Παρουσίας στην κορυφή του τέμπλου. Εντυπωσιακό το «δεπόζιτο», ένα ιδιαίτερο προσκυνητάρι για την εικόνα της Παναγίας των Εισοδίων, πλάι στο Ιερό Βήμα. Μοναδικό στην πόλη της Λευκάδας το παραδοσιακό Επτανησιακό καμπαναριό. Αναστηλώθηκε πρόσφατα, μετά τον σεισμό του 2003. Γιορτάζει την 21^η Νοέμβρη.

Εικόνα 54 Η όψη του Ιερού Ναού Εισοδίων Θεοτόκου βασίζεται σε έργα Λευκαδίων αγιογράφων¹⁶

¹⁵ (Ιωάννη Ρούσσου, Στυλ. Δεβάρη, Δημ. Καμπίσου – Μπέλου, Σπυρ. Σταμπόγλη, Σπυρ. και Ουρανίας Γαζή)

¹⁶ Πηγή: <http://www.mylefkada.gr/lefkadas-secrets>

3.1.2.4 Ιερός Ναός Αγίας Μαύρας

Ο μεγάλος Ναός της Αγίας που υπήρχε καταστράφηκε από τους Άγγλους (1810) και αργότερα ο νότιο-ανατολικός προμαχώνας του Φρουρίου διαμορφώθηκε σε εκκλησία, όπως σώζεται μέχρι σήμερα. Γιορτάζει στις 3 Μαΐου. Το Κάστρο είναι ένα καλά διατηρημένο οχυρό, με τάφρο, ημικυκλικούς προμαχώνες και κρυφές διόδους, στο οποίο έχουν κάνει προσθήκες όλοι σχεδόν οι κατακτητές. Εντυπωσιακός είναι ο προμαχώνας με τον φάρο και η ταράτσα πάνω από το ναό της Αγίας, όπου υπάρχει το καμπαναριό με θέα τη Λευκάδα.

Εικόνα 55 Ο Ιερός Ναός Αγίας Μαύρας καταστράφηκε από τους Άγγλους το 1810¹⁷

¹⁷Πηγή: <http://www.mylefkada.gr/politismos-ekdhloseis-section/politismos-ekdhloseis/agia-mavra-kastro-12900/>

3.1.2.5 Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων

Ο Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων με την διακόσμησή του να έχει διατηρηθεί πιστή στην παράδοση, είναι ένας τυπικός λευκαδίτικος ναός. Ο ρυθμός του είναι απλής βασιλικής, με ψηλό ξυλόγλυπτο τέμπλο, αξιόλογες μεταβυζαντινές εικόνες του Στυλιανού Δεβάρη και αναγεννησιακοί πίνακες του Σπυρ. Γαζή. Τις Κυριακές και τις γιορτές ψάλλει επτανησιακή χορωδία. Γιορτάζει την 1^η Ιουλίου και την 1^η Νοεμβρίου, στη μνήμη των Αγ. Αναργύρων Κοσμά και Δαμιανού. Τιμάται όμως εκεί και ο Άγιος Διονύσιος, αρχιεπίσκοπος Αιγίνης με λιτανεία της «λάρνακάς» του (ελαιογραφία - αντίγραφο του λειψάνου του) στις 17 Δεκεμβρίου.

Εικόνα 56 Ο Ιερός Ναός Αγίων Αναργύρων είναι αφιερωμένος στους Αγίους Αναργύρους Κοσμά και Δαμιανό¹⁸

¹⁸Πηγή: <https://www.pinterest.com/pin/340444053060781665/>

3.1.2.6 Ιερός Ναός Παντοκράτορος

Οικοδομήθηκε αρχικά το 1700, ως ευχαριστία των Ορθοδόξων Λευκαδιτών προς τον Παντοκράτορα για την απελευθέρωση από τους Τούρκους (6/8/1684). Μετά τον καταστρεπτικό σεισμό του 1869 ξαναχτίστηκε και διακοσμήθηκε με έργα των Σπύρου Βεντούρα και Διονυσίου Καλιβωκά, αλλά και με το πρώτο νεοκλασικό τέμπλο της Λευκάδας. Ανήκει ως κτητορικός ναός στις οικογένειες Σταύρου και Βαλαωρίτη, γι' αυτό ανοίγει μόνο στη γιορτή του (6/8, της Μεταμορφώσεως) και για τη Δοξολογία της 21ης Μαΐου, στην επέτειο της Ένωσης των Επτανήσων με τη Μητέρα Ελλάδα (1864). Στον κήπο, πίσω από το Ιερό Βήμα, βρίσκεται ο τάφος του Λευκαδίτη εθνικού ποιητή, Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, που τραγούδησε στα δημοφιλή ποιήματά του τους Αγώνες του Γένους για την Ελευθερία και συνέβαλε αποφασιστικά στους Αγώνες των Επτανησίων για την Ένωση. (Γκιόλες, 1992)

Εικόνα 57 Ο Ιερός Ναός Παντοκράτορος πρώτη φορά οικοδομήθηκε το 1700¹⁹

3.1.2.7 Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης

Το μοναστήρι της Παναγίας της Φανερωμένης, σημείο αναφοράς των απανταχού Λευκαδίων, βρίσκεται σε ένα ύψωμα πάνω από την πόλη της Λευκάδας, σε απόσταση

¹⁹Πηγή: <http://www.lefkadaslowguide.gr/pages/sightseeing/>

3 χλμ. απ' αυτήν. Η Παναγία είναι η πολιούχος και προστάτιδα του νησιού. Πανηγυρίζει με κάθε μεγαλοπρέπεια τη Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος, με πλήθη προσκυνητών να συρρέουν από όλες τις γύρω περιοχές. Καταπράσινος ο λόφος όπου βρίσκεται το μοναστήρι της Κυράς του νησιού, με εκπληκτική θέα προς την πόλη, τις παραλίες του Αη-Γιάννη, των Μύλων και της Γύρας, προς το Κάστρο και τις απέναντι ακτές. Η μακραίωνη ιστορία της Μονής ξεκινά στα χρόνια της αρχαιότητας. Τόπος λατρείας της Λευκαδίας Αρτέμιδος τότε, δέχθηκε το κήρυγμα των μαθητών του Αποστόλου Παύλου, Ηρωδίωνα και Σωσίωνα. Με θαυμαστό τρόπο συντρίφτηκε το ξόανο της θεάς και δημιουργήθηκε σταδιακά μικρός «ευκτήριος οίκος».

Εικόνα 58 Η Ιερά Μονή Παναγίας Φανερωμένης²⁰

Το μοναστήρι πήρε τη σημερινή του μορφή επί Ενετοκρατίας. Μετά από καταστροφική πυρκαγιά, ο ναός ξαναχτίστηκε το 1887 και υποδέχθηκε τη νέα εικόνα της Θεοτόκου, αντίγραφο της παλαιάς, που φιλοτεχνήθηκε στο Άγιον Όρος από τον ιερομόναχο Βενιαμίν Κοντράκη. Τότε φτιάχτηκε και το τέμπλο, έργο του Ευσταθίου Προσαλέντη, καθώς και οι εικόνες του, έργα των αδελφών Χριστόδουλου και Θωμά Ζωγράφου από τους Χιονάδες της Ηπείρου. Το μοναστήρι ανακαινίστηκε πρόσφατα. Κατασκευάστηκε νέα πτέρυγα κελιών, ηγουμενείο, συνοδικό, βιβλιοθήκη, βοηθητικοί χώροι, παρεκκλήσιο αφιερωμένο στον Όσιο Σιλουανό τον Αθωνίτη, αλλά και το σύγχρονο Εκκλησιαστικό Μουσείο, πλούσιο σε κειμήλια από την Ιερά Μονή και άλλους ναούς του νησιού.

²⁰Πηγή: <http://www.saint.gr/3457/saint.aspx>

3.2 Καθολικοί Ναοί στην Νησιωτική Ελλάδα

3.2.1 Κέρκυρα

3.2.1.1 Καθεδρικός Ναός Αγίου Χριστοφόρου και Ιακώβου

Η παλαιά καθολική μητρόπολη βρίσκονταν στο παλαιό φρούριο της Κέρκυρας και ήταν αφιερωμένη στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο και όπως πολλές άλλες εκκλησίες, (Αγία Ιουστίνη, Παναγία του Κάρμινε, Παναγία του Ροδαρίου κ.α.) κατεδαφίστηκαν στα τέλη της βενετοκρατίας και τα χρόνια που ακολούθησαν.

Τη νέα καθολική μητρόπολη που είναι αφιερωμένη στους Αγίους Ιάκωβο (απ' όπου και το όνομα του γειτονικού θεάτρου και μετέπειτα δημαρχιακού μεγάρου San Giacomo) και Χριστόφορο, καθαγίασε στις 31 Δεκεμβρίου 1553 ο Λατινεπίσκοπος Ιάκωβος Cocco, ενώ το 1658 ανακαινίστηκε εκ βάθρων από τον Λατινεπίσκοπο Κάρολο Labbia. Στις 23 Οκτωβρίου 1709 ανακαινίσθηκε εκ νέου από τον Λατινεπίσκοπο Αύγουστο Zacco και αποτελούσε το κέντρο των λατρευτικών , εκδηλώσεων των καθολικών του νησιού.

Εικόνα 59 Καθεδρικός Ναός Αγίου Χριστοφόρου και Ιακώβου ήταν αφιερωμένος στους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο²¹

²¹Πηγή: <http://www.catholic-church-corfu.org/duomo.html>

Στην εκκλησία σώζονται μερικά αξιόλογα έργα εκκλησιαστικής ζωγραφικής και επιτύμβια μνημεία. Η ανοικοδόμηση του ναού μετά τους βομβαρδισμούς του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ολοκληρώθηκε το 1970 από τον καθολικό αρχιεπίσκοπο Αντώνιο Βαρθαλίτη.

3.2.1.2 Ιερός ναός Καρδίας του Ιησού

Στην περιοχή Κωτσέλα λειτουργεί ο ιερός ναός της Ιεράς Καρδίας του Ιησού χτισμένος το 1924. Η σημερινή της μορφή οφείλεται στον τότε εφημέριο και σήμερα Επίσκοπο Σύρου Φραγκίσκο Παπαμανώλη ο οποίος το 1967 ανακαίνισε τον Ναό, και στον προηγούμενο εφημέριο π. Πέτρο Αρμακόλλα που φρόντισε για την ανοικοδόμηση του κωδωνοστασίου και τον εξωραϊσμό του εσωτερικού χώρου της εκκλησίας. Εξυπηρετείται από τους Καπουκίνους Πατέρες και ευπρεπίζεται από τις Φραγκισκανίδες Αδελφές της Μάλτας οι οποίες έφθασαν στην Κέρκυρα το 1907 και διατηρούν επί μακρά σειρά ετών γηροκομείο στην περιοχή. Ο ναός εορτάζει την ημέρα της Ιεράς Καρδίας του Ιησού αλλά και την 4η Οκτωβρίου, ημέρα μνήμης του Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης, προστάτη των δύο μοναχικών Ταγμάτων. Σημερινός εφημέριος της ενορίας αυτής είναι ο καπουκίνος Πατήρ Στέφανος Αρμακόλλας.

Εικόνα 60 Ο ιερός ναός της Ιεράς Καρδίας του Ιησού λειτουργεί στην περιοχή Κωτσέλα και χτίστηκε το 1924²²

²²Πηγή: <http://www.cathecclesia.gr/hellas/index.php/>

3.2.1.3 Ιερός Ναός Παναγίας της Καρμήλου (Τένεδος)

Μία από τις ιστορικότερες εκκλησίες του νησιού άρχισε να κτίζεται το 1663 με σκοπό να στεγάσει ιεροσπουδαστήριο των καθολικών. Την ονομασία Τένεδος, οφείλει σε φραγκισκανούς μοναχούς που μετά την κατάληψη της Τενέδου από τους Τούρκους, μετέφεραν μία εικόνα της Παναγίας στην Κέρκυρα. Η εκκλησία υπέστη προφανώς μεγάλες ζημιές κατά την τουρκική πολιορκία του 1716 και τα εγκαίνια του νέου ναού πραγματοποιήθηκαν το 1749 από τον Αρχιεπίσκοπο Αντώνιο Nani.

Στην κεντρική είσοδο υπάρχει μία αξιόλογη γλυπτή παράσταση με το βενετσιάνικο λεοντάρι και οικοδόμημα επιφανών βενετικών οικογενειών της νήσου. Στα χρόνια των Δημοκρατικών Γάλλων (1797 - 1799) εγκατέστησαν στην κατεστραμμένη σήμερα μονή τη πρώτη δημόσια βιβλιοθήκη του νησιού, οι δε μοναστηριακές βιβλιοθήκες των καθολικών εκκλησιών της Κέρκυρας, απετέλεσαν τη βάση της βιβλιοθήκης της Ιονίου Ακαδημίας και μετέπειτα δημοσίας βιβλιοθήκης του νησιού, η οποία καταστράφηκε ολοσχερώς από τους γερμανικούς βομβαρδισμούς.

Εικόνα 61 Ο Ιερός Ναός Παναγίας της Καρμήλου χτίστηκε με σκοπό να φιλοξενήσει το ιεροσπουδαστήριο των καθολικών²³

Το 1804 με πρώτο διευθυντή τον Ιωάννη Καποδίστρια λειτούργησε στον ναό με απόφαση του Ιονίου Κράτους δημόσιο σχολείο, τα εγκαίνια του οποίου, πραγματοποιήθηκαν την 3η Νοεμβρίου 1805. Στο ναό με τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ρυθμό, εκτός του κεντρικού βήματος με την εικόνα της Παναγίας του Καρμήλου,

²³Πηγή: <http://www.catholic-church-corfu.org/tenedos.html>

υπάρχουν ακόμα τα εικονοστάσια του Αγίου Νικολάου, του Αγίου Ανδρέα, της Υπεραγίας Θεοτόκου και των Αγίων Φραγκίσκου και Σπυρίδωνα. Ο ναός εορτάζει τη 16^η Ιουλίου.

3.2.1.4 Ιερός ναός του Αγίου Φραγκίσκου της Ασσίζης

Μία από τις ιστορικότερες και αρχαιότερες εκκλησίες του νησιού, αυτή του Αγίου Φραγκίσκου της Ασσίζης, εικάζεται πως το αρχαιότερο μέρος της αφιερωμένο στον Άγιο Άγγελο, είχε κτισθεί και παραχωρηθεί σε μία κοινότητα ελληνίδων μοναχών τα χρόνια των Δεσποτών της Ηπείρου, Αγγέλων Κομνηνών.

Εικόνα 62 Ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασσίζης αποτελεί μια από τις ιστορικότερες εκκλησίες του νησιού²⁴

Ο ακριβής χρόνος ίδρυσης του ναού παραμένει άγνωστος. Την 20^η Μαΐου 1367 παραχωρείται στο Τάγμα των Κοινοβιακών μοναχών του Αγίου Φραγκίσκου οι οποίοι θα το μετατρέψουν σε αξιόλογο για την εποχή θρησκευτικό κέντρο. Την 20η Μαΐου 1386 η κερκυραϊκή κοινότητα θα προσφέρει μέσα στο ναό στο βενετό ναύαρχο Giovanni Miani τα κλειδιά της πόλης, διομολογώντας του την αφοσίωση των κατοίκων του νησιού προς την Γαληνοτάτη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου.

²⁴Πηγή: http://npsailas.blogspot.gr/2013_10_01_archive.html

Ο ναός που ανήκει στο ρυθμό της μονόκλιτης βασιλικής και χαρακτηρίζεται από το ρωμανικό κωδωνοστάσιο ανακαινίσθηκε και καθαγιάστηκε την 17η Σεπτεμβρίου 1621 από τον Αρχιεπίσκοπο Benedetto Bragadino. Το κεντρικό βήμα είναι αφιερωμένο στον Άγιο Φραγκίσκο και τα υπόλοιπα στην Αγία Βαρβάρα, στον Άγιο Αντώνιο της Πάδοβας, στην Υπεραγία Θεοτόκο και στον Άγιο Ρόκκο η εικόνα του οποίου μεταφέρθηκε από την ομώνυμη εκκλησία στη περιοχή Σαρρόκο Κέρκυρας. Δίπλα από το ναό υπάρχει ένα ακόμα παρεκκλήσιο ανακαινισμένο από τα βρετανικά στρατεύματα το 1850, αφιερωμένο στην Αγία Άννα. Ο ναός τιμάται την 4η Οκτωβρίου ημέρα μνήμης του Αγίου Φραγκίσκου και πανηγυρίζει τη 13η Ιουνίου, εορτή του Αγίου Αντωνίου της Πάδοβα.

3.3 Ορθόδοξοι Ναοί στην Αττική

3.3.1 Ιερός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Έρυθραίας

Ο Καθεδρικός Ιερός Ναός, Ευαγγελισμός της Θεοτόκου Νέας Ερυθραίας, είναι διώροφος. Είναι αφιερωμένος στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου. Κάτω από αυτόν βρίσκεται ο προσκυνηματικός Ιερός Ναός του Αγίου Φανουρίου. Ο Ναός ξεκίνησε να χτίζεται το 1973 και τελείωσε το 1992, τα εγκαίνια του οποίου πραγματοποιήθηκαν το 1995. Υπήρξαν αντίξοες καταστάσεις στην ανέγερση, υπήρχαν όμως αξιόλογα Εκκλησιαστικά Συμβούλια με μπροστάρη τον εν ζωή συνταξιούχο σήμερα πρωτοπρεσβύτερο Κωνσταντίνο Φάμελο.

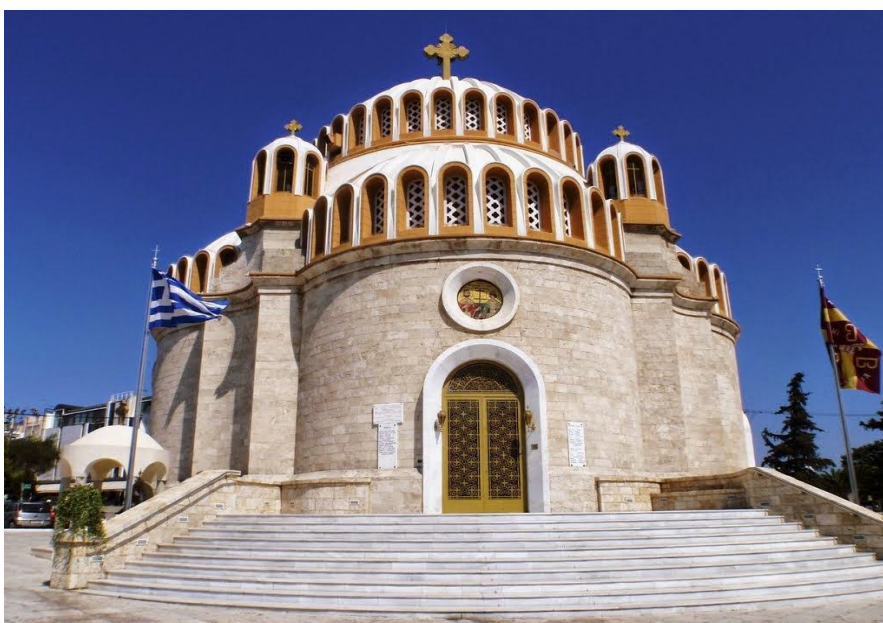
Εικόνα 63 Ο Ιερός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου ολοκληρώθηκε το 1992 και βρίσκεται στην Ερυθραία, στον Δήμο Κηφισιάς²⁵

²⁵Πηγή: <http://sbaa.gr/politistiki/greek/kifisia/ieros%20naos%20euaggelismou.html>

3.3.2 Ιερός Ναός Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης Γλυφάδας

Η ανέγερση αυτού του μεγάλου Ναού άρχισε τον Μάιο του 1935, πάνω σε δύο συνεχόμενα οικοπέδα, που δώρισε, για τον σκοπό αυτό ο αείμνηστος Κωνσταντίνος Βάος, ιατρός. Ο Ναός είναι σταυροειδής κυκλωτερής (Rotonda) με επιβλητικό κεντρικό τρούλλο και τέσσερις μικρούς πάνω στα κωδωνοστάσια. Σχεδιάστηκε από τον Αρχιτέκτονα μηχανικό Γεώργιο Δραγαζίκη.

Εικόνα 64 Ο Ιερός Ναός Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης άρχισε να χτίζεται το 1935 στη Γλυφάδα²⁶

Κτήτορες του Ι. Ναού είναι ο Αλκιβιάδης και η Ευαγγελία Τατάκη, με δωρεά σημαντική των οποίων άρχισε η ανέγερση του Ναού. Τα εγκαίνια του Ναού, μετά την αποπεράτωσή του, έγιναν στις 16 Σεπτεμβρίου του 1945, επί Αρχιεπισκόπου Αθηνών Χρυσάνθου, με τελετάρχη τον Βοηθό Επίσκοπο της Αρχιεπισκοπής Γερμανό (Χατζηανέστη) και Πρωτοσύγκελλο τον Χριστόφορο (Αλεξανδρόπουλο), και επιτρόπους τους: Αριστεΐδη Μάλλιαρη, Τηλέμαχο Καΐσαρη, Νικόλαο Κουμάνο, Ευάγγελο Αναστασίου.²⁷

²⁶ Πηγή: <http://1epal-glyfad.att.sch.gr/portalbp/index.php/ag-konstantinos>

²⁷ Η ενορία των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης άνηκε αρχικά στην Ι. Αρχιεπισκοπή Αθηνών. Από το έτος 1974, άνηκε στην Ι. Μητρόπολη Ν. Σμύρνης, η οποία περιλάμβανε και τον Δήμο Γλυφάδας, και από το 2002, όταν ιδρύθηκε η Ι. Μητρόπολη Γλυφάδας (ΦΕΚ 152, 28.6.2002), ο Ναός της ενορίας αυτής, δεν είναι μόνον ο Μητροπολιτικός Ναός του Δήμου Γλυφάδας, αλλά και ολόκληρης της Ι.

3.3.3 Ιερός Ναός Αγίου Παντελεήμονος Αθήνας

Ο Άγιος Παντελεήμονας είναι Ιερός Ναός των Αθηνών στην 6η δημοτική ενότητα της πόλης. Βρίσκεται στην ομώνυμη πλατεία επί της οδού Αχαρνών σε τοποθεσία μεταξύ της Πλατείας Βικτωρίας και του Σιδηροδρομικού Κέντρου Αττικής, στη διαδρομή από την Πόλη των Αθηνών στα Πατήσια. Γύρω από το Ναό έχει αναπτυχθεί η ομώνυμη συνοικία. Η συνοικία του Αγίου Παντελεήμονα βρίσκεται βόρεια της πλατείας Βικτωρίας, ανάμεσα στον Άγιο Νικόλαο και στην Κυψέλη. Η συνοικία πήρε το όνομά της και αναπτύχθηκε γύρω από τον ομώνυμο Ιερό Ναό στην οδό Αχαρνών, την κύρια οδό της περιοχής. Εξυπηρετείται από το Μετρό και από λεωφορεία.

Εικόνα 65 Ο Άγιος Παντελεήμονας είναι Ιερός Ναός των Αθηνών στην 6η δημοτική ενότητα της πόλης²⁸

Μητροπόλεως Γλυφάδας, η οποία περιλαμβάνει και τους Δήμους Ελληνικού, Βούλας, Βουλιαγμένης και Βάρης-Βαρκίζας.

²⁸Πηγή:https://www.google.gr/search?q=%CE%86%CE%B3%CE%B9%CE%BF%CF%82+%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B1%CF%82+%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9+%CE%99%CE%B5%CF%81%CF%8C%CF%82+%CE%9D%CE%B1%CF%8C%CF%82+%CF%84%CF%89%CE%BD+%CE%91%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CF%8E%CE%BD&newwindow=1&rlz=1C1KAFB_enGR611GR611&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjydeQqCXMAhXJJ8AKHZSgDQ4Q_AUICGc&biw=1242&bih=606#imgrc=D2GWQAic6XJ5zM%3A

3.4 Καθολικοί Ναοί στην Αττική

3.4.1 Καθεδρικός Ναός Αγίου Διονυσίου Αρεοπαγίτου των Καθολικών

Ο Καθολικός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη βρίσκεται στη συμβολή της λεωφόρου Πανεπιστημίου με την οδό Ομήρου στην Αθήνα, δίπλα ακριβώς στο περίτεχνο κτίριο του Οφθαλμιατρείου Αθηνών. Αποτελεί έδρα του Καθολικού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και είναι αφιερωμένος στον Άγιο Διονύσιο Αρεοπαγίτη, μαθητή του Αποστόλου Παύλου και πρώτο επίσκοπο των Αθηνών. (Κίζης, 2004)

Εικόνα 66 Ο Καθολικός Καθεδρικός Ναός του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη αποτελεί έδρα του Καθολικού Αρχιεπισκόπου Αθηνών και είναι αφιερωμένος στον Άγιο Διονύσιο Αρεοπαγίτη²⁹

Ο ναός έχει στο εσωτερικό του μήκος 38 μέτρα, ύψος 15 και πλάτος 24 μέτρα. Το εσωτερικό του ναού διακοσμείται με θαυμάσιες τοιχογραφίες. Από τις ωραιότερες είναι η τοιχογραφία του ημιθολίου της θριαμβευτικής αψίδας, που παριστάνει την «Αποθέωση του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτη» (1890) και είναι έργο του Ιταλού ζωγράφου από τη Ρώμη Γουλιέλμου Μπιλαντσιόνι (Bilancioni).

²⁹Πηγή: https://www.tripadvisor.com.gr/Attraction_Review-g189400-d566805-Reviews-Agios_Dionysios_Areopagitis_Catholic_Cathedral-Athens_Attica.html

Στους στύλους, που υποβαστάζουν την θριαμβευτική αψίδα, παριστάνονται σε φυσικό μέγεθος οι τέσσερις ευαγγελιστές. Στην πρόσοψη της θριαμβευτικής αψίδας εικονίζεται ο Χριστός Παντοκράτωρ με το Ευαγγέλιο στο χέρι. Στις πιο κάτω γωνίες, δεξιά ο Μωσής που κρατά σε περγαμινή το κείμενο του Νόμου, αριστερά ο Προφήτης Δαβίδ που παίζει άρπα. Πιο κάτω, ο Άγιος Γρηγόριος ο Μέγας και ο Άγιος Αυγουστίνος.

Το δάπεδο του ναού είναι στρωμένο με πεντελικό μάρμαρο. Το κεντρικό κλίτος στηρίζεται σε 12 κολόνες ύψους 5 μέτρων από πράσινο μάρμαρο της Τήνου. Η εξέδρα του χορού πάνω από την κεντρική είσοδο του ναού, όπου βρίσκεται και το εκκλησιαστικό όργανο, κατασκευάστηκε το 1888 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Πωλ Σαμπώ (Paul Chambaut). Δεξιά και αριστερά του Ιερού υπάρχουν δύο μαρμάρيني άμβωνες, δωρεά του αυτοκράτορα της Αυστρίας Φραγκίσκου Ιωσήφ, όταν επισκέφτηκε την Αθήνα το 1869.

Οι υαλογραφίες ("βιτρό"), οι οποίες κοσμούν τα οκτώ παράθυρα στις δυο πλευρές του κάτω τμήματος του ναού, φιλοτεχνήθηκαν από το διευθυντή του βασιλικού εργαστηρίου του Μονάχου Καρλ ντε Μπουσέ (Karl de Bouchet) και είναι δωρεά του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου. (Κίζης, 2004)

Τα τέσσερα παράθυρα του δεξιού κλίτους του ναού κοσμούν αντιστοίχως υαλογραφίες της Αγίας Αμαλίας, του Αγίου Ξύστου, του Αγίου Τελεσφόρου, μάρτυρα και Πάπα Ρώμης, καθώς του Αγίου Αθανασίου, ενώ οι υαλογραφίες των παραθύρων του αριστερού κλίτους απεικονίζουν τον Άγιο Όθωνα, τον Άγιο Ανθηρό, τον Αθηναίο μάρτυρα και Πάπα Ρώμης Άγιο Ανάκλητο καθώς και τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο, εκκλησιαστικό Πατέρα και Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

3.4.2 Ναός Αγίου Παύλου

Πρόκειται για την καθολική εκκλησία του Αγίου Παύλου, στην Ενορία του Πειραιά. Τα σχέδια του Ναού αυτού, των Δυτικών όπως τον έλεγαν οι Πειραιώτες, που βρίσκεται στην οδό Φίλωνος 23, εκπονούνται από τον Εδουάρδο Σάουμπερτ (Schaubert) το 1838, αλλά η επίβλεψη κατασκευής από τον Χριστιανό Χάνσεν.

Εικόνα 67 Ο Καθολικός Ναός του Αγίου Παύλου στον Πειραιά αποτελεί σχέδιο του σπουδαίου αρχιτέκτονα Εδουάρδου Σάουμπερτ³⁰

Η θεμελίωση ξεκινά στις 23 Οκτωβρίου 1838, ημερομηνία που εορτάζεται από την εκκλησία του Αγίου Παύλου ως ημερομηνία ιδρύσεως του ναού. Η ταχεία ανάπτυξη του Πειραιά από την επανασύσταση του το 1835, έχει κινήσει το ενδιαφέρον πολλών ξένων, που προσέρχονται στο μεγάλο λιμάνι για αναζήτηση ευκαιριών. Οι περισσότεροι των Δυτικών είναι στο δόγμα Καθολικοί. Για κάλυψη των θρησκευτικών τους αναγκών ένας Ιταλός μεγαλέμπορος ο Φρειδερίκος Μαρκέτη,

³⁰Πηγή: <http://www.cathecclesia.gr/hellas/>

μετασκευάζει χώρο στο προαύλιο του σπιτιού του και τελεί την λειτουργία. Για τις ανάγκες κατεβαίνει Καθολικός κληρικός από την Αθήνα.

3.4.3 Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής Μελισσίων

Τα Μελίσσια ήταν πριν από το 1900 ένας θαυμάσιος εξοχικός οικισμός του Αμαρουσίου. Ένας ιδιαίτερος χώρος για προσευχή, η Εκκλησία, κτίστηκε στον κεντρικό χωμάτινο δρόμο που ένωνε Μαρούσι, Μελίσσια, Πεντέλη, ένα εξωκλήσι προς τιμήν της Μαρίας της Θεοτόκου. Το εξωκλήσι το οποίο αποτέλεσε ιερό καταφύγιο και γαλήνιο λιμάνι για όλες τις ψυχές που θεωρούν την προσευχή, τον ζωντανό διάλογο που πραγματώνεται με τον Θεό, αναγκαία, λειτούργησε από το 1904 σαν παρεκκλήσι του Ιερού Ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Αμαρουσίου και ονομάστηκε «Ζωοδόχος Πηγή».

Εικόνα 68 Ο Ιερός Ναός Ζωοδόχου Πηγής στα Μελίσσια λειτούργησε πρώτη φορά το 1904³¹

Το γραφικό εκκλησάκι, σύμφωνα με μαρτυρίες, κτίστηκε σε ιδιόκτητο αγροτεμάχιο πριν από το 1896. Ήταν τότε πνιγμένο σε πλούσια αγράμπελη, που σκαρφάλωνε περίτεχνα στα πολύ παλαιού τύπου κεραμίδια και κάλυπτε σχεδόν όλο το Ιερό και

³¹Πηγή: <http://www.alimosonline.gr/>

περιβαλλόταν από θαλαριά και καταπράσινα πεύκα. Ανατολικά του εξωκλησιού με τις λιγιστές παλιές εικόνες και τα πολύ απλά καντηλάκια, υπήρχε μια ομβροδεξαμενή που συγκέντρωνε απ' τις συχνές τότε βροχές ικανή ποσότητα νερού.

Το νερό αυτό το χρησιμοποιούσαν οι κτηματίες του Αμαρουσίου για την άρδευση των κτημάτων και το πότισμα των ζωντανών τους. Στη θέση αυτής της παλιάς Κοινοτικής δεξαμενής ομβρίων υδάτων υπάρχει σήμερα Παιδική Χαρά. Συχνοί επισκέπτες των νερών που γέμιζαν τις γούρνες γύρω απ' την ομβροδεξαμενή.

3.5 Ορθόδοξοι Ναοί στη Βόρεια Ελλάδα

3.5.1 Ναός Αγίου Γεωργίου

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου μέχρι το 1991 ήταν ενοριακός ναός και έκτοτε αποτελεί το **μητροπολιτικό ναό της Ιεράς Μητροπόλεως Γουμένισσης, Αξιουπόλεως και Πολυκάστρου** με έδρα την πόλη της Γουμένισσας. Σύμφωνα με επιγραφή οικοδομείται το 1864.

Πρότυπο για την οικοδόμηση του ναού του Αγίου Γεωργίου Γουμένισσας υπήρξε ο ναός του Αγίου Μηνά στη Θεσσαλονίκη. Οι στενές σχέσεις της Γουμένισσας με τη Θεσσαλονίκη, αλλά και η επιρροή που είχε ο Πατριαρχικός ναός του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι στο σχεδιασμό του ναού του Αγίου Μηνά, ενός από τους σημαντικότερους ναούς για τους Έλληνες της Θεσσαλονίκης αυτή την περίοδο, σίγουρα έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην επιλογή του ως πρότυπου.

Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου ανήκει στον τύπο της **τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικής με στοές και υπερώα** στις τρεις πλευρές (βόρεια, δυτική και νότια). Η κάτοψη της εκκλησίας χαρακτηρίζεται από την συμμετρία, κανονικότητα, αλλά και λειτουργικότητα. Ο ναός στεγάζεται με ενιαία δικλινή στέγη με τη χαρακτηριστική απότμηση (θλάση) στην ανατολική πλευρά. Ο ναός είναι μεγάλων διαστάσεων, 33,80μ X 22,70μ χωρίς να προσμετρούνται οι κόγχες του ιερού. Ο κατά μήκος άξονας τονίζεται με τη ρυθμική τάξη των κιονοστοιχιών, οι οποίες χωρίζουν τον κυρίως ναό σε τρία κλίτη. Κάθε κιονοστοιχία έχει επτά κίονες, ο τελευταίος από τους οποίους βρίσκεται πίσω από το τέμπλο και μένει αδιαμόρφωτος. Στο ανατολικό

τμήμα διαμορφώνονται δυο πλευρικοί χώροι με μορφή παρεκκλησίων, που χρησιμεύουν ως είσοδοι και κλιμακοστάσια για τα υπερώα.

Οι τρεις αψίδες του ιερού εσωτερικά είναι ημικυκλικής μορφής, ενώ εξωτερικά προβάλλουν συνεχείς χωρίς την μεσολάβηση τοίχων. Κατά συνέπεια, οι αψίδες της πρόθεσης και του διακονικού έχουν περιφέρεια μικρότερη του ημικυκλίου. Παράλληλα, οι χώροι αυτοί επιτρέπουν και την επικοινωνία του Ιερού Βήματος με τον εξωτερικό χώρο. Αρχικά αυτές ήταν οι μόνες είσοδοι για τα υπερώα, καθώς τα ήθη της εποχής απαιτούσαν να υπάρχει ανεξάρτητη είσοδος για τις γυναίκες. Η κεντρική αψίδα του ιερού εξωτερικά είναι επτάπλευρη.

Το τέμπλο χαρακτηρίζεται από μεγάλο ύψος, που φτάνει μέχρι την οροφή και κυριαρχεί στο χώρο. Ο εσωτερικός χώρος εμπλουτίζεται με τα ξυλόγλυπτα κιβώριο Αγίας Τράπεζας, τέμπλα, Δεσποτικός Θρόνος, άμβωνας και προσκυνητάρια που τον διακοσμούν.

Τα στασίδια αρχικά ήταν τοποθετημένα περιμετρικά στους τοίχους και σε τέσσερις κατά μήκος σειρές, με ενωμένη την πλάτη τους εκατέρωθεν της ζώνης που καταλαμβάνουν οι κίονες, δημιουργώντας ένα ευρύχωρο και άνετο κεντρικό κλίτος.

Όλα τα στασίδια είχαν την ίδια απλή μορφή. Στα υπερώα δεν υπήρχαν στασίδια. Ξεχώριζε μόνο ο ξυλόγλυπτος Δεσποτικός Θρόνος στο δεύτερο κίονα της νότιας κιονοστοιχίας από ανατολικά. Σήμερα οι τέσσερις κεντρικές σειρές έχουν αφαιρεθεί και έχει αλλάξει η εντύπωση που προκαλεί ο εσωτερικός χώρος.

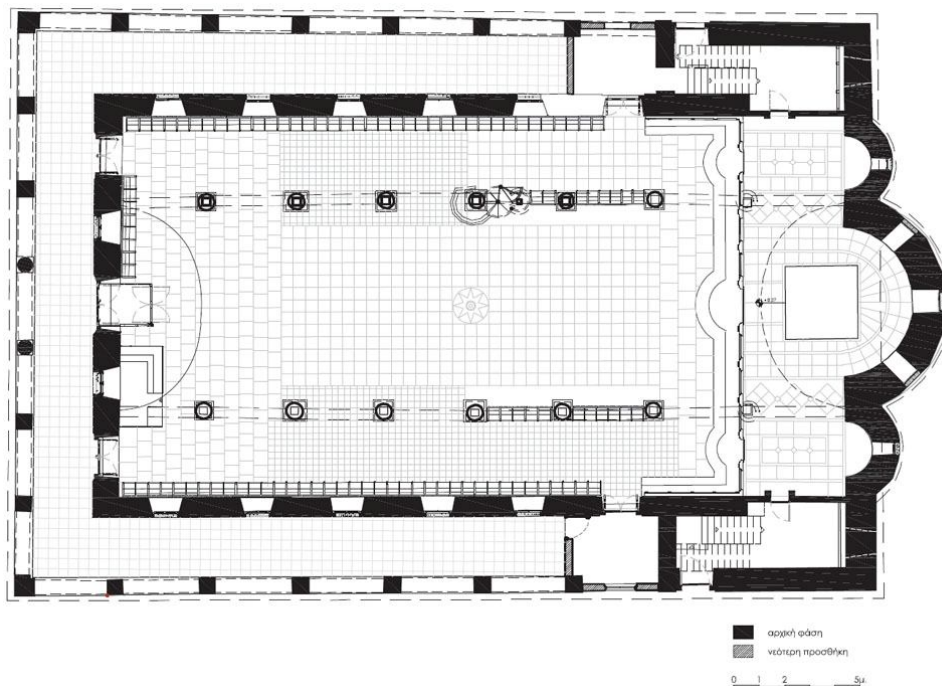
Η εικονογράφηση του ναού περιορίζεται μέσα σε γύψινα πλαίσια.

Στους τοίχους του πυρήνα τοποθετούνται στρογγυλά στηθάρια εναλλάξ με τα παράθυρα, ενώ στο στηθαίο των υπερώων έχουν ορθογώνιο σχήμα με στρογγυλεμένες γωνίες. Λόγω των τουρκικών απαγορεύσεων, οι ναοί αυτής της περιόδου δεν είχαν κωδωνοστάσια κατά την ανέγερση τους. Στο ναό του Αγίου Γεωργίου, το κωδωνοστάσιο κατασκευάστηκε στα 1930 και ενσωματώθηκε στη νοτιοδυτική γωνία του ναού. Είναι μορφής πύργου, τετραγωνικής κάτοψης με δυο ορόφους πάνω από το επίπεδο των υπερώων. Σε κάθε όψη σχηματίζεται αέτωμα, κάτω από το οποίο τοποθετούνται δύο τοξωτά ανοίγματα και στον άξονα τους υπάρχει στρογγυλός φεγγίτης.

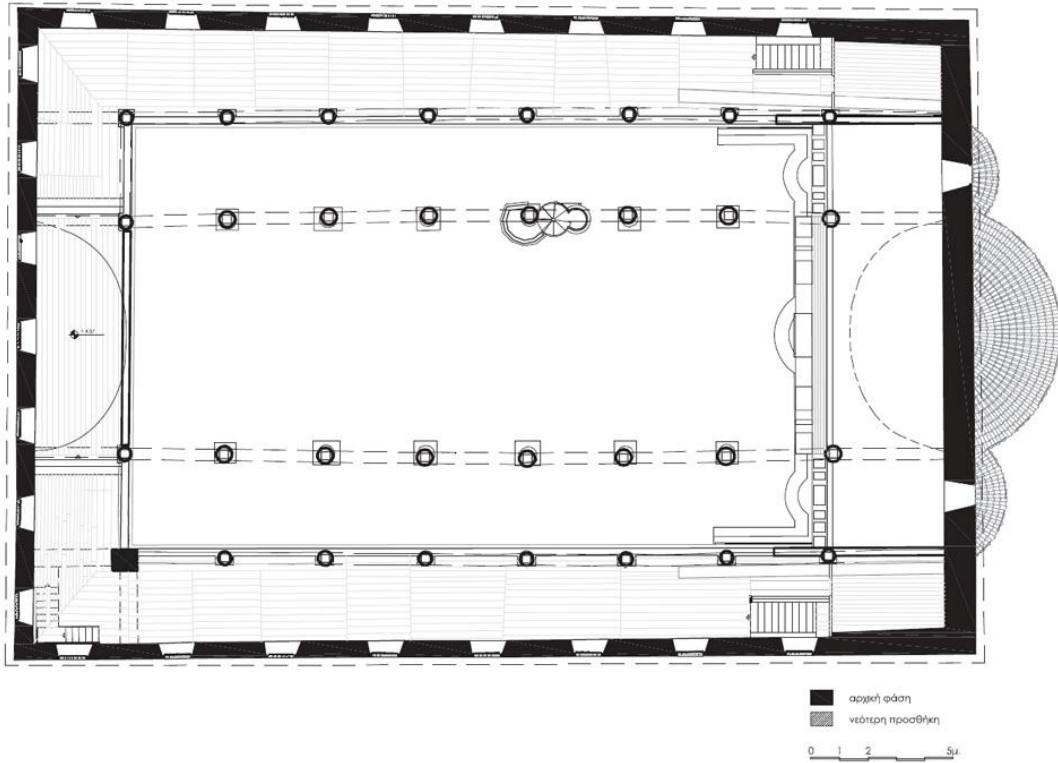
Οι τοίχοι έχουν μεγάλο πάχος που κυμαίνεται από 0,70μ έως 1,40μ στην κεντρική αψίδα του ιερού. Είναι μικτής κατασκευής με αργούς λίθους ή ημιλαξευτούς λίθους και πλίνθους ή κεραμικά σε τυχαίες θέσεις. Η ζώνη των λίθων εναλλάσσεται με ζώνες από δύο ή τρεις σειρές πλίνθων, οι οποίες προσδίδουν στις τοιχοποιίες

μεγαλύτερη σταθερότητα. Ως ενίσχυση της λιθοδομής κατασκευάζονται ανακουφιστικά τόξα από πλίνθους πάνω από κάθε τοξωτό άνοιγμα. Η λάξευση των λίθων αφορά κυρίως την διαμόρφωση τους για οικοδόμηση κατά το ισόδομο σύστημα, ενώ η εσωτερική παρειά μένει αλάξευτη. Η χρήση τους είναι περιορισμένη σε σημεία του ναού που απαιτούν ιδιαίτερη επιμέλεια, όπως οι πεσσοί των στοών, όπου γίνεται χρήση και διάτονων λίθων, οι παραστάδες στα υπερώα, οι κοσμήτες καθώς και η δυτική όψη στον κυρίως ναό. Τα τόξα είναι κατασκευασμένα εξ' ολοκλήρου από πλίνθους. Μεταλλικοί ελκυστήρες, πάνω από τους άβακες των πεσσών και των κίωνων, περιτρέχουν το ναό, ενώ υπάρχουν και κάθετοι, οι οποίοι ακυρώνονται στους τοίχους και παραλαμβάνουν τις οριζόντιες ωθήσεις.

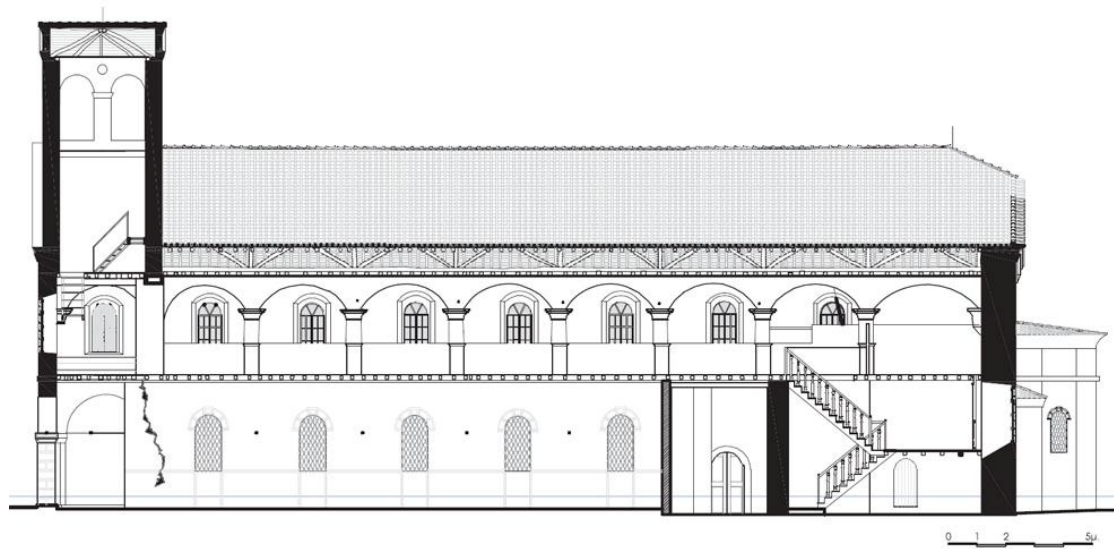
Ο ναός βρίσκεται σε χρήση και ως κηρυγμένο μνημείο από το 1991 εποπτεύεται από το ΥΠ.ΠΟ./ 9η ΕΒΑ.

Εικόνα 69 Κάτοψη του ναού

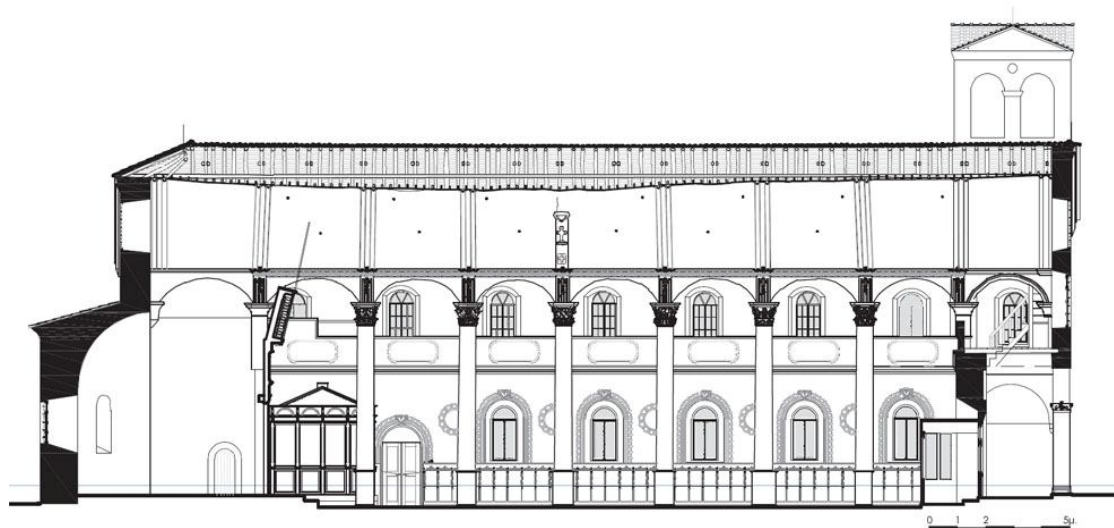

Εικόνα 70 Κάτοψη του γυναικωνίτη του ναού

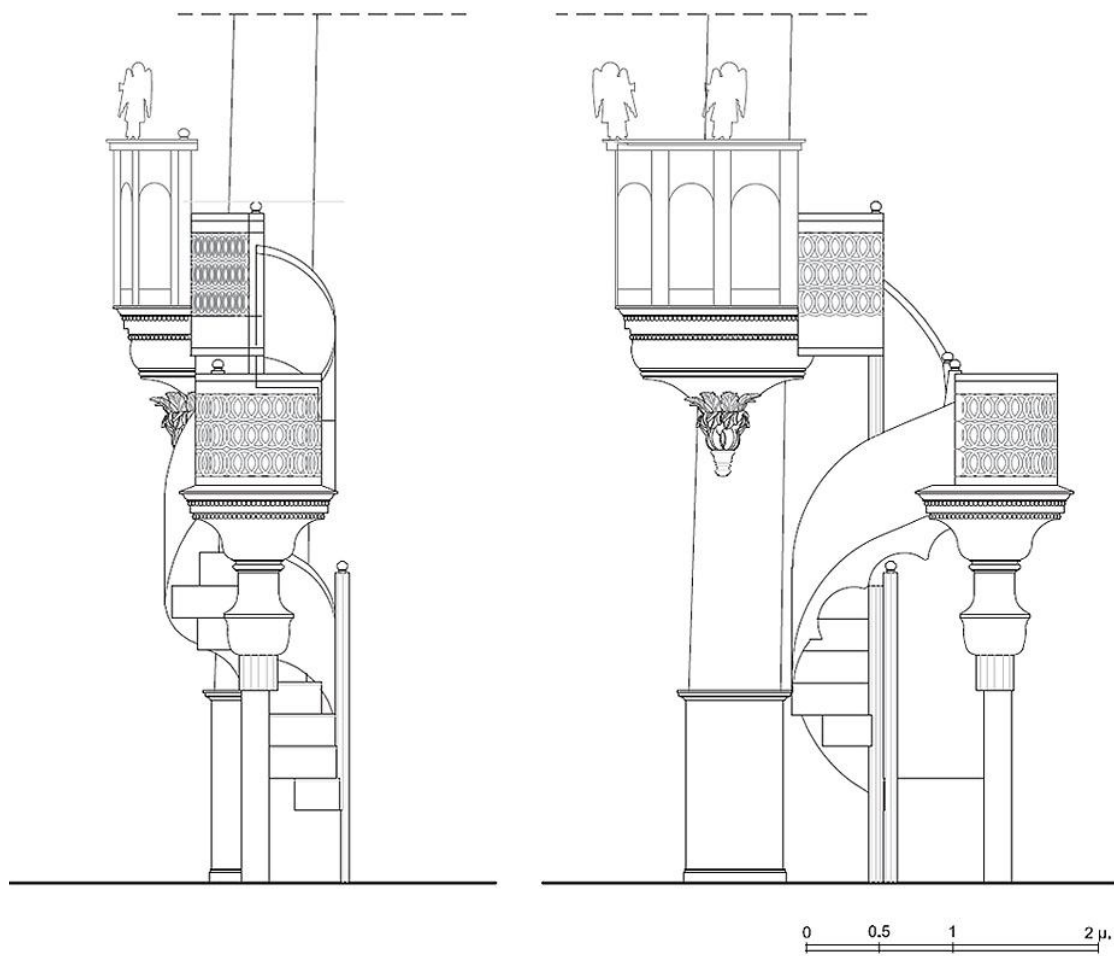

Εικόνα 71 Η Νότια όψη του ναού

Εικόνα 72

Εικόνα 73 Λεπτομέρεια της κλίμακας του ναού

3.5.2 Άγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης

Ο ναός του Αγίου Δημητρίου είναι ναός στη Θεσσαλονίκη αφιερωμένος στον Άγιο Δημήτριο, τον πολιούχο της πόλης. Βρίσκεται στην ομώνυμη οδό και είναι πεντάκλιτη βασιλική του «ελληνιστικού τύπου», αλλά με πολλά ιδιαίτερα και σπάνια χαρακτηριστικά σε σχέση με άλλους ναούς της ίδιας περιόδου στην Ελλάδα, με εγκάρσιο κλίτος και με πλούσιο ζωγραφικό και μαρμάρινο διάκοσμο με περίτεχνα κιονόκρανα. Στο υπόγειο του ναού βρίσκεται ο χώρος μαρτυρίου του Αγίου. Από τα ψηφιδωτά του, ξεχωρίζει αυτό που απεικονίζει τον ίδιο τον άγιο με δύο μικρά παιδιά και ένα άλλο, που απεικονίζει τον άγιο ανάμεσα στον επίσκοπο και στον έπαρχο, οι οποίοι ανακαίνισαν το ναό τον 7ο αι.

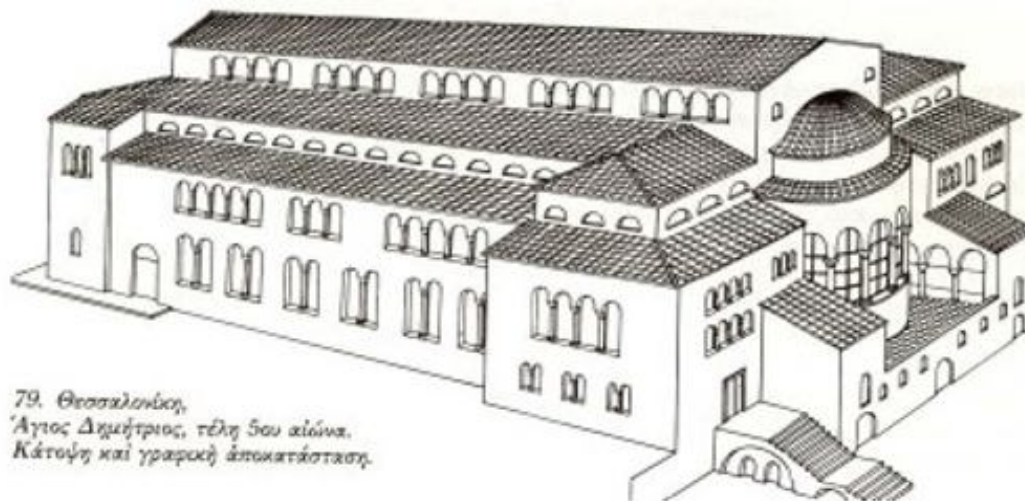
Εικόνα 740 Ναός του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη³²

Ο ναός είναι ένα ξυλόστεγο κτίσμα, χωρίς θόλο, με διαστάσεις κάτοψης 43,58 μ. μήκος και 33 μ. πλάτος.

Δε γνωρίζουμε αν είχε αίθριο. Η είσοδος στο νάρθηκα γίνεται από δύο θύρες στο δυτικό τοίχο του ναού, που αντιστοιχούν στα εσωτερικά πλάγια (βόρειο και νότιο κλίτος), ενώ θύρες εισόδου υπάρχουν και στο βόρειο και νότιο τοίχο της βασιλικής. Από το στενό νάρθηκα που είναι μικρότερος από το ναό (το νότιο κλίτος χρησιμεύει σαν κλιμακοστάσιο), περνώντας από το τρίβηλο μπαίνουμε στον κυρίως ναό. Το τρίβηλο είναι ένα άνοιγμα στο κέντρο του νάρθηκα και σχηματίζεται από δύο κίονες από πράσινο θεσσαλικό μάρμαρο.

³²Πηγή: http://www.it.uom.gr/project/monuments/a_dimitr.htm

Εσωτερικά χωρίζεται με τέσσερις σειρές μαρμάρινων κιονοστοιχιών σε πέντε κλίτη, ενώ ένα έκτο κλίτος διαμορφώνεται κάθετα στα προηγούμενα, όπου βρίσκονται η Αγία Τράπεζα και το Ιερό.

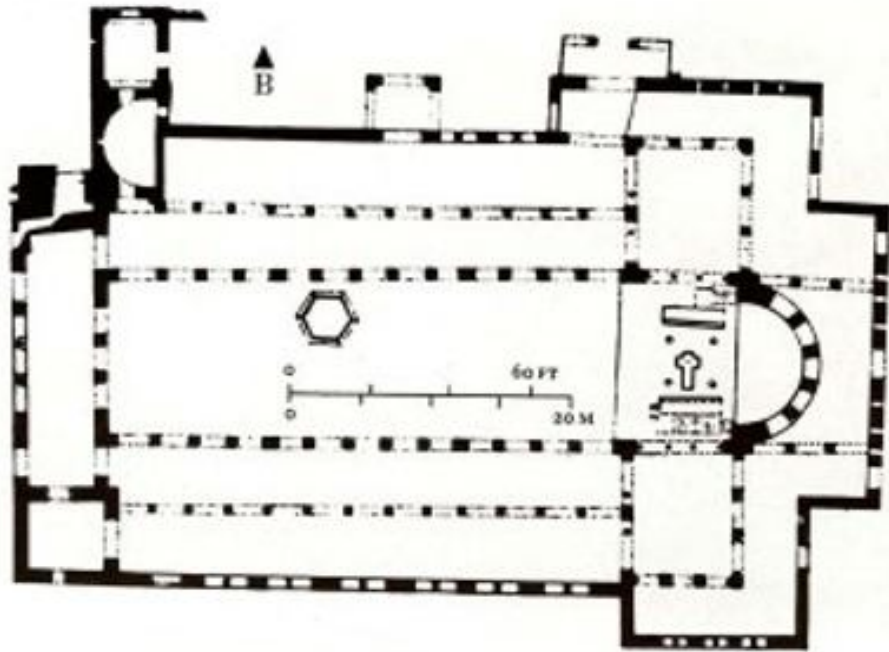

Εικόνα 75 Σχέδιο του ναού

Το μεσαίο κλίτος, πιο πλατύ από τα άλλα τέσσερα, υπερυψώνεται και κυριαρχεί σαν όγκος, ενώ τα πλάγια στεγάζονται κλιμακωτά με στέγες δίνοντας τη δυνατότητα να δημιουργηθούν πολύκλιτα παράθυρα στους πλάγιους τοίχους (μονόβολα, δίβολα και πολύβολα). Στο μεγαλύτερο μέρος του ναού, ιδιαίτερα στα κατώτατα τμήματα, διατηρείται η παλιά τοιχοποιία διαμορφωμένη από ανισόδομη αργολιθοδομή και πλινθοδομές που ακολουθούν τα τόξα των ανοιγμάτων, παραθύρων ή θυρών.

Εικόνα 76 Η βόρεια κιονοστοιχία πριν την πυρκαγιά του 1917

Εικόνα 77 Η κάτοψη του ναού

Μετά το 313 μ.Χ. ιδρύεται το πρώτο προσευχητάριο στον τόπο μαρτυρίου του Αγίου, τον 5ο αι. μία τρίκλιτη βασιλική που καίγεται τον 7ο αιώνα και στη θέση της χτίζεται πεντάκλιτη βασιλική. Αυτή καίγεται σχεδόν ολοκληρωτικά το 1917 και αναστηλώνεται μέχρι το 1948.³³

3.5.3 Άγιος Νικόλαος Κοζάνης

Ως έτος ανεγέρσεως του ναού, όπως αναφέρεται στην κτητορική επιγραφή της κύριας εισόδου του ναού αλλά και της πλαϊνής, είναι το 1664. Με ενέργειες και πρωτοβουλία του προεστού της εποχής, Χαρισίου Τράντα, ο οποίος είχε κληρονομήσει μεγάλη περιουσία από τη Ρωσία, ξεκίνησαν οι εργασίες ανεγέρσεως του ναού. Ο ίδιος ο δωρητής επέλεξε τον τόπο στον οποίο θα κτιζόταν ο ναός και εκτός από τα χρήματα κατόρθωσε να αποσπάσει από το Σουλτάνο αυτοκρατορικό διάταγμα για τη πόλη της Κοζάνης καθώς και τη σχετική άδεια για την ανέγερση του νέου Ναού. Στα μέσα του 18ου αιώνα η οικονομική και οικοδομική ανάπτυξη της Κοζάνης, έφερε και την πληθυσμιακή αύξηση του χριστιανικού στοιχείου με αποτέλεσμα να ο ναός να μην επαρκεί για την εξυπηρέτηση των θρησκευτικών

³³Πηγή: <https://www.google.gr/search?newwindow=1&rl>

αναγκών των Χριστιανών. Όμως ο Σουλτάνος δεν έδωσε άδεια ανέγερσης νέου και μεγαλύτερου ναού. Οι Χριστιανοί δεν έμειναν σε αυτό το κομμάτι και με ταχύτητα προέβησαν στη γενικότερη εκβάθρων ανακαίνιση και επέκταση του ναού στη μορφή που είναι μέχρι σήμερα.

Εικόνα 78 Ο Άγιος Νικόλαος Κοζάνης αποτελεί ιστορικό ναό, καθώς το 1912 έγινε η πανηγυρική δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους³⁴

Στον Μητροπολιτικό Ναό του Αγίου Νικολάου έλαβαν χώρα μεγάλα και ιστορικά γεγονότα τα οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη νεότερη ιστορία της πόλης. Στις 12 Οκτωβρίου 1912 έγινε η πανηγυρική δοξολογία για την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους παρουσία του Αρχιστρατήγου του Ελληνικού Στρατού, Διαδόχου Κωνσταντίνου, ενώ πολλοί πατριώτες εκφώνησαν πύρινους λόγους υπέρ της ελευθερίας του σκλαβωμένου Γένους. Το ναό του Αγίου Νικολάου λάμπρυναν με την παρουσία τους αναστήματα όπως: ο Μελέτιος Κατακάλου, ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο Μητροπολίτης Φώτιος Μανιάτης (μετέπειτα Οικουμενικός Πατριάρχης). Το 1926 με Προεδρικό Διάταγμα ο Ναός ανακηρύχθηκε διατηρητέο ιστορικό και αρχαιολογικό μνημείο και στις 9 Απριλίου 1953 με Βασιλικό Διάταγμα του Βασιλέως των Ελλήνων Παύλου, ο Άγιος Νικόλαος καθιερώθηκε ως πολιούχος και προστάτης της πόλεως της Κοζάνης.

Ο Ναός του Αγίου Νικολάου δεν είναι μονάχα το πρώτο κέντρο λατρείας της Κοζάνης, είναι και μνημείο με ιστορική και εθνική αξία μεγάλη. Για αιώνες ο ναός

³⁴Πηγή: <https://www.google.gr/search>

αυτός υπήρξε ο πυρήνας του εθνικού βίου των Κοζανιτών και δέθηκε με όλα τα γεγονότα που συνθέτουν τη νεότερη ιστορία της πόλης τους. Αναδείχθηκε σ' εργαστήρι εθνικό, μέσα στο οποίο πόθοι και όνειρα και ελπίδες συντηρούνταν και καλλιεργούνταν και γίνονταν δυνάμεις ακαταμάχητες στην υπηρεσία του μεγάλου σκοπού για την απαλλαγή του τόπου από την ασεβή των αλλοθρήσκων καταφρόνηση. Ο Ναός ανήκει στην κατηγορία εκείνων των κτισμάτων που είτε ως ιστορικά μνημεία είτε ως αρχιτεκτονήματα αποτελούν για τους συγχρόνους ζωντανές υπομνήσεις των ιδανικών και των αγώνων των περασμένων γενεών, ανήκει στην κατηγορία εκείνων των στοιχείων της ορθόδοξης και της εθνικής μας κληρονομιάς που «μαρτυρούν και βεβαιώνουν την συνέχεια και την ιστορία της φυλής μας».

3.5.4 Ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κομοτηνής

Ο Ναός Κοιμήσεως της Παναγίας είναι μια ορθόδοξη εκκλησία μέσα στα ερείπια του Φρούριου Κομοτηνής η οποία χρονολογείται από το 1800. Πιθανολογείται ότι ο ναός χτίστηκε πάνω σε παλαιότερη μεταβυζαντινής εκκλησίας του 1548. Είναι τετράκλιτος με νάρθηκα, ξυλόστεγος και το δάπεδό του βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτό του γύρο χώρου. Χτίστηκε την εποχή της τουρκοκρατίας (1800) πάνω στα θεμέλια βυζαντινού ναού, για το οποίο έχουμε αναφορά στα 1548 από τον περιηγητή Pierre Belon. Ο ναός στην σημερινή του μορφή είναι αναστηλωμένος και έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο.

Εικόνα 79 Ο Ναός Κοιμήσεως της Παναγίας είναι μια ορθόδοξη εκκλησία μέσα στα ερείπια του Φρούριου Κομοτηνής η οποία χρονολογείται από το 1800³⁵

Σημαντική από καλλιτεχνική άποψη είναι η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας, που μπορεί να χρονολογηθεί μεταξύ 15ου και 16ου αιώνα. Το περίτεχνο τέμπλο με το δαντελωτό διάκοσμο ακολουθεί την ηπειρωτική σχολή. Ακόμη αξιόλογα έργα των αρχών του 19ου αιώνα αποτελούν ο δεσποτικός θρόνος και ο άμβωνας.

---

³⁵Πηγή: www.google.gr/search?

3.6 Καθολικοί Ναοί στη Βόρεια Ελλάδα

3.6.1 Ιερός Ναός Αμώμου Συλλήψεως της Θεοτόκου

Ο Ναός δημιουργήθηκε το 1899 και ήταν σχέδιο του γνωστού για τα αρχιτεκτονικά διαμάντια του Βιταλιάνο Ποζέλι (Vitaliano Poselli), ο οποίος είχε προσκληθεί στην Θεσσαλονίκη στα πλαίσια εκσυγχρονισμού της πόλης από την Οθωμανική Διοίκηση. Στην ίδια θέση μάλιστα υπήρχε προγενέστερος ναός με ημερομηνία κατασκευής το 1743. Πρόκειται για μια εξαιρετική τρίκλιτη Βασιλική με ημικυλινδρικό θόλο που βαίνει σε πλευρικά τόξα. Ο ναός υιοθετεί αναγεννησιακά πρότυπα και ακολουθεί μια αρχιτεκτονική γραμμή που συναντάται σε χώρες του εξωτερικού και στη συγκεκριμένη περίπτωση στη Γαλλία.

Εικόνα 80 Ο Ναός της Αμιάντου Συλλήψεως δημιουργήθηκε το 1899 και στο εσωτερικό του εντοπίζονται κιοστοιχίες κορινθιακού ρυθμού³⁶

Η εσωτερική διακόσμηση του ναού επιφυλάσσει μια μικρή έκπληξη για τους περισσότερους επισκέπτες, καθώς διαφέρει κατά πολύ από την πλειοψηφία των θρησκευτικών χώρων της πόλης. Κιονοστοιχίες κορινθιακού ρυθμού και άλλες

³⁶Πηγή: <https://www.google.gr/search?>

καλλιτεχνικές λεπτομέρειες καλωσορίζουν όσους εισέλθουν. Στο κέντρο του Ιερού βρίσκεται η μορφή της Θεοτόκου, ενώ την προσοχή μαγνητίζει και το άγαλμα του Αποστόλου Παύλου.

Ο Ναός της Αμιάντου Συλλήψεως ανήκει στο Αποστολικό Βικαριάτο Θεσσαλονίκης (Apostolicus Vicariatus Thessalinicensis) μία ονομασία που μας παραπέμπει στον 8ο αιώνα μΧ. Η σημερινή του μορφή μας παραπέμπει στο σύγχρονο έτος ίδρυσης του, που είναι το 1926. Η ενορία παραμένει λειτουργική έως και σήμερα από την σχετικά μικρή σε αριθμό καθολική κοινότητα της πόλης.

3.6.2 Άγιος Ιωσήφ Αλεξανδρούπολης

Ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ είναι η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης. Χτίστηκε το 1901 από την καθολική κοινότητα της πόλης. Ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ είναι η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης. Χτίστηκε το 1901 από την καθολική κοινότητα της πόλης. Ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ είναι η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης. Χτίστηκε το 1901 από την καθολική κοινότητα της πόλης.

Η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης, ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ, βρίσκεται στην συμβολή των οδών Ελευθερίου Βενιζέλου και Κομνηνών της πόλης και είναι ρυθμού βασιλικής. Στο τέλος του 19ου αιώνα, στην καινούρια πόλη που άρχισε να αναπτύσσεται εκεί που τελείωνε ο σιδηρόδρομος, συγκεντρώθηκαν διάφοροι λαοί και πολιτισμοί: Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι και Ευρωπαίοι. Κάθε μια από τις κοινότητες αυτές έφτιαξε στην περιοχή και την δική της εκκλησία για να εξυπηρετεί τις ανάγκες της. Η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης, δημιουργήθηκε από την καθολική κοινότητα της πόλης, που αποτελούνταν κυρίως από υπαλλήλους των προξενείων που ιδρύθηκαν στο καινούριο λιμάνι, αλλά και εμπόρους και επιχειρηματίες της Δύσης που ήρθαν ως εδώ για δουλειές με την ανατολή.

Η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης κτίστηκε το 1901. Είναι ενοριακός ναός, από λαξευμένη πέτρα, τρίκλιτος με δύο σειρές κίωνων από πράσινο μάρμαρο και πλούσιο διάκοσμο. Είναι ο μοναδικός καθολικός ναός στην Δυτική Θράκη. Έχει εξαιρετική ακουστική και μετά την ανακαίνισή του το 2006, φιλοξενεί συχνά πολιτιστικές εκδηλώσεις θρησκευτικού χαρακτήρα.

Εικόνα 81 Ο Ναός του Αγίου Ιωσήφ είναι η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης και κατασκευάστηκε το 1901 από την καθολική κοινότητα της πόλης³⁷

Κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής των αρχών του 20ού αιώνα η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης καταστράφηκε και συλήθηκε, επανήλθε όμως σε λειτουργία μέχρι μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όταν παραχωρήθηκε στο Αποστολικό Βικαριάτο της Θεσσαλονίκης, λόγω έλλειψης ιερέων. Από το 1981 η Καθολική εκκλησία της Αλεξανδρούπολης υπάγεται στους Λαζαριστές της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι τελούν τη Θεία Λειτουργία εδώ ορισμένες φορές τον χρόνο.

---

³⁷ Πηγή: <https://greece.terraviva.com/evros/el/page/katholiki-ekklisia-alexandroupolis>

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η εργασία που εκπονήθηκε εστίασε στη σύγκριση ανάμεσα στα θρησκευτικά ορθόδοξα και τα αντίστοιχα καθολικά. Στην Ελλάδα υπάρχουν περίπου 50.000 καθολικοί που αντιστοιχεί στο 0,5 του πληθυσμού, γεγονός που συνιστά θρησκευτική και όχι εθνική μειονότητα. Αναμφίβολα, η συμβολή των Ελλήνων καθολικών στη νεοελληνική λογοτεχνία κατά τους τελευταίους αιώνες είναι ιδιαίτερα σημαντική. Παράλληλα, σημειώνεται διαρκής παρουσία των αλλοδαπών καθολικών που είναι μόνιμοι κάτοικοι της Ελλάδος και ο αριθμός τους ίσως ξεπερνά τον αριθμό των Ελλήνων καθολικών. Πρόκειται κυρίως για γυναίκες, συζύγους Ελλήνων που σπούδασαν ή εργάστηκαν στο εξωτερικό, για συζύγους ελλήνων ναυτικών κλπ. Επίσης ο τουρισμός, καθώς και η ελεύθερη διακίνηση των πολιτών της Ενωμένης Ευρώπης είναι αιτία αύξησης της παρουσίας αλλοδαπών καθολικών λόγω των μικτών γάμων.

Οι περισσότεροι καθολικοί βρίσκονται στην πρωτεύουσα, παρόλο που σημαντική θεωρείται και η παρουσία της καθολικής Εκκλησίας στις Κυκλάδες, κυρίως στα νησιά Σύρο (8.000) και Τήνο (3.000). Καθολικοί επίσης υπάρχουν στην Κέρκυρα (2.500) στη Θεσσαλονίκη (2.000), στην Πάτρα, στην Καβάλα, στο Βόλο και σε άλλες πόλεις της ηπειρωτικής Ελλάδος, καθώς και σε αρκετά νησιά (Νάξος, Θήρα, Κρήτη, Ρόδος, Κως, Σάμος, Χίος, Κεφαλληνία, Ζάκυνθος κλπ.). Η πλειονότητα των ελλήνων καθολικών ακολουθεί το ρωμαϊκό τυπικό στη θεία λατρεία. Οι καθολικοί του βυζαντινού τυπικού είναι γύρω στις 2.500, ενώ οι αρμένιοι καθολικοί μερικές εκατοντάδες.

Η γοτθική τεχνοτροπία που απαντάται στους καθεδρικούς ναούς είναι αποτέλεσμα της δυτικής τέχνης. Σε αυτό το ρυθμό δεν υπάρχουν ίχνη ελληνικής ή ρωμαϊκής επιρροής. Η κουλτούρα αυτή διαμορφώθηκε όταν η Δύση εξέπεσε από την Εκκλησία, όταν, συνεπώς, η θρησκευτική συνείδηση της Δύσεως απομονώθηκε από την εκκλησιαστική-χριστιανική συνείδηση.

Η χριστιανική Εκκλησία η οποία αναπτύχθηκε πρωτίτερα της καθολικής στα πρώτα της βήματα στάθηκε επιφυλακτική απέναντι στις καλές τέχνες και ιδιαίτερα στις πλαστικές (ναοδομία, υμνολογία, ναοδομία) . Οι πλαστικές τέχνες στα πριν από το Χριστό χρόνια είχαν δεθεί πολύ στενά με την ειδωλολατρία, γι' αυτό υπήρχε φόβος μήπως οι χριστιανοί, μη μπορώντας να διακρίνουν την ουσία του Χριστιανισμού, μεταπέσουν χωρίς να το καταλάβουν σε άλλη μορφή ειδωλολατρίας.

Στο Χριστιανισμό οι τάσεις στη ναοδομία διακρίνονται στην βασιλική και την εγγεγραμμένη στον Ορθόδοξο ναό και σε γοτθικό και ρομανικό στον Καθολικό.

Παρατηρώντας τους ναούς στον Χριστιανισμό διακρίνουμε κάποιες ομοιότητες και σημαντικές διαφορές. Οι ομοιότητες στη Ορθόδοξη και Καθολική ναοδομία εστιάζουν κυρίως στην ύπαρξη τρούλου και στις συνήθως μεγάλες διαστάσεις των οικοδομημάτων. Παράλληλα και οι δύο τύποι ναών είναι προσανατολισμένοι προς την ανατολή του ηλίου.

Οι σημαντικότερες διαφορές είναι οι εξής:

Οι Ορθόδοξοι ναοί δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλοι, ο ιερός χώρος χωρίζεται από τον κυρίως ναό με τέμπλο, έτσι ώστε η ιερά τράπεζα που βρίσκεται μέσα στον ιερό χώρο δεν είναι ορατή. Οι Καθολικοί ναοί έχουν μεγαλύτερο μέγεθος, ο ιερός χώρος χωρίζεται από τον κυρίως ναό με χαμηλό διαχωριστικό και η αγία τράπεζα είναι ορατή.

Στους ορθόδοξους ναούς ο διάκοσμος αποτελείται από φορητές ή ζωγραφισμένες στους τοίχους αγιογραφίες, συχνά συναντούμε τεχνική βιτρώ καθώς και ψηφιδωτά, ενώ κυριαρχούν τα σκούρα και γήινα χρώματα.

Στους ναούς των Καθολικών, στους οποίους δεν υπάρχουν σχεδόν καθόλου εικόνες, κυριαρχούν τα αγάλματα των αγίων με αναγεννησιακές επιρροές και ζωνηρά χρώματα, ενώ συχνά συναντούμε έντονα και σύνθετα βιτρώ.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Edward M. Burns Ο Δυτικός Πολιτισμός: Νεότεροι Χρόνοι [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : Επίκεντρο, 2006.

F.Sear Roman Architecture [Βιβλίο]. - London, p.80 : Routledge, 1995.

Mac Donald W. The architecture of the Roman Empire [Βιβλίο]. - Vol I, Yale University Press, 1982 pp. 152-153 : [s.n.].

Masnbridge John History of Architecture [Βιβλίο]. - 1996.

www.it.uom.gr Μνημεία Θεσσαλονίκης (Πρωτοβυζαντινή Περίοδος 330-610μ.Χ.) [Ηλεκτρονικό].

Βλαχοδημητράκος&μανούκα Β Ανάλυση, ταξινόμηση, κατάταξη - τεκμηρίωση υλικών και κατασκευαστικών λύσεων ξύλινων στεγών [Βιβλίο]. - [s.l.] : Τμήμα πολιτικών μηχανικών . - Τόμ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Γκιόλης Γ Βυζαντινή Ναοδομία [Βιβλίο]. - Αθήνα : Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1992. - Τόμ. 2η Έκδοση .

Γκούμας Θεολογικές Προϋποθέσεις στην Ορθόδοξη Ναοδομία [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : Μεταπτυχιακή Εργασία, 2011.

Ιγνατάκης Ι Φέροντες οργανισμοί κτιρίων από τοιχοποιία, Διατήρηση αποκατάσταση αναστύλωση [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : [s.n.], 1994.

Ιωαννίδης Ι Ποιοτικές ανασκοπήσεις και επισημάνσεις στην πορεία, στις δυνατότητες και στα προβλήματα των ξύλινων δομικών κατασκευών [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : [s.n.], 1998.

Κίζης Κ Αποκατάσταση μνημείων-Αναβίωση ιστορικών κτιρίων στην Αττική [Βιβλίο]. - Αθήνα : Τόμος πρώτος, 2004.

Κοκκινάκη-Δανιήλ Κ Ξύλο και ξύλινες κατασκευές, Παθολογία, προστασία και τεχνικές συντήρησης, Συνδεσμολογία των ξύλινων κατασκευών. Ιστορικές και σύγχρονες λύσεις [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : Εργαστήριο Οικοδομικής και Δομικής Φυσικής . - Τόμ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κόρακα Κ Ξύλινα στοιχεία σε παραδοσιακές κατασκευές, πατώματα - κλίμακες - τοιχοποιίες", (Διπλωματική εργασία, Τμήμα πολιτικών μηχανικών [Βιβλίο]. - [s.l.] : Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ματζουνέας Μ Το Μεγαλείο του Ορθόδοξου Χριστιανικού Ναού [Βιβλίο]. - Αθήνα : Graphic Parts, 1983.

Μουτσόπουλος Μ Ναοδομία [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 2010.

Μπίκας Μ Ξύλινα πατώματα. Απαιτήσεις, ευπαθή σημεία, παραδοσιακές και σύγχρονες κατασκευαστικές λύσεις, Διατήρηση αποκατάσταση αναστύλωση [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : [s.n.], 1994.

Παπαϊωάννου Π Η τεχνολογία της τοιχοποιίας [Βιβλίο]. - Θεσσαλονίκη : [s.n.], 1998 .

Στ.Φραγκόπουλος Ιστορία της Τεχνολογίας [Ηλεκτρονικό] // <http://sfrang.com/historia/eis001.htm>.

Τουλιάτος Τ Η αντισεισμική προστασία στην ιστορία των κατασκευών στην Ελλάδα. Η σημασία των ξύλινων κατασκευών [Βιβλίο]. - Αθήνα : [s.n.], 1998.